

**ДОНИШГОҲИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶИИ  
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

**Бо ҳукуки дастнавис**

**ВБД: 891.550+82.0:82.035 (83.3 Тоҷ+81:81.2)**

**МУСТАФОЕВА МУЗАЯНА РАҲМАТБОЕВНА**

**ВИЖАГИҲОИ ТАҲВИЛОТИ НАҲВӢ ДАР МАТНИ БАДЕИИ  
ТАРҶУМАВӢ (ДАР МИСОЛИ ТАРҶУМАИ АСАРИ  
“ПИРАМАРД ВА БАҲР”-И Э. ҲЕМИНГВЕЙ)**

**ДИССЕРТАТСИЯ**

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ**

**доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи ихтисоси**

**6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-  
таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)**

**Роҳбари илмӣ: Соҳибназарова Ҳ.Т.,  
номзади илмҳои филологӣ, дотсент**

**Душанбе – 2025**

|                                                                                                                                              |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>МУНДАРИЧА</b>                                                                                                                             |            |
| <b>РЀЙХАТИ ИХТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ</b> .....                                                                                           | <b>4</b>   |
| <b>МУҚАДДИМА</b> .....                                                                                                                       | <b>5</b>   |
| <b>ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ</b> .....                                                                                                         | <b>8</b>   |
| <b>БОБИ 1. ТАРҶУМАИ БАДЕӢ ВА ХУСУСИЯТҶОИ ОН</b> .....                                                                                        | <b>13</b>  |
| 1.1. МасъалаҶои умдаи назарияи тарҷумаи бадеӢ .....                                                                                          | 13         |
| 1.2. Мавқеи хусусиятҶои услубӢ ва лексикӢ-грамматикӢ дар назарияи тарҷумаи бадеӢ .....                                                       | 22         |
| 1.3. ҚонуниятҶои мутобиқати воҳидҶои забонӢ дар раванди тарҷумаи асарҶои бадеӢ.....                                                          | 31         |
| Хулосаи боби якум.....                                                                                                                       | 37         |
| <b>БОБИ 2. ЗАМИНАҶОИ ЗАБОНШИНОСИИ ТАҲВИЛҶОИ НАҲВӢ ДАР ТАРҶУМАИ БАДЕӢ</b> .....                                                               | <b>39</b>  |
| 2.1. Нигоҳе ба назарияи таҳвилҶои наҳвӢ дар тарҷумаи бадеӢ ва омилҶои истифодаи онҳо .....                                                   | 39         |
| 2.2. Низоми наҳвии калимаҳо дар ҷумла: воҳидҶои наҳвӢ ва маъноӢ .....                                                                        | 54         |
| 2.3. Таҳвили сарфии матни бадеии тарҷумавӢ аз англисӢ ба тоҷикӢ.....                                                                         | 61         |
| Хулосаи боби дуюм .....                                                                                                                      | 79         |
| <b>БОБИ 3. ХУСУСИЯТҶОИ ТИПОЛОГИИ ҶУМЛА ДАР ЗАБОНҶОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ (ДАР МИСОЛИ АСАРИ «ПИРАМАРД ВА БАҲР»-И Э. ҲЕМИНГВЕӢ)</b> .....         | <b>81</b>  |
| 3.1. Назаре ба таҳқиқоти назариявӢ роҷеъ ба масъалаи ҷумла ва хусусиятҶои он .....                                                           | 81         |
| 3.2. Ҷумлаи сода ва хусусиятҶои он дар матни бадеии тарҷумавӢ.....                                                                           | 88         |
| 3.3. Таҳлили муқоисавии ҷумлаҶои мураккаб дар матни бадеии тарҷумавӢ.....                                                                    | 102        |
| 3.4. Тағйироти наҳвии ҷумла дар матни бадеии тарҷумавӢ (дар мисоли тарҷумаи асари Э. Ҳемингвей “ Пирамард ва баҳр” аз англисӢ ба тоҷикӢ..... | 118        |
| Хулосаи боби сеюм .....                                                                                                                      | 143        |
| <b>ХУЛОСА</b> .....                                                                                                                          | <b>146</b> |

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ<br>ТАҲҚИҚОТ..... | 151 |
| РЀЙХАТИ АДАБИЁТ .....                                       | 152 |
| ИНТИШОРОТ АЗ РЀЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....                  | 167 |

## **РҶҶҲАТИ ИҲТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ**

**ЗА** – Забони асл

**ЗТ** – Забони тарҷума

**ПБ** – Пирамард ва баҳр

**Adj.** – adjective

**Adv.** – adverb

**N.** – noun

**Num.** – numeral

**OMS.** – The Old Man and the Sea

**Prep.** – preposition

**V.** – verb

## МУҚАДДИМА

Диссертатсияи мазкур ба таҳқиқи хусусиятҳои хоси татбиқи таҳвилоти наҳвӣ дар раванди тарҷумаи матнҳои бадеии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

**Мубрамии мавзуи таҳқиқот.** Дар замони муосир омӯзиши масъала ва паҳлуҳои гуногуни забон ҳамчун воситаи муошират, табодули афкор, эҳсосот ва интиқоли иттилоот дар робита бо дигар забонҳои рӯйи дунё аҳаммияти илмию амалӣ дошта, яке аз масъалаҳои муҳим ва мубрам арзёбӣ мегардад, зеро мероси адабию фарҳангии миллат маҳз тавассути забон дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ карда мешавад. Дар ин замина, байни забони модарӣ ва забони хориҷӣ як фаъолияти ба вучуд меояд, ки тарҷума номида мешавад.

Тарҷума, пеш аз ҳама, тарҷумаи бадеӣ яке аз шаклҳои фаъолияти байни фарҳангу миллатҳост. Фарҳангу тамаддун ва осори илмию адабии миллат барои муаррифӣ шудан ба фаъолияти тарҷумонӣ вобаста аст.

Бо пешрафти ҷомеаи мутамаддин забон низ мунтазам рушд мекунад ва дар тарҷумаи ин ё он асари бадеӣ тағйиротҳое ба вучуд меоянд, ки онҳо барои тарҷумон мушкилот эҷод менамоянд.

Аслан, забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ба оилаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ дохил шаванд ҳам, дар онҳо як қатор хусусиятҳое вучуд доранд, ки байни онҳо фарқ мегузорад. Маҳз дар тарҷума ин хусусиятҳо барои мукамалшавии матни тарҷумавӣ таъсири манфӣ расонида, барои возеҳ нишон додани муҳтавои матни асл ва дарки мантиқии матн мушкилоти луғавӣ ва дастурӣ ба вучуд меоранд. Дар натиҷа, мазмуни ҷумлаҳои матни аслӣ таҳриф меёбанд. Муайян намудани омилҳои фарқкунандаи байни матни асл ва тарҷумашуда яке аз масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавӣ маҳсуб меёбад, ки бо илми тарҷумашиносӣ алоқамандии зич дорад.

Ҷумла воҳиди забониест, ки ифодакунандаи вожаҳои муташаккил ва ба ҳам алоқаманд буда, тавассути маъно ва оҳанг ифода мегардад. Ҳамаи забонҳо, дар умум, дар низоми муайяни калимаҳои маънодор ифода гашта,

дар онҳо мавқеи асосиро ҷумла ишғол менамояд ва ҷумла ифодагари фикр буда, аз лиҳози сохтор ва маъно мураккабтарин воҳиди забон маҳсуб меёбад. Таҳаввули наҳвӣ, ки дар маркази асосии он ҷумла меистад, яке аз мураккабтарин воҳиди забонӣ ба шумор меравад, зеро ҳангоми тарҷума сохти дастури луғавию маъноии ҷумла ба тағйироти кулӣ дучор мешавад.

Аз ин рӯ, таҳқиқи мавзуи мазкур ба мақсад мувофиқ аст, зеро мушкилоти тарҷума дар асари бадеӣ ва тағйироти наҳвӣ ҳангоми тарҷума дар доираи асари бадеӣ яке аз масъалаҳои мубрами илми забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ мебошанд.

Аҳаммияти омӯзиши мавзуи таҳқиқ, ҳамзамон, аз он иборат аст, ки масъалаи тағйироти наҳвӣ дар ҷумлаи матни тарҷумавии асари бадеӣ, анъанаҳои корбурди он дар забони муосири англисӣ ва тарҷумаи он ба забони тоҷикӣ ба таври муфассал мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, вале муайян намудани дараҷаи номувофиқатӣ дар сохтор ва мазмуни ҷумла дар муқоиса бо забони тоҷикӣ ва таҳлили он дар раванди тарҷума дар доираи асари мушаххас бори аввал сурат мегирад.

Ҳарчанд дар доираи мавзуи мазкур шумораи назарраси пажӯҳишҳои илмӣ оид ба тағйироти наҳвӣ дар ҷумла дар забонҳои дигар ба анҷом расонида шуда бошанд ҳам, вале дар доираи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар заминаи асари бадеӣ ягон таҳқиқоти илмӣ анҷом дода нашудааст. Сохтори ҷумла дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дорои воситаҳои гуногун ва махсуси тарҷума мебошад, ки ин яке аз вижагиҳои асосии мавзуи диссертатсияи мазкур ба ҳисоб меравад.

Аз ин рӯ, пажӯҳиши мазкур ба яке аз масъалаҳои мубрами таҳқиқоти муқоисавӣ ва тарҷума дар мисоли забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, дар асоси тарҷумаи асари “Пирамард ва баҳр”-и Эрнест Хемингвей бахшида шудааст.

**Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ.** Масъалаи ҷумла ва хусусиятҳои он дар забонҳои гуногунсохтор дар таҳқиқоти забоншиносони русу тоҷик инъикос гардидааст. Мутахассисони варзидаи соҳа, аз қабili, В.В. Виноградов, А.В.

Бондарко, Ф.Қ. Зикриёев ва М.Г. Новикова вазифа ва ҷанбаҳои назариявӣю амалии ҷумларо таҳқиқ намудаанд.

Инчунин, аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик Ш. Рустамов, М.Н. Қосимова, Ф.Қ. Зикриёев, М. Каримова, К. Усмонов, Ш. Мухтор, Ф.М. Турсунов, А. Мамадназаров, М.Б. Нағзибекова, А. Аминов ва дигарон масъалаҳои умдатарини тарҷума ва тарҷумаи бадеӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Ю.А. Найда хусусияти забонии тарҷумаро ба инобат гирифта, муоширати байнизабонии матнҳои гуногунзабонро аз лиҳози иртибот ба матни тарҷумавӣ таҳлил намудааст. Масъалаҳои иртиботи матни асли ва матни тарҷумавӣ дар таҳқиқоти олимон, аз қабили, В.Н. Комиссаров, И.В. Арнолд, В.А. Кухаренко ва дигарон низ хеле хуб таҳлил гардидааст.

Доир ба роҳу воситаҳои тарҷумаи ҷумла ва тағйироти наҳви он як қатор олимон таҳқиқоти илмӣ гузаронида, воситаҳои тарҷумаи онро аз лиҳози назария ва амалия мавриди баррасӣ қарор додаанд. Дар ин замина, дар соҳаи тарҷумонӣ, махсусан, тарҷумаи ҷумла ва хусусиятҳои дастурии он олимони маъруф, аз ҷумла, В.С. Виноградов, А.В. Фёдоров, В.Н. Комиссаров, Л.С. Бархударов, Л.К. Латишев, Я.И. Ретскер, Л.Н. Беляева, Ф.М. Турсунов, Ҳ.Т. Соҳибназарова ва дигарон саҳми назаррас гузоштаанд.

Бо вучуди шумораи зиёди адабиёти илмӣ ва таълимӣ оид ба таҳқиқоти ҷумла ва мавқеи он дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ масъалаҳои тағйироти сохторию маъноии онҳо аз нигоҳи муқоиса то ҳанӯз нобориз боқӣ монда, роҳу воситаҳои тарҷумаи онҳо дар доираи асари тарҷумашуда нишон дода шудааст, ки мақсад ва вазифаҳои диссертатсияи мазкур низ ба ин масъала равона гардидааст.

**Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ.** Диссертатсия дар доираи мавзуи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи филологияи англиси Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода гардидааст. Он, ҳамчунин, бо барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 робитаи зич дорад.

Хулосаҳои дар натиҷаи таҳқиқ бадастомада метавонанд барои рушди минбаъдаи барномаҳои таълимии соҳаи тарҷумашиносӣ ва забоншиносии муқоисавӣ саҳм дошта бошанд.

## **ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ**

**Мақсади таҳқиқот** таҳлили вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ дар матни бадеии тарҷумавии асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей мебошад. Дар рафти таҳқиқ корбурди таҳвилоти тарҷумавӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, таъсири он ба матни тарҷума нишон дода шудааст.

**Вазифаҳои таҳқиқот.** Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқ татбиқи **вазифаҳои** зерин ба мақсад мувофиқ аст:

- таснифот ва таҳлили маводди назариявӣ амалӣ;
- муайян кардани мавқеи калимаҳо дар ташаккули ҷумлаҳои сода ва мураккаб;
- муайян кардани меъёрҳои асосии ташаккули ҷумла ва тағйироти наҳвӣ дар тарҷумаи асари бадеӣ;
- омӯзиши роҳу воситаҳои ҳалли мушкилоти асосии тарҷумаи асарҳои бадеӣ;
- омӯзиши усулҳои муносири тарҷумаи ҷумла ва муқаррар намудани тағйироти наҳвии он аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва таъсири онҳо ба сифати тарҷума;
- ошкор кардани сатҳи таъсири таҳвилоти наҳвӣ ба сифати тарҷумаи матн аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ.

**Объекти таҳқиқро** ҷумлаҳои сода ва мураккаби забони англисӣ ва тарҷумаи онҳо дар забони тоҷикӣ ташкил медиҳанд, ки аз асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей ҷамъоварӣ шудаанд.

**Мавзӯ (предмет)-и таҳқиқоти мазкур** вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ дар матни бадеии тарҷумавӣ (дар мисоли тарҷумаи асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей) ба шумор меравад.

**Асосҳои назариявии таҳқиқоти** мазкурро пажуҳишҳои илмию назариявии олимони забоншинос дар бар мегиранд, ки дар самти забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ ба анҷом расонида шудаанд. Аз ин рӯ, зимни баррасии қисмати назариявии диссертатсия асарҳои олимони варзидаи русу тоҷик А.И. Клишин, Т.А. Казакова, А.А. Шахматов, А.А. Реформатский, В.В. Бабайтсев, В.Д. Аракин, А.Б. Шапиро, Б. Ниёзмуҳаммадов, Ш. Рустамов, Ҳ. Мачидов, Б. Камолиддинов, Ф.Қ. Зикриёев, С. Ҳошимов, С. Раҳматуллозода, М.Н. Қосимова, М.Н. Азимова, С. Ғаниева, С.Ф. Низомова, В.С. Виноградов, А.В. Фёдоров, Л.С. Бархударов, В.Н. Комиссаров, Я.И. Ретскер, В.Н. Крупнов ва тоҷикӣ Ф.М. Турсунов, А. Мамадназаров истифода шудаанд.

**Сарчашмаҳои таҳқиқотро** асари “Пирамард ва баҳр”-и Эрнест Хемингвей ва тарҷумаи тоҷикии он ташкил медиҳанд.

**Навгонии илмӣ таҳқиқот** дар он зоҳир мегардад, ки тағйироти наҳвии ҷумла дар матни бадеии тарҷумавӣ (дар мисоли тарҷумаи асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей аз англисӣ ба тоҷикӣ) ҳанӯз мавриди пажуҳиши илмӣ қарор нагирифтааст. Аз ин лиҳоз, диссертатсияи мазкур нахустин кӯшиш дар мавриди таҳқиқи вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ ва, ҳамзамон, сарфӣ дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ маҳсуб меёбад, ки диққати муҳаққиқони соҳаи забоншиносӣ ва тарҷумашиносиро ба худ ҷалб намудааст.

Дар диссертатсия бори аввал хусусиятҳои сарфӣ ва наҳвии ҷумлаҳои асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей ва таҳвили онҳо ҳангоми интиқол ба забони тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Натиҷаҳои таҳқиқ тафовут ва умумиятҳои ҷойдоштаро дар таркиби ҷумлаҳои англисӣ ва тоҷикӣ муайян месозад, ки дар заминаи мутобиқсозии матни асл ба меъёрҳои забони тарҷума ба вучуд омадаанд. Дар пажуҳиши мазкур роҳи усулҳои татбиқи таҳвилоти тарҷумавӣ ва, дар ин замина, ташаккули шакли муназзами ҷумлаи матни тарҷумавӣ мавриди таҳқиқи махсус қарор дода шудааст.

**Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:**

1. Таҳқиқи муқоисавии таҳвилоти тарҷумавӣ дар асоси забонҳои гуногунсاختор ба бартараф намудани мушкилоти мавҷудаи назария ва амалияи тарҷума мусоидат менамояд, ки ин масъала то ба имрӯз ба таври кофӣ омӯхта нашудааст.

2. Тарҷумаи асарҳои бадеӣ яке аз мураккабтарин навъҳои тарҷума ба шумор меравад, ки дорои жанру образи махсус аст ва вазифаи тарҷумон интиқол додан ва пайдо намудани муодилҳои муайяну мушаххас дар сохтор ва мазмуни ҷумла ба шумор меравад ва таҳқиқи мазкур заминаи бозътимод ва мусоиди назариявиро барои пажӯҳишҳои минбаъдаи муқоисавӣ ба вуҷуд меорад.

3. Роҳу воситаҳои ташаккул ва интиқоли дурусти ҷумла дар матни тарҷумавӣ дар забонҳои мавриди назар мавҷудияти падидаҳо, тарҷумаи мукамал ва ҳолатҳои мушобеҳи муштараки сохтори наҳвии забонҳои номбурдари асоснок мекунад, ки дар онҳо хусусиятҳои умумии услубӣ ва луғавӣ-дастуриро мушоҳида кардан мумкин аст.

4. Масъалаҳои тарҷумаи дурусти сохторҳои наҳвӣ аз лиҳози мафҳум ва мазмуну мундариҷаи забони асли ба забони тарҷума муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, таҳлили роҳҳои дурусти интиқол додани воҳидҳои дохили ҷумлаи матни асл ба матни тарҷумавӣ дар доираи забонҳои мавриди назар зарур аст.

5. Собит карда шуд, ки нақши таҳвилоти тарҷумавӣ дар мукамал гардонидани матни тарҷумашуда муҳим арзёбӣ мегардад, зеро ҳар як забон дорои низоми луғавӣ ва дастурии нодир мебошад.

**Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот** дар он зоҳир мегардад, ки мавод ва натиҷаҳои илмӣ аз диссертатсия бадастомада дар илми забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ метавонанд ҳамчун роҳнамои илмӣ хизмат намоянд.

Истифодаи методология ва методикаи мушаххаси муқоисаи низоми наҳвӣ ҳангоми тарҷумаи асарҳои бадеӣ дар доираи забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳангоми омӯзиши фанни забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ метавонанд истифода шаванд. Маводди илмӣ ва

натиҷаҳои таҳқиқ ба бартараф намудани мушкилоти сарфию наҳвӣ дар раванди тарҷума аз як забон ба забони дигар ва, ҳамзамон, ба рушди таҳқиқоти минбаъда дар самти забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносӣ мусоидат менамояд. Натиҷаҳои диссертатсия ҳангоми таҳия ва хондани курсҳои назариявӣ амалӣ доир ба тарҷумашиносӣ, тадриси курсҳои махсус барои донишҷӯён, магистрантҳо, докторантҳо (PhD) ва мутахассисон ҷиҳати навиштани корҳои илмӣ оид ба тарҷума ва тарҷумашиносӣ, инчунин, таҳияи китобҳои дарсӣ ва васоиту дастурҳои таълимӣ метавонанд корбурд шаванд.

Истифодаи мисолҳои диссертатсия аз асари бадеӣ ҳамчун воситаи аёнӣ дар курсҳои забоншиносӣ ва грамматикаи муқоисавӣ, назария ва амалияи тарҷума барои омӯзиши забони тоҷикӣ ва англисӣ аз манфиат ӯрӣ нест.

**Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия.** Диссертатсия, таҳқиқи вижагиҳои таҳвилоти наҳвиро дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ таъмин менамояд. Таҳлили илмӣ тарҷума дар татбиқи таҳвилоти сарфӣ ва наҳвӣ дар раванди тарҷумаи бадеӣ аз рӯи ақидаҳои олимону муҳаққиқони соҳа сураат гирифтааст.

**Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ.** Таҳқиқоти диссертатсионӣ мазкур ба рамзи ихтисоси тасдиқнамудай Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 6D.KOA-36 – 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ – таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ) мутобиқат мекунад.

**Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ** дар он зоҳир мегардад, ки бори нахуст масъалаи вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ дар матни бадеи тарҷумавӣ дар мисоли тарҷумаи асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор дода шудааст ва, бо ин васила, роҳу воситаҳои истифодаи таҳвилоти тарҷумавӣ дар раванди тарҷума, хусусан, тарҷумаи бадеӣ муайян карда шудааст. Маводди назариявӣ ва амалии дар диссертатсия истифодашуда барои ҳалли як қатор масъалаҳои ҷойдоштаи забоншиносӣ ва тарҷумашиносии тоҷик саҳми арзанда мегузорад.

### **Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ.**

Диссертатсия дар кафедраи филологияи англиси ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода омода шуда, мазмун ва муҳтавои он дар шакли мақола ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ нашр ва ироа гардидааст, аз ҷумла, конференсияи байналмилалии илмии Россия, Ёзбекистон ва Тоҷикистон таҳти унвони “Масъалаҳои мубрами муоширати байнифарҳангӣ: бо ҳифзи гузашта ояндаро месозем”, – Самарқанд, 2021; конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами омӯзиши забонҳои хориҷӣ (русӣ, англисӣ ва хитой) дар шароити муосир”, – Кулоб, 2024; конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ бахшида ба амалигардонии “Рӯзи байналмилалии ҳуқуқи инсон” ва “Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030”, – Душанбе, 2022; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ: назария ва методҳои таҳқиқи “тарҷуманопазирӣ”, – Душанбе, 2024.

Диссертатсияи макзур дар ҷаласаи муштаракӣ кафедраҳои филологияи англис ва забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода (суратҷаласаи №8/1 аз 29.03.2025) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

**Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.** Мавод ва нуктаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 8 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос шудаанд.

**Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия.** Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, ҳаҷми умумии он 168 саҳифаи чопи компютерио дар бар мегирад.

## **БОБИ 1. ТАРЧУМАИ БАДЕЙ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН**

### **1.1. Масъалаҳои умдаи назарияи тарҷумаи бадеӣ**

Дар замони муосир тарҷума ва фаъолияти тарҷумонӣ бо суръат рушд карда истодааст ва, бо ин васила, дар маркази ҷомеаи мутамаддин мавқеи густардаеро соҳиб гашта истодааст. Роҷеъ ба ин масъала, имрӯзҳо қорҳои таҳқиқоти зиёде анҷом ёфта, паҳлӯҳои гуногуни он дар муқоиса бо дигар забонҳо ба таҳқиқ фаро гирифта шудаанд, зеро тарҷума раванDEST, ки бевосита байни ду забон сурат мегирад ва дар ин раванд як қатор мушкилиҳои хос ба миён меоянд.

Оид ба масъалаҳои қонун ва меъёрҳои тарҷума ва бартаараф намудани мушкилиҳои хос дар раванди он муҳаққиқони соҳа қорҳои назаррас анҷом додаанд. Новобаста аз илми ҷавон махсуб ёфтани он, дар ин ҷода пажӯҳишҳои илмӣ амалӣ мунтазам рӯйи қор меоянд. Ба ақидаи М.Б. Нағзибекова, "...аз як забон ба забони дигар тарҷума қардан мумкин аст, вале тарҷума дар назди тарҷумон талаботҳои меғузорад, ки қиояи онҳо ҳатмист: тарҷумон уҳдадор аст, нозуқиҳои забонеро, ки аз он тарҷума меқунад, хуб донад. Тарҷумон фақат забони беғонаро дарқ намуда, бо ҳамин воқеияти бевоситаи фикри халқи дигарро фаҳмида гирифта, дар радифи мутафакқирон ва шоироне, ки ин халқ ба вучуд овардааст, меистад" [99, с. 44].

Аслан, тарҷума пурра, саҳеҳ ва муқаммал ифода намудани матни аслиро бо ниғоҳ доштани муҳтаво дар матни тарҷумавӣ талаб менамояд. Пажӯҳишҳои илмӣ роҷеъ ба масъалаи мазқур қувоҳи онанд, ки фаъолияти тарҷумонӣ нисбат ба илми тарҷумашиносӣ пештар арзи ҳастӣ намуд: "Дар адабиёти мо қори тарҷумонӣ аз соҳаи тарҷумашиносӣ пешдастӣ дорад. Аз тариқи нашриётҳо, маҷаллаю рӯзномаҳои тоҷик асарҳои сершумори адибони хориҷӣ дастраси қонандагон гардидаанд. Адибон ва тарҷумонҳои қасбии мо ба қонандагон асарҳои машҳури Толстой, Лермонтов, Маяковский, Есенин, Тихонов, Гёте, Штиллер ва дигаронро тарҷума қарда, пешқаши қонандагон ва ба ҳуқми аҳли адаб ҳавола қардаанд" [150, с. 9].

Аслан, тарчума бо забон равобити амиқ дошта, интиқоли мазмун ва муҳтавои ҳар як воҳиди тарчума дар матн тавассути воситаҳои забони матни тарчума амалӣ мегарданд.

Чӣ тавре ки қайд намудем, мазмуни матн аз як забон ба забони дигар интиқол меёбад ва ҳангоми тарчума як қатор хусусиятҳоеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки барои дарки пурра ва аниқ мазмуни матни асли монеа эҷод менамоянд.

Ба ақидаи муҳаққиқони соҳа, “дар байни матни асли ва тарчума айнияти комил вуҷуд дошта наметавонад. Ҳамин тариқ, хусусияти забони тарчума дар он зоҳир мегардад, ки ҳангоми муоширати байнизабонӣ матнҳои гуногунзабон аз лиҳози иртибот арзиши баробар доранд” [100, с. 100].

Чунон ки В.Н. Комиссаров қайд менамояд, “баробарии иртиботии матнҳо дар айнияти функционалӣ (вазифавӣ), шаклӣ ва маъноии иртиботкунандагон зоҳир мегардад” [80, с. 96].

Дар давраи атиқа низ масъалаи дараҷаи наздикии тарҷумаи нусхаи асли бо матни тарҷумавӣ муҳокима карда мешуданд ва имрӯзҳо доир ба мақсади тарҷумон ва мутобиқати матни асливу матни тарҷума баҳсҳои назариявие идома доранд, ки чиҳаҷҳои муҳимро дар бар мегиранд, вале то ҳол масъалаи мазкур ба таври зарурӣ ҳаллу ҷасли пурраи худро пайдо накардааст.

Тарҷума ҳамчун ҷаъолияти эҷодӣ дар забон муносибати байнизабони матни асли ва матни тарҷумаро мавриди баррасӣ қарор медиҳанд, ки мақсади асосии он интиқоли мазмун ва муҳтаво ба забони тарҷума сарфи назар аз жанр ва услуб меистад.

Чӣ тавре ки қайд намудем, ҷаъолияти тарҷума новобаста аз шаклу мазмун ва мундариҷа аз давраи атиқа маншаъ гирифта, дар байни одамон вазифаи иҷтимоиро иҷро мекард ва муносибати байнизабони муоширатро дар худ таҷассум менамуд. Маҳз ҳамин васила сабаб шуд, ки байни қавму миллатҳои, ки забон, урфу одат ва тамаддунашон аз ҳам фарқ мекард, муносибати иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодию дипломатӣ имконпазир гардида, равобити адабӣ байни давлату халқиятҳо рушд намуд. Дар замони муосир

низ чунин равобити адабӣ сол то сол инкишоф ва такмил ёфта, вусъати тоза пайдо менамояд. Бояд гуфт, ки дар маркази равобити адабӣ миёни қавму миллатҳо тарҷума меистад ва маҳз тавассути тарҷума, хусусан, тарҷумаи хаттӣ одамон имкон пайдо намуданд, то бо фарҳангу тамаддуни дигар миллату халқиятҳо ошно шаванд.

Роҷеъ ба тарҷумаи бадеӣ ва вижагиҳои он пажӯҳишҳои илмӣ зиёде вучуд доранд, ки дар онҳо услуб, қонуният ва хусусиятҳои тарҷумаи бадеӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Пажӯҳишҳои олимони русу тоҷик гувоҳи ин буда, андешаҳои болоро тақвият медиҳанд, ки ҳусну қубҳи тарҷума ва тарҷумаи бадеиро дар қорҳои илмӣ худ мавриди таҳлилу баррасӣ ва муқоиса қарор додаанд.

Чӣ тавре, ки А. Самадов ибраз медорад: “Тарҷумаи осори бадеӣ яке аз воситаҳои асосии бой гардонидани адабиёти тарҷумақунанда ва омили мустақкам гардидани робитаҳои адабии халқҳои гуногун ба шумор меравад. Маҳз осори тарҷумавист, ки мо тавассути он бо назму насри бузургони дунё ошно шуда, аз онҳо лаззати зебошиносӣ мебарем” [122, с. 94]. Дар тақвияти андешаҳои А. Самадов, З.П. Бобоалиева бар он назар аст, ки “адибону донишмандон ҳамеша аз осори адабиву бадеӣ ва илмӣ мардумони дигар маводди зиёдеро тарҷума кардаанд, ки ҳар кадоме аз онҳо дар мавзӯ ва муҳтаво, шаклу сохтори адабиёт ва диду ҷаҳонбинии эҷодқорону олимони бетаъсир набуданд. Аҳди шуравиро дар таърихи тарҷумаи осори бадеӣ метавон марҳалаи махсусе унвон кард. Маҳз дар ҳамин давра нахзати тарҷума дар адабиёти тоҷик ба як маҷрои мустақиле табдил меёбад ва осори адибону шоирони қавму миллатҳои гуногун ба забони тоҷикӣ тарҷума мешавад, ки таъсири онҳоро ба адабиёти муосири тоҷик метавон ба ҳуҷи мушоҳида кард” [16, с. 4].

Ҳамин тавр, нақши тарҷумаи бадеӣ дар рушду такомули равобити адабӣ бориз арзёбӣ қардан мумкин аст. Тарҷумаи асарҳои бадеӣ яке аз мураккабтарин навъи тарҷума маҳсуб меёбад, зеро дар инъикоси он интиқоли образ ва жанр мавқеи асосиро ишғол намуда, дар рушди забон ва адабиёти

миллӣ сахми арзанда ва муассир мегузорад. “Аксар вақт асарҳои тарҷумашуда пеш аз пайдо шудани асарҳои асил ба вучуд омада, шаклҳои нави забонӣ ва адабиёро инкишоф дода, доираи васеи хонандагонро тарбия менамуданд. Забонҳо ва адабиёти кишварҳои Аврупои Ғарбӣ тавассути тарҷумаҳо аз забонҳои классикӣ дарки зиёди маънавӣ бардоштанд. Тарҷумаҳо дар адабиёти қадими рус мавқеи муҳимро ишғол намуда, дар ташаккули адабиёти арман, гурҷӣ ва дигар адабиёти дорои таърихи чандинасра нақши калон бозиданд. Саҳми мутарҷимон ба фарҳанги Шарқи Араб, Ҳинду Чин ва дигар кишварҳои Осиё камтар омӯхта шуда бошад ҳам, аммо аҳаммияти калон дорад” [80, с. 4-5]

Асарҳои бадеӣ дорои образ ва санъати махсус буда, ифодагари мабдаи зебошиносанд ин яке аз хусусиятҳои асосии онҳо ба шумор меравад, зеро санъат инъикосгари маърифату баҳодиҳии воқеият мебошад. Хусусияти хос ва умдатарини асари бадеӣ дар он ифода меёбад, ки нависанда воқеиятро ба тарзи образнок ва бо таҳайюлотӣ рангини худ омехта карда, дар он ҳангоми офаридан арзишҳои бадеӣ зебошиносӣ ва ҷаззоб зам мекунад. Аз ин рӯ, асари бадеиро инъикосгари воқеияти объективӣ аз нигоҳи нависанда шуморидан мумкин аст. Аслан, хусусияти хоси асарҳои бадеӣ дар санъатҳои бадеии бою нафис ва нозуки он ифода гашта, онҳо муносибати инфиродии адибро ба воқеият дар бар мегиранд ва маҳсули хулосабарорӣ, ҳиссиёт ва арзишгузориӣ ӯ мебошанд. Образи бадеӣ яке аз дастовардҳои бузургтарини моҳияти иҷтимоидоштаи забон мебошад, ки имкон медиҳад, то адиб фикру ақида ва нуқтаи назари худро басо таъсирбахш бо риояи назокату эҳсосоти барангезандагӣ нисбат ба зухуроти тасвиршаванда ифода намояд. Ба ақидаи А. И. Фёдоров, “образ – ин тасаввуроти аёнии ин ё он зухуроту воқеият мебошад, ки дар шакли бадеӣ ифода ёфтааст. Бар хилофи инъикоси аксии (фотографии) далелҳоро зухуроти воқеӣ, дар асари бадеӣ бисёре аз хусусиятҳои зухуроти воқеӣ – сунъӣ, дигаргункардашуда аз будашон зиёд нишон дода мешаванд. Ба ифодаи дигар, образ тасвири айнии зухуроти воқеӣ мебошад, ки дар он маҳз ҳамон аломату хусусиятҳои ашъи тасвиршаванда

инъикос меёбанд ва ба воситаи онҳо муносибати муаллиф нисбат ба образи офаридашуда ифода мегардад” [138, с. 28].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аёнияти ҳиссӣ ва фардияти образи бадеӣ чанбаи асосии асари бадеиро ташкил дода, дар тасвир ва инъикоси зухуроти воқеӣ таъсири мусбат мерасонанд. Дар ин ҷо объект ва ҳодисаҳои мушаххас инъикос ёфта, хислату афкор ва эҳсосоти хоси адиб гуногун арзёбӣ мегардад. “Фикру мулоҳиза, дар образи бадеӣ таҷассуми худро ёфта, маҳаки асосии асари бадеиро ташкил мекунад. Мавриди зикр аст, ки намуди зоҳири матнро сюжет ва ботини онро маъсалагузорӣ ташкил менамоянд. Ҳар дуи онҳо аз ҳамдигар ҷудонашаванда буда, дар якҷоягӣ асари томи бадеиро ташкил медиҳанд” [138, с. 25].

Азбаски шартӣ ҳатмӣ эҷод ва офариниши асари бадеӣ дар ифода кардани ҷаҳонбинии муаллиф инъикос меёбад, дар он нақши калимаҳо муҳим арзёбӣ мегардад, яъне калимаҳо маъноӣ иловагӣ гирифта, матн моҳияти маъноӣ ва эҳсосии хосро мегирад. Яке аз қобилиятҳои фарқкунандаи асари бадеӣ, маҳз ҳамин маъноӣ иловагӣ доштани он мебошад, ки дар айни замон ин маъно мазмуни асосиро ҳалалдор накарда, баръакс, бар он моҳияти эҳсосотӣ бадеӣ мебахшад. Ин асосӣ таъсирбахшии матни бадеиро ташкил карда, ҳамаи онҳо дар матни бадеӣ муташаккилу ягона ба назар мерасанд. “Бар ҳилофи матнҳои дигар, калима дар матни бадеӣ муносибати маъноияшро на фақат бо калимаҳои наздик барқарор менамоянд, балки алоқамандии он бо дигар калимаҳои “дур” низ аҳамияти хоса дорад. Дар як замон, дорои алоқии наздик ва дур буда, калима дар матни бадеӣ имконияти дар як вақт ифода намудани ҷузъҳои маъноӣ гуногунро фароҳам меоварад, ки ин барои зина ба зина ифода ёфтани фикр мусоидат мекунад” [86, 24-25].

Аслан, асосӣ матни бадеиро образ ташкил медиҳад. Алоқии байниҳамдигарӣ ва аз ҳамдигар вобаста будани образҳои бадеӣ низоми образнокии асари бадеиро ифода мекунад ва барои дарки муомилаву бархӯрд аз ҷиҳати моҳият ва мазмуни образи қаҳрамонҳои асар нақши муҳим

дорад.

Бояд зикр намуд, ки барои офаридан ё эҷод намудани образ адиб хислати муайяну воқеии одамонро ба инобат гирифта, онҳоро дар тафаккур ба нуқтаи назари худ табдил медиҳад.

Интихоби образҳои асосӣ аз ҳама лаҳзаҳои муҳим дар офариниши асари бадеӣ ба шумор меравад, зеро аз онҳо ҳама равобити байни дар раванди эҷоди асар пайдошаванда вобастагии калон доранд ва маҳз ин хусусияти асри бадеӣ барои тарҷумон мушкилиҳои хосро ба бор меорад. Ниҳоят, образи персонажҳо – образи муҳимми асарро ташкил намуда, дигар образҳои дохили низоми образии асарро муайян ва баҳодиҳӣ мекунанд.

Масалан, дар матни бадеӣ “манзара” ҳамон вақт образнок мешавад, ки ба образи бадеӣ табдил меёбад ва вазифаи ифодакунандаи ҳолати нависандаю қаҳрамонро дар худ таҷассум карда, ба хонанда таъсири амиқи эҳсосӣ мерасонад.

Ба сифати манзара метавонанд образҳои муҳити атроф истифода шаванд. Бо вучуди ин, мо на фақат образи қаҳрамон ва табиати атрофи онро тасаввур мекунем, балки дар зеҳни мо образи муаллиф низ ҳамеша пайдо шуда меистад.

Образи муаллиф қувваи пурраи ташкилкунандаи асар ва ҷузъиёти гуногуни он мебошад, ки ягонагии маърифат ва ҷаҳонбинии онро таъмин мекунад, вале мисли ҳар гуна образи дигар аз воқеияти ҳолномаи муаллиф чудо мебошад. Яъне шахсияти муаллиф ё мусаввир айнан на он образи тасвиринамудаи ӯ аст, балки шахсияти дар образ таҷассумёфтаи идеали муаллиф мебошад, ки худ ва хонандаро ба тарафи ҷалб мекунад. Пас эҷодиёт – ин роҳи маърифат ва инкишофи идеали муаллиф мебошад. Агар хонанда ҳангоми хондани асар худро ба қаҳрамони асар муқоиса кунад, пас муаллиф ҳам худро бо образи офаридаи худ муқоиса мекунад. Чунин таъсири мутақобила ба як андозаи назаррас тасаввури эҷодкорро таъмин менамояд.

Образи шахсиятҳо, табиат ва ашё дар матн дар умум тасвир намешаванд. Онҳо дар як ибора ё як калима хулоса карда нашуда, балки пай дар пай

ташаккул меёбанд ва ба ҳадди дараҷаи инкишофи асар хусусият ва таркибҳои гуногунро ба худ таҷассум менамоянд. “Чунин образҳои умумизебошиносиро вобаста ба хусусияти эҷоди онҳо образҳои хулосакунанда (ҷамъбасткунанда, синтетикӣ) меноманд. Инкишоф ва муносибати мутақобилаи онҳо сохтори асари бадеиро ташкил мекунад. Онҳо дар асоси образҳои калима дар доираи муҳтавои матн ташаккул меёбанд” [86, с. 22].

Образҳо метавонанд ба воситаи калимаҳо, таркибҳо ва ҷумлаҳо ифода ёбанд. Инчунин, алоқаи маъноии калимаҳо бо таркиби қисматҳои мухталифи матн метавонанд ифодакунандаи образҳо бошанд. Барои нигоҳ доштани хусусиятҳои зебошиносии образҳо тавассути воҳидҳои забонӣ, нависанда калимаҳои маънояшон ба образ мувофиқро ёфта, онҳоро чунон ба ҳам алоқаманд мегардонад, ки хусусиятҳои ифодакунандаи маънои онҳо дар зеҳни хонанда ҳамон образро тасвир менамоянд, ки дар зеҳни нависанда таҷассум гардидааст. Бо вучуди ин, “марзи маъноии воҳидҳои луғавӣ, ки дар таркибҳои гуногун гирд оварда шудаанд, ягон мафҳумро ифода намекунанд, балки фақат ба он хусусиятҳо денотат мекунанд, ки ба ҳайси аломатҳои маъноӣ баромад карда, ба эҷоди таассуроти образӣ ва ангеизиши зухуроти эҳсосӣ дар шуури хонанда нигаронида шудаанд” [84, с. 10].

Маҳз дар асари бадеӣ воситаҳои тасвири бадеӣ васеъ мавриди истифода қарор мегиранд, ки ҳадафи онҳо ба хонанда расонидани таъсири эҳсосӣ буда, дар зеҳни ӯ эҷод намудан ва ангехтани эҳсосоту ҳаяҷон ва ҳолатҳои гуногуни руҳӣ мебошад.

Инчунин, ба гурӯҳи воситаҳои тасвири бадеӣ он усулҳои нутқиеро дохил намудан мумкин аст, ки бо маъноӣ маҷозӣ алоқамандӣ надоранд, аммо барои пурзӯр намудани воситаҳои таъсирбахши калом ё ба он додани хусусияти эҳсосӣ истифода бурда мешаванд.

“Таснифи умумии воситаҳои услубӣ дар сатҳи тасвир ва баён хусусияти нисбӣ дошта, дар ниҳоят воситаҳои тасвир хусусияти экспрессивӣ, яъне баёнӣ касб мекунад. Аммо, ба ҳамин тафриқаи шартӣ нисбиаш нигоҳ

накарда, онҳо ду тарафи ба ҳам алоқаманди воситаи таъсиррасониро ташкил мекунад: аз як тараф, тавсифи аёни ашё бевосита тариқи нутқ ифода меёбад ва аз тарафи дигар, эҷоди тобиши эҳсосотӣ бо ёрии воситаҳои аёнӣ сурат мегирад” [84, с. 7].

Дар асарҳои бадеӣ нависандагон бисёр вақт ба бунёди муқоисаҳои образнок рӯй меоваранд, ки ин нутқи онҳоро обуранги бадеӣ мебахшад. Истифодаи онҳо хусусиятҳо ва ё ҳолатҳои қаҳрамонҳоро образнок карда ифода мекунад. “Дар тарҷумаи бадеӣ ҷалб кардани маълумоти воқеияти фарозабонӣ (экстралингвистӣ) ҳатмист. Тарҷумони адабиёти бадеӣ бояд ғайр аз шартҳои дар боло зикршуда эҷодиёти муаллифиро, ки асараш тарҷума мешавад, ҷаҳонбинӣ, афкори зебошиносӣ ва сиёсӣ, хусусиятҳои услуби ӯ, хусусиятҳои адабие, ки намоёндаи он аст, донад” [99, с. 19] Доираи падидаҳои фарозабонӣ, ки бидуни онҳо мавҷудияти тарҷума имконнопазир мебошад, дар асоси донишҳои заминавӣ оид ба фарҳангу тамаддун ва ҷаҳонбинии мардуме ба вучуд меоранд, ки соҳиби забони асари тарҷумавӣ мебошанд. Чунин дониш на танҳо ба тарҷумон, балки ба хонанда низ ҳатмист. Ҳангоми кор кардан бо матн тарҷумон фаромӯш набояд кунад, ки ҳаҷми маълумоти фарозабонӣ хонандаи ӯ нисбат ба хонандагони матни асли камтар аст.

Усули бадеӣ дар матни бадеӣ равшан инъикос меёбад, ки раванди тарҷумаи онро мураккаб мегардонад. Дар матнҳои бадеӣ дар баробари қорбасти зиёди воситаҳои тасвири бадеӣ, ки дарк ва интиқоли онҳо душвор мебошад, хусусиятҳои миллӣ ва фарҳангии ҳар як халқ таҷассум меёбад.

Дар матни бадеӣ маънои зебошиносӣ, эҳсосӣ, пурмазмун, рамзӣ, истинодӣ ва маҷозӣ ифода меёбад, инчунин, дар ин навъи матнҳо вижагиҳои миллӣ, тафаккур ва ҷаҳонбинии халқи муайян таҷассум ёфтааст.

Яке аз вижагиҳои хоси матни бадеӣ, ки онро аз дигар матнҳо ҷудо менамояд, ин истифодаи зиёди маҷозҳо ва калимаҳои сермаъно мебошад.

Ҳамин тавр, ҳуди матни бадеӣ қодир аст, ки тамоми жанрҳои гуногуни адабиёти бадеӣ, адабиётшиносӣ ва рӯзноманигориро фаро гирад. Вазифаҳои

асосии матни бадеӣ аз таъсир расонидан ба хонанда, баланд бардоштани лаззати зебошиносии ӯ ва ҳифзи сорои фарҳангии ҳар як халқ иборат мебошад.

Дар матнҳои бадеӣ одатан ҳаёти мардум таҷассум меёбад, яъне он воқеияти дар даврони муайян мавҷуда дар чунин навъи матнҳо инъикос меёбад, аз ин рӯ, таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ дар асоси асари бадеӣ имкон медиҳад, ки натавонанд виҷағҳои забонӣ ва фарҳангии халқ дар як даврони муайян, балки аз қадим то ба имрӯз омӯхта шаванд.

Мақсади таҳлили тарҷума тавассути шакл ба мазмун сарфаҳм рафтан аст. Дар ин маврид, диққати тарҷумонро на воситаҳои забонӣ, балки вазифаи онҳо дар низомӣ яклухт фарқ мекунонад. Тарҷумон воситаҳои забониро дар сирри онҳо ба хонанда мебинад. Амали синтез аз он лаҳзае шуруъ мешавад, ки тарҷумон дар забони тарҷума унсурҳои аз ҷиҳати вазифа ва таъсирнокӣ баробар ва мувофиқе меҷӯяд, ки муҳтавои матни аслиро интиқол дода метавонанд. Интиҳоби ин унсурҳо осон нест.

Тарҷумон барои мувофиқ кардани он унсур, дар матн борҳо гунаҳоро иваз мекунад. Фаъолияти руҳии тарҷумонро дар вақти тарҷума А.Д. Швейсер ҳамчун “ҷараёни ҷустуҷӯи қарори ба маҳакҳои максималӣ тағйирёбанда ҷавобгӯ” ба қалам медиҳад. Ин ҷустуҷӯ мисли фаъолияти нутқӣ - меҷӯяд А. Д. Швейсер, – одатан “бо усули санҷиш ва иштибоҳ ба амал оварда мешавад” [1461, с.100].

Тарҷумаи асарҳои бадеӣ аз дигар навъҳои тарҷума ба кулӣ фарқ мекунад. Вай аз тарҷумон маҳорати эҷодкорӣ талаб менамояд. “Барои он ки тарҷумон аз ҳама ноқомҳои тарҷумаи бадеӣ канорагирӣ кунад, бояд на камтар аз худӣ нависанда истеъдоди хуб дошта бошад ва ин истеъдодро беҳтарин мактаб ва беҳтарин омӯзгор иваз карда наметавонанд” [91, 176-182]. Аз сабабе байни забонҳои гуногун низоми ягонаи забонӣ ва меъёрҳои зебошиносӣ вучуд надоранд, пас, бояд ба инобат гирифт, то баъзе ҷузъиёти

матни аслро бо чузъиёти дигаре, ё бо муодили хоси матни тарҷумавӣ, ки танҳо дар тарҷума ба миён меоянд, иваз кард.

Бояд гуфт, ки тарҷумаи бадеӣ на танҳо тарҷумаи матнҳои бадеӣ аст, балки тарҷумаи сарлавҳаҳои зери филмҳо, адабиёти бачагона, ёддоштҳо, сурудҳо, матнҳои публитсистӣ ва таблиғотӣ, маҷаллаҳо, рӯзномаҳо ва мақолаҳои гуногунро дар бар мегирад. Дар раванди тарҷумаи матнҳои тарҷумон бо калимаҳои сермаъно, воситаҳои тасвири бадеӣ, калимаҳои лаҳҷавӣ ва амсоли инҳо кор мекунад тарҷумони бадеӣ бояд дорои маҳорати баланди касбӣ ва таҳайюлот, дорои шахсияти эҷодкор ва эҳтимолан истеъдоди фитрӣ бошад ва онро дар тӯли ҳаёт тақмилу инкишоф диҳад. Тарҷумаи адабиёти бадеӣ кори мураккаб ва серҷабҳа буда, дар он бархӯрди даврҳо, фарҳангҳо ва анъанаҳои гуногун рух медиҳад.

Ҳамин тариқ, тарҷумаи бадеӣ навъи махсуси фаъолияти муоширатӣ маҳсуб меёбад ва дар раванди он на мутарҷим на ба сохтори умумӣ, балки бо як навъи махсуси муоширати байнифарҳангӣ, фарҳангӣ-этниқӣ ва бадеӣ сару кор мегирад.

Баррасиҳо нишон медиҳанд, ки тарҷумаи бадеӣ омили асосии равобити адабӣ буда, дар баробари доштани нозуқиҳои хоси забонӣ ва адабӣ, хусусиятҳои фарҳангиро дорост, ки ҳангоми тарҷума ин нозуқиҳо ва хусусиятҳо ҳатман ба инобат гирифта мешаванд. Бояд таъakkур дод, ки нақши воситаҳои тасвири бадеӣ дар асарҳои бадеӣ муҳим арзёбӣ мегардад ва дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ бояд сайъ кунад, то миқдори зиёди онҳоро дар матни тарҷумавӣ нигоҳ дорад, зеро фаъолияти тарҷумонӣ низ санъат аст ва аз тарҷумон маҳорату малакаи эҷодиро талаб менамояд.

## **1.2. Мавқеи хусусиятҳои услубӣ ва лексикӣ-грамматикӣ дар назарияи тарҷумаи бадеӣ**

Тарҷумаи бадеӣ як навъи эҷодиёти бадеӣ буда, мазмуни асари бадеии забони аслро дар забони тарҷума тафсир менамояд ва, ҳамзамон, таъсири зебоиносии матни асл дар забони тарҷума ошкор месозад. Вай дар

пешрафти тамаддун ва рушду такомули ҷомеа мақоми баланд дошта, дар рушду инкишофи фарҳанг ва тамаддуни мардумӣ мусоидат менамояд. Ин гуфтаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки тарҷума ва шароити таърихӣ ба ҳам зич алоқамананд.

Рушду такомул ёфтани тарҷумаи бадеӣ чун як шакли зухуроти адабӣ барои муаррифӣ намудани равобиту адабӣ байни миллату халқиятҳо шароити мусоид фароҳам овард ва дар бориз намудани ҳалли як қатор масъалаҳои марбута асос гузошт. Бояд таъakkур дод, ки асари тарҷумавӣ ба адабиёти халқе, ки бо ҳамон забон тарҷума шудааст, дохил мешавад, ки маҳз тавассути он ошноӣ бархӯрди тамаддунҳо ва фарҳангу адабиёти ҷаҳонӣ ба вуҷуд омад. Аз ин рӯ, тарҷумаи бадеиро пайвандгари миллату тамаддунҳо ҳисобидан мумкин аст. Тарҷума дар адабиёт воситаи муассири тасвири баён буда, тавассути воҳидҳои забонӣ ифода мегардад.

Тарҷумаи бадеӣ аз дигар навъҳои тарҷума, пеш аз ҳама, бо василаҳои баён фарқ мекунад. Аз ин ҷиҳат, тарҷумаи бадеӣ ба адабиёти бадеӣ рақобат кунад ҳам, аз он тафовут дорад. Агар адабиёти аслии хусусиятҳои миллии як миллатро дар худ таҷассум кунад, тарҷумаи бадеӣ ба ду забон тааллуқ дорад – ҳам ба забони асар ва ҳам ба забони тарҷума. Аз ин рӯ, тамоми хусусиятҳо ва қонунҳои инкишофи тарҷумаи бадеиро назарияи он ва наҳди тарҷумаи бадеӣ меомӯзанд.

Чӣ тавре ки қайд кардем, таърихи амиқу дақиқи пайдоиши тарҷумаи бадеиро муайян кардан ғайриимкон аст. Зоҳиран, тарҷумаи бадеӣ баробари пайдо шудани адабиёти ду халқӣ гуногунзабон ба вуҷуд омадааст. Дар тарҷумаи бадеӣ ҷалб кардани маълумоти воқеияти ғайризабонӣ (экстралингвистӣ) ҳатмист. Тарҷумони адабиёти бадеӣ бояд ба ғайр аз шартҳои дар боло зикршуда эҷодиёти муаллифиро донад, ки асараш тарҷума мешавад, ҷаҳонбинӣ, афкори зебошиносӣ ва сиёсӣ, хусусиятҳои услубии ӯ, хусусиятҳои ҷараёни адабиёро, ки намояндаи он аст [99, с. 19].

Гарчанде баррасии масъалаҳои гуногуни тарҷумаи бадеӣ имрӯзҳо мубрам маҳсуб ёбад ҳам, баъзе паҳлуҳои он пурра матраҳ нашудаанд, ки

диққати мутахассисонро ҷалб намудааст. Андешаи А.В. Фёдоров дар он бобат, ки “тарҷумаро ҳамчун ҷараёни эҷодӣ ё санъат аз назарияи тарҷума ҳамчун предмети илмӣ махсус фарқ кардан лозим аст ва ин ҷаъолияти дар замони мо хеле муҳим бояд асоси назарии худро дошта бошад” [137, с. 36] аҳаммияти илмию амалӣ дорад. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар ҷараёни тарҷума як қатор масъалаҳои услубӣ, луғавӣ, дастурӣ байни матни асл ва матни тарҷума ба миён меоянд, ки тарҷумонро “бо шаклпарастӣ ва қоидаҳои мутобиқати қонунӣ маҳдуд месозанд” [137, с. 36].

Чӣ тавре қайд намудем, тарҷумаи бадеӣ ҷаъолияти махсусест, ки дар он урфу одат, фарҳангу тамаддун, анъана ва ҷашну маросим, тасвири забонии ҷаҳони халқияту миллатҳои мухталиф, адабиёту таърих инъикос меёбад, ки дорои жанру образи махсус буда, ба эҷоди матни нав – матни тарҷума асос мегузорад. Вобаста ба маводди тарҷумашаванда жанру образ падидаи муҳимтарини ҷаъолияти тарҷумонӣ аст, ки вижагиҳои он аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа ва воситаҳои тасвири баёни забонӣ алоқаманд бошанд ҳам, аз якдигар фарқ мекунанд. Аз ин рӯ, дар тарҷумашиносӣ, назарияи махсуси тарҷума қонуниятҳои тарҷумаи матнҳоро вобаста ба жанри онҳо меомӯзад: “Назарияи махсуси тарҷума як қисмати назарияи умумии тарҷума буда, он ба омӯзиши хусусиятҳои раванди тарҷумаи матнҳои навҳои гуногун ва таъсири шаклҳои нутқ ба ин раванд ва шароити амалишавии он нигаронида шудааст” [79, с. 413].

Қобили қайд аст, ки назарияи махсуси тарҷума хусусиятҳои услубии матни асл ва муодили онро дар матни тарҷума омӯхта, мутобиқатӣ ва номутобиқатии онҳоро дар раванди тарҷума ошкор менамояд.

Барои муайян намудани мутобиқатӣ ва номутобиқатӣ дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ хусусиятҳои услубӣ, луғавӣ ва дастурӣ ба инобат гирифта мешаванд.

Бешубҳа, асари бадеӣ маърифат ва образи ҳақиқати воқеии ҳамон миллату халқиятҳоро дар худ таҷассум мекунад, ки дарки эҳсосӣ ва зебошиносии хонандаро дорост. “Воқеиятро тасвир карда, нависанда

бевосита нуқтаи назари худро нисбат ба он ва муносибати худро нисбати воқеият иброз медорад. Бо ин мақсад, ӯ ҳақиқатро бо тахайюлотӣ адабӣ омешиш медиҳад” [32, с. 72].

Тахайюли бою рангини адиб нисбати арзишҳои инсонӣ дар заминаи образҳои воқеии эҷодкардаи инсон баён мегардад ва худ инсон субъекти марказии фаъолияти бадеӣ маърифатӣ ба ҳисоб меравад. Хонанда вобаста ба дарки воқеият онро дар доираи тахайюли худ қабул менамояд. Аз ин рӯ, тахайюли нависанда – қаҳрамони асар ва хонанда маркази маъноии сохтори асари бадеиро ташкил медиҳанд.

Аслан, фаъолияти тарҷумонӣ дар тарҷумаи бадеӣ аз рӯйи услуби матни асли вобастагии комил дорад, чунки инъикоси эҳсосот, ҳаяҷон ва ҳолати руҳии муаллиф ҳангоми тарҷума муҳим арзёбӣ мегардад. Барои инъикоси ин аломатҳо, ки аз тарҷумон захираи бойи луғавиро талаб менамояд, нақши тарҷумон бориз аст. Тарҷумаи ин воситаҳои бадеӣ на танҳо барои тарҷумонҳои навқалам, балки барои тарҷумонҳои касбӣ низ мушкилӣ эҷод менамояд. Яке аз масъалаҳои муҳими назарияи тарҷума масъалаи интиқоли роҳҳои услубии забон мебошад.

Гарчанде имрӯзҳо дар ин ҷода корҳои назаррас ва пажӯҳишҳои алоҳида анҷом дода шуда бошанд ҳам, паҳлуҳои он ба таври кофӣ коркард нашудаанд ва диққати муҳаққиқон, инчунин, олимони соҳаро ба худ ҷалб намудааст. Зарурати табодули хусусиятҳои хоси матни асл ва матни тарҷума оид ба восита ва вижагиҳои услубии матни бадеӣ ва дар натиҷа мукамал интиқол ёфтани он, диққати хонанда ва шунавандаро ҷалб менамояд.

Тарҷума, паҳлуҳои гуногуни забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва ғайраро оид ба фаъолияти инсонӣ ошкор месозад, инчунин, дар худ таърихи фаъолияти тарҷумонии ин ё он мамлакат ё миллатро муттаҳид месозад.

Ин масъалаҳо ба дараҷаи кофӣ ҳамдигарро пурра менамоянд ва ба ин васила барои тавсифи ҳаматарафаи фаъолияти тарҷумонӣ истифода бурда мешаванд.

Бояд тазаккур дод, ки хусусиятҳои услубӣ дар матни аслий яке аз вижагиҳои муҳим ба шумор рафта, дар асл барои ба матн боризии возеҳ андохтан ва ифоданокии ҷаззоб корбурд мешаванд.

Баҳри дар амал татбиқ намудани он, ки тарҷума саҳеҳ ва мукаммал ба роҳ монда шуда, хусусиятҳои услубӣ ва муҳтавои матни аслиро ифода карда тавонад, як қатор таҷрибаҳои назариявӣ баррасӣ карда мешаванд. Агар тарҷума саҳеҳ, ошкор, беғалат ва мукаммал ба амал оварда нашавад, ба хонандаи матни тарҷумавӣ таъсири зебошиносӣ ва эҳсосӣ расонида наметавонад.

Мақбулияти гуногунӣ аз асари мутолиашуда баамаломата метавонад ва ба таври мусбат ва ё манфӣ сурат мегирад. Аз ин ҷо бармеояд, ки кӯшиши интиқоли махсусиятҳои мақсади муаллифи матн душвор маҳсуб меёбад. Тарҷумаи ҷиҳатҳои услубии намудии асар аксар барои тарҷумон мушкилӣ ба бор меорад ва ин натиҷаи махсусияти миллии низоми услубии забонҳои гуногун ба шумор меравад.

Ҳангоми интиқоли матни бадеӣ ва ба инобат гирифтани хусусиятҳои услубии он воситаҳои тасвири бадеӣ нақши бориз доранд.

Маҳз ҷиҳати услубии забон на танҳо тарҷумаи аслий ва забони тарҷума, балки барои махсусиятҳо, инчунин, истифодаи воситаи гуфтор ҷавобгӯ мебошанд. Дарвоқеъ, аз он ки тарҷумон чӣ гуна мафкураи воҳидии услубиро баён намудааст, ба он тарҷумаи аслий вобастагӣ дорад. Истифодаи воситаҳои тасвири бадеӣ дар тарҷума боризию возеҳии матнро афзун менамояд. Риояи қонун ва меъёри истифодаи воситаҳои тасвири бадеӣ дар асари бадеиро боз ҳам муассир мегардонад, яъне истифодаи бамавқею мувофиқи тасвири бадеӣ: истиора, ташбеҳ, киноя, талмех, зарбулмасалу мақолҳо ва амсоли инҳо боиси сифатан беҳтар гаштани матн мегардад. Ҳангоми тарҷума дар интиқоли махсуситҳои воситаҳои тасвири бадеӣ зарбулмасалу мақолаҳо ва фразеоголизмҳо тарҷумон ба мушкилоти зиёде рӯ ба рӯ мегардад. Дар ин маврид эҳтиёткорона рафтор намуда муодили ифодаи забониро бояд пайдо

кард. Бояд тазаккур дод, ки воҳидҳои услубӣ – яке аз масъалаҳои муҳимми тарҷума мебошанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки матнҳои бадеӣ инъикосгари маданияту фарҳанг ва тамаддуни ҳар як миллат буда, тавассути фаҳмиши субъективии адиб баён мегардад. Тарҷумаи матни бадеӣ аз тарҷумон на танҳо донишдони забон, балки ошноӣ ба фарҳангу тамаддун, таърих ва адабиёт, меъёрҳои ахлоқӣ, эътиқоди динии соҳибзабонро тақозо менамояд.

Хусусияти дигари матни бадеӣ сермаъноии воситаҳои луғавии он мебошад, ки ҳангоми таҳлили асарҳои бадеӣ намоён мешавад, ки мутобиқатӣ ва номутобиқатии онҳо барои амалӣ намудани тарҷумаи мукамал таъсир мерасонад. Ба ақидаи Қ.А. Зарипов, “дар як қатор мавридҳо сермаъно будани калимаҳо дар асари бадеӣ натиҷаи фикри эҷодии муаллиф мебошад, ки аҳаммияти баҳогузорӣ ва ҳулосабарориро ба хонанда вогузор мекунад. Бо вучуди ин, дилхоҳ асари бадеӣ, бо ҳама сермаъно будани хусусиятҳои лексикӣ, ядроии тағйирнаёбандаи худро дорад, ки барои тарҷумаи мукамал шароити мусоид фароҳам меорад” [55, с. 17].

Ба ақидаи ӯ, “матнҳои бадеӣ тасвири забонӣ ва миллии ҷаҳони на танҳо муаллиф, балки, халқиятҳои бо ин забон ҳарфзанандаро таҷассум меkunанд” [55, с. 17]. Ҳамин тавр, дар матни бадеӣ баланд бардоштани завоҷи зебоиносии, баёни ҳиссиёту эҳсосоти гуногун тавассути санъатҳои нозукулатиф сурат мегардад, ки дар қолаби ҷумла ифода меёбанд ва, бо ин васила, қувваи таъсиррасонии матни бадеӣ меафзояд. Ҳама ин хусусиятҳои матни бадеӣ на ба воситаи тарҷумаи таҳтулафзӣ, балки тавассути таҳвили тарҷумавӣ аз як забон ба забони дигар интиқол меёбанд.

Ба ақидаи В.В. Сдобников фарқияти байни матнҳои бадеӣ аз матнҳои дигар, дар хусусияти иттилоотӣ зехнӣ, эҳсосӣ ва зебоиносии онҳо мебошад: “Матни бадеӣ вобаста ба хусусияти маълумоти интиқолшаванда низ фарқ мекунад, зеро дар матни бадеӣ, одатан, иттилоотӣ зехнӣ, эҳсосӣ ва зебоиносии дарҷ мегарданд. Ин қомилан, табиист, ки усулҳои махсуси интиқоли иттилоотро талаб мекунад ва иттилоот низ тавассути таъсири

оқилона, эҳсосӣ ва зебошиносӣ интиқол меёбад” [124, с. 356]. Аз ин ҷо бармеояд, ки вазифаи асосии матни бадеӣ расонидани таъсири эҳсосӣ ва зебошиносӣ ба хонанда мебошад. Тарҷумонро зарур аст, ки дар матни тарҷумавӣ миқдори зиёди воситаҳои тасвири бадеиро ҳифз намояд, зеро асоси матни бадеиро дар додани таъсири эҳсосӣ ва зебошиносӣ санъатҳои бадеӣ ташкил менамоянд ва мушкилоти тарҷумаи бадеӣ низ маҳз дар интиқоли санъатҳои бадеӣ ба вучуд меояд.

Мушкилии асосӣ дар тарҷумаи бадеӣ дар интиқоли обуранг ва тобиши зебошиносӣ ва эмотсионалии воҳидҳои забонӣ мушоҳида карда мешавад. Аз ин рӯ, муаллиф ба он ақидааст, ки “ёфтани муодилҳои мувофиқ ва кор бо усулҳои гуногуни тарҷума ба тарҷумон имкон медиҳад, ки ин мушкилотро бомуваффақият ҳал кунад” [124, 345].

Ба ғайр аз хусусияти услубӣ дар матнҳои бадеӣ як қатор хусусиятҳои хосро мушоҳида кардан мумкин аст, ки дорои ҷанбаҳои луғавӣ мебошанд. Аслан, забон дар худ захираи бойи луғавӣ дорад, ки ба маъноҳои гуногун қорбурд мешаванд. Ин аст, ки хусусиятҳои луғавӣ яке аз муҳимтарин ҷанбаҳои тарҷума ба шумор рафта, дорои қолабҳои хос нестанд ва интиҳоби муодили мувофиқ аз тарҷумон маҳорати баланди касбиро тақозо менамояд, зеро бештари воҳидҳои забонӣ дар қолаби махсус тавассути маънои маҷозӣ истифода карда мешаванд.

Аз ин рӯ, мушкилоти асосӣ маҳз дар интиқоли маъноҳои маҷозӣ дар матни аслии вучуд дошта, дар бисёр маврид ба номутобиқатии маъноҳои хоси воҳидҳои забони тарҷума боис мешавад. Дар доираи забонҳои гуногун тамоми воҳидҳои забонӣ аз нигоҳи маънои маҷозӣ қиёсан фарқ мекунанд ва мувофиқати байни онҳо аз рӯйи мувофиқати пурра, қисман ва номутобиқатӣ ба роҳ монда мешавад, ки дар қолаби ҷумла ифода мегардад. Интиҳоби мазмуну муҳтаво барои калимаҳои маънои маҷозидошта дар матни бадеӣ аз тарҷумон маҳорати баланди касбиро тақозо менамояд, ки мақсади ӯ наздик сохтани нусхаи аслии ва тарҷума мебошад. Андешаи А. Самадов низ роҷеъ ба масъалаи мазкур чунин аст: “Меғӯянд, ки тарҷумони асари бадеӣ ҳамоно вақт

ба муваффақият ноил мегардад, ки маҳсули қаламашро хонандаи забони мақсад (забони тарҷумақунанда) ҳамчун асари миллии хеш бипазирад ва хонаду дарк карда тавонад” [122, с. 9]. Ҳамзамон, ӯ қайд менамояд, ки “баъзан чунин ҳам мешавад, ки мазмун дар нусхаи асл як чизи содаву одӣ менамояд, вале мутарҷим онро бо истифода аз маҳорату истеъдоди хеш ба забони мақсад (яъне тарҷумақунанда) чунон баргардон менамояд, ки хонанда аз он кайфияту лаззати беандозаи маънавӣ мебардорад” [122, с. 15].

Ба ақидаи Я.И. Ретскер, “интиҳоби дурусти калима дар тарҷума, пеш аз ҳама, ба мувофиқати маъноӣ ва услубии он ба забони асл вобаста аст. Мутобиқатро на танҳо ба калимаи тарҷумашудаи додашуда, балки ба матн мувофиқат кардан лозим аст. Ғайр аз ин, калимаи интиҳобкардаи тарҷумон бояд ба тамоми вазъияти баён мувофиқат кунад” [116, с. 53], яъне мувофиқатӣ ва номувофиқатии тарҷума аз тарҷумон вобастагии комил дорад.

Ҳангоми тарҷумаи матнҳои бадеӣ ба тарҷумон лозим меояд, ки на танҳо ҷиҳати услубӣ ва луғавии матнро ба назар гирад, балки ба як қатор хусусиятҳои грамматикӣ тарҷума низ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намояд.

Зери мафҳуми “сохтори дастурии забон” қонуниятҳои муайяни дастурӣ фаҳмида мешавад, ки низомии забонӣ аз онҳо таркиб ёфта, тавассути он роҳҳои ба ҷумла пайваст шудани воҳидҳои луғавии забон муайян карда мешавад.

Азбаски низомии дастурии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мухталифанд, мутарҷимро зарур аст, ки ҳангоми тарҷума ба таҳвилоти тарҷумавӣ бо мақсади мутобиқ кардани матн ба сохти ҷумлаҳои тоҷикӣ ва ё баръакс даст занад. Зери мафҳуми “таҳвилоти дастурӣ” – “тағйир додани сохтори ҷумла (тағйир додани сохтори он) ва ҳама гуна ивазкунии – ҳам нахвӣ ва ҳам сарфӣ” [11, с. 137] фаҳмида мешавад.

Ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва ё баръакс воҳидҳои дастури дар ҳар ду забон пурра мутобиқат намеқунанд. Ҳолати мазкур на танҳо дар доираи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, балки дар ҳама забонҳо мушоҳида мешавад. В.Н. Комиссаров қайд мекунад, ки ҳангоми

муқоиса кардани категорияҳо ва шаклҳои дастурии забонҳои англисӣ ва русӣ ба падидаҳои зерин дучор шудан мумкин аст: 1) дар яке аз забонҳо мавҷуд набудани ин ё он категория; 2) мутобиқати қисман; 3) мутобиқати пурра [81, с. 161]. Дар баробари воҳидҳои луғавӣ, воҳидҳои дастурии забони асл низ мутобиқатҳои қисман ва пурраи худро дар забони тарҷума меёбанд.

Ҳамин тавр, барои дар сатҳи баланд тарҷума намудани матнҳои бадеӣ дар баробари низоми луғавӣ ва фразеологӣ тарҷумонро зарур аст, ки бо низоми дастурии забонҳои тарҷумашаванда ошно бошад, зеро яке аз мушкилоти асосии тарҷума мушкилии дастурӣ мебошад. Омилҳои асосии номукаммалии тарҷумаи матнҳои бадеӣ аз нодуруст дарк кардани маънои калимаҳо то ба надониستاني сохти нахвӣи ҷумла ба ҳисоб мераванд.

Барои ба даст овардани тарҷумаи баландсифат мутахассис бояд кӯшиш кунад, ки тарҷумаи мувофиқ ва муодили он ба қадри имкон ба мазмуни забони сарчашма наздик бошад [118, с. 11]. Ҳар як забони мушаххас дорои хусусиятҳои дастурӣ ва луғавӣи худ мебошад, бинобар ин интиқоли мувофиқи маъно аз забони англисӣ ба тоҷикӣ метавонад душвор бошад. Барои ҳалли ин мушкилот тарҷумон бояд душвориҳои асосии тарҷумаро донад.

Мувофиқи назарияи В.Н. Комиссаров, душвориҳои грамматикӣи тарҷума аз он сабаб ба миён меоянд, ки ҳодисаҳои грамматикӣи забонҳои гуногун, ҳатто, агар дар баъзе ҷиҳатҳо шабоҳат мавҷуд бошанд ҳам, аз ҳам фарқ мекунанд [81, с. 59]. Ҳангоми матнҳои одӣ метавон бо як қатор мушкилоти грамматикӣи дучор омад. Чӣ тавре ки тарҷумашинос Я.И. Ретскер қайд менамояд: “Баъзан ҳангоми тарҷумаи содатарин матн бо шумораи номуайяни мушкилоте рӯ ба рӯ шудан мумкин аст, ки ба ҷаҳорҷӯбаи ягон қисмати дастурӣ мувофиқат намекунанд [112, с. 98].

Аз ин рӯ, падидаҳои дастурии ҳар як забон диққати махсуси мутарҷимонро ба худ ҷалб мекунанд. Барои муайян намудани вижагиҳои дастурии тарҷумаи матнҳои бадеӣи забони англисӣ, пеш аз ҳама, бояд

хусусиятҳои грамматикаи он муайян карда шаванд. Грамматикаи забони англисӣ аз забони тоҷикӣ бо хусусиятҳои зерин фарқ мекунад:

- Мавҷудияти артиклҳои муайянӣ ва номуайянӣ;
- Кӯтоҳбайёнӣ;
- Дар сурати истифода гардидани ду феъли маънодори пайиҳам, феъли дуюм бо пасванди “-ing” ё масдар бо ҳиссаҷаи “to” истифода мешавад;
- Сохтори мураккаб ва печида доштани ҷумлаҳо;
- Тартиби устувори калимаҳо дар ҷумла;
- Мавҷудияти сохторҳои **there is / there are**;
- Вазифаҳои гуногунро иҷро кардани ҷонишини **it** ва амсоли инҳо.

Хусусиятҳои мазкур зарурати истифодаи таҳвилоти дастуриро дар раванди тарҷума тақозо менамояд, то тафовути мавҷударо дар низоми дастурии забонҳои тарҷумашаванда ҷуброн карда тарҷумаи мувофиқ ва босифати матнҳои англисиро ба тоҷикӣ анҷом диҳанд.

Ҳамин тавр, мутахассисони соҳаи тарҷумаро зарур аст, ки роҷеъ ба таҳвилоти сарфию нахвии тарҷума, ки барои бартараф сохтани ҳолтаҳои имконнопазир будани сохторҳои дастурӣ истифода мешаванд, донишҳои кофӣ дошта бошанд ва дар баробари ин, аз низоми дастурии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бархурдор бошанд.

### **1.3. Қонуниятҳои мутобиқати воҳидҳои забонӣ дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ**

Тавре зикр гардид, тарҷума фаъолиятест, ки вазифаи асосии он мувофиқ намудани сохторҳои луғавӣ ва дастурӣ дар забонҳои гуногун мебошад.

“Масъалаи тарҷума, – менависад А.В. Фёдоров, масъалаи услубии ҳар гуна маводди тарҷумашавандаи гуногун гардидааст ва аз ҷунин интиҳоби имкониятҳои луғавӣ ва грамматикӣ иборат аст, ки аз як тараф ба мақсад мувофиқии мавод ва лавозимоти жанрии он муайян гардад, аз тарафи дигар, бо риоя кардани меъёрҳои, ки барои матнҳои гуногуни дахлдор дар забони тарҷума мавҷуданд, муайян карда шавад” [137, с. 87].

Мувофиқи ин назария масъалаи услубии тарҷума аз интиҳоби захираҳои бойи луғавӣ ва дастурӣ иборат аст, ки вобаста ба жанри маводди тарҷумашаванда пешниҳод мегардад.

Бояд тазаккур дод, ки предмети назарияи умумии тарҷума тавсифи илмӣ чараёни тарҷума ҳамчун таҳвили байнизабонӣ мебошад. Қолаби муайяни чараёни тарҷумаро таҳлил карда, муҳаққиқон лаҳзаҳои муҳимтарини ин чараёнро, ки хусусиятҳои онро дар муқоиса ба дигар навъҳои фаъолияти гуфтугӯӣ муқаррар мекунанд, кайд кардаанд.

Дар назарияи тарҷума якчанд модел сохта шудааст, ки ҷиҳатҳои гуногуни чараёни тарҷумаро инъикос менамоянд. Дар баъзе аз мавридҳо ин қолабҳо мувофиқат мекунанд, дар баъзеи дигар тафовут доранд, аммо дар маҷмӯъ, якдигарро пурра мекунанд, ки яке аз муҳимтарини онҳо назарияи мутобиқати қонунӣ дар тарҷума маҳсуб меёбад.

Назарияи машҳури мутобиқати қонунӣ нахустин бор аз ҷониби Л.С. Ретскер коркард ва пешниҳод гардида буд [116, с. 161].

Назарияи мутобиқати қонунӣ дар тарҷумашиносӣ аввалин назарияи забоние мебошад, ки дар тарҷума муайян ва асоснок шудааст. Ҳама дараҷаҳои мутобиқатӣ ва номутобиқатии функционалӣ хоси назарияи тарҷума мебошад. Муносибати функционалии тарҷума ва муқоисаи илмӣ зухуроти забонӣ дар забонҳои асл ва тарҷума ба таҳқиқоти асосгузори назарияи забоншиносии тарҷума А.В. Федоров таъсис ёфтааст. Ба ақидаи намояндагони ин чараён, тарҷума бе чараёни мустаҳками забонӣ маъно надорад. Мақсади назарияи мазкур муттаҳидсозии қолабҳои ҷудогонаи назарияи тарҷума бо назарияи ягонаи умумии назарияи тарҷума аст.

Таҳқиқи қонуниятҳои мутобиқати воҳидҳои луғавӣ дар раванди тарҷума муҳим арзёбӣ мегардад. Бо мақсади муайян кардани мутобиқатҳои луғавӣ ва дастурӣ забоншиносону тарҷумашиносон раванди тарҷумаро бо муқоиса намудани матни асл ва матни тарҷума меомӯзанд.

Масъалаи дараҷаи мутобиқати воҳидҳои луғавӣ тавачҷуҳи олимони соҳаи тарҷумаро зиёд ба худ ҷалб намудааст. Мутобиқати луғавии

байнизабониро аввалин маротиба тарҷумашинос Я.И. Ретскер [116] тасниф намудааст. Я.И. Ретскер дар аввал “се намуди мутобиқати байнизабонӣ; муодилҳо, монандиҳо (ё мутобиқатҳои вариантӣ) ва бадали мувофиқ” [116, 160] чудо намудааст. Бадал дар назарияи тарҷума ҳамчун навъи таҳвилоти тарҷумавӣ маъмул буда, ба номутобиқатии воҳидҳои луғавӣ ва грамматикӣ мусоидат менамояд. Чӣ тавре ки А.Д. Швейтсер қайд менамояд, ки “бадали мувофиқ ба мафҳуми “муодили луғавӣ” ҳеҷ иртиботе надорад, балки он ба техникаи раванди тарҷума аз нуқтаи назари мутобиқати байнизабонӣ денотат мекунад” [145]. Дар қорҳои минбаъдаи тарҷумашинос Я.И. Ретскер берун шудани бадали мувофиқ аз қатори мутобиқатҳои байнизабонӣ ба назар расида, мутобиқатҳо ҳамчун “муодилҳо ва мутобиқатҳои варинатӣ” [117, с. 47] пешниҳод намудааст.

Ҳамин тавр, Я.И. Ретскер мутобиқатҳои байнизабониро дар асоси маънои онҳо тасниф кардааст. Ҳангоми таснифоти мутобиқатҳои байнизабонӣ В.С. Виноградов на танҳо маъно, балки дигар хусусиятҳои онҳоро, аз қабилӣ шакл, ҳаҷм ва раванди тарҷума ба назар гирифтааст.

В.С. Виноградов мутобиқатҳои байнизабониро дар асоси ҳаҷм ва маъно ба “муодили пурра, нопурра (қисман) ва бемуодил” [28, с. 74] ва бо дарназардошти шакл ба “мутобиқатҳои эквивокабулӣ (эквиварядӣ, ғайри эквиварядӣ) ва ғайриэквивокабулӣ” [28, с. 81] чудо мекунад.

Ҳамчунин, мувофиқи пешниҳоди В.С. Виноградов дар асоси раванди тарҷума “мутобиқатҳои бетағйир ва мутобиқатҳои гоҳ ба гоҳ зерматни ба вучуд меоянд” [28, с. 90].

Муодилҳои хаттӣ ва бардарӣ аз ҷониби тарҷумашинос И.А. Стренин ҳамчун мутобиқатҳои байнизабонӣ муайян шудаанд. “Мутобиқати хаттӣ воҳидҳои луғавие мебошанд, ки дар забонҳои худ қатори муродифӣ надоранд ва ба мутобиқаҳои бардарӣ бошад, он калима ва ибораҳои дохил мешаванд, ки дар забони тарҷума силсилаи муродифӣ доранд” [128]. Тарҷумашиноси рус И.А. Стренин ҳама намуд мутобиқатҳоро: мутобиқати калима бо калима, калима бо ибора, ибора бо калима ва ибора бо ибораро, ки дар ҳар ду забон

бе муодили қисман мавҷуд ҳастанд, ба гурӯҳи мутобиқатҳои хаттӣ мансуб меонад. Асоси таснифоти И.А. Стренинро муайян кардани муодилҳо на аз рӯйи таркиб, балки аз рӯйи маъно ташкил медиҳад.

Муҳаққиқи тоҷик С.Р. Кесамирова дараҷаҳои муодилнокии воҳидҳои луғавиро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муқоиса намуда, дараҷаҳои муодилнокиро ҳамчун “муодилнокии байнизабонии калима ба калима, мутобиқати калима ба ибора, мутобиқати калима ба калима, ибора, мутобиқати ибора ба ибора гурӯҳбандӣ намудааст” [72, с. 66].

Ҳамин тавр, мутобиқати луғавии байнизабонӣ ин воҳидҳои луғавии забонҳо мебошад, ки аз рӯйи маъно ба ҳам мувофиқ буда, дар фарҳангҳои дузабона нишон дода шудаанд.

Назарияи дараҷаи муодилнокӣ ба он асос меёбад, ки таносуби муодилнокӣ на танҳо дар байни забони асл ва забони тарҷума, балки дар байни ҳамаи дараҷаҳои ҳамгунаи мазмуни матни асл ва тарҷума барқарор карда мешавад.

Агар тавсифи иловагии ҳолат шарҳи муфассал талаб кунад, ё барои хонандаи бегоназабон он фаҳмо набошад, дар матни тарҷума вазъиятро иваз кардан мумкин аст. Муқоиса кардани мазмунҳои гуногун, ки мардумони гуногунзабон ба забони имову денотат анҷом медиҳанд, ҷолиби диққат аст.

Баъзе забонҳо вазъиятро муфассал ифода мекунанд ва ҳатто, унсурҳои барзиёдро қор мефармоянд. Дар як қатор забонҳо шарҳ ёфтани он чизе, ки дар забони дигар дар назар дошта мешавад, зиёд рух медиҳад.

Ба ақидаи В.Н. Комиссаров ҳелҳои зерини иттилоот барои қомеъ шудан ба муодилнокӣ муҳимманд: 1) айнияти денотат; 2) тасвири денотат; 3) ба категорияҳо тақсим кардани денотат; 4) тавсифи услубӣ; 5) тавсифи эҳсосӣ; 6) иттилоот оид ба сермаъноӣ; 7) тавсифи образ; 8) маънои морфемавӣ; 9) валентнокӣ; 10) тавсифи антонимӣ [77, с. 56-63].

Дар ҷараёни робитаи забонӣ аломати луғавӣ иттилооти муҳталифро ифода мекунанд. В.Н. Комиссаров 10 навъи иттилооти дар аломати луғавӣ ҷойдоштаро ҷудо намудааст:

1. Аломати луғавӣ иттилоотеро дар бар мегирад, ки айнияти денотати ба мавҷудияти денотаткунандаро фаро мегирад. Ин чузъ дар исмҳои хос ва номҳои ҷуғрофӣ боризтар зоҳир мегардад.

2. Аломати луғавӣ иттилоотӣ ба аломатҳои алоҳидаи денотатӣ денотаткунандаро дар бар мегирад. Чунончи, калимаи “ҳамсоя” ба ҷинс ва одаме, ки дар паҳлу зиндагӣ мекунад, денотат менамояд.

3. Аломати иттилоотӣ луғавиеро дар бар мегирад, ки ба мансубияти денотат ба ин ё он категорияи ҷудокардаи шуури мо денотат мекунад.

4. Калима иттилоотро дар бар мегирад, ки ба услуби функционалии муайян денотат мекунад. Аммо калимаҳо дар матни асл ва матни тарҷума аз рӯйи мазмуни асосӣ ба ҳамдигар мутобиқат кунанд ҳам, ба услубҳои гуногуни нутқ тааллуқ доранд.

5. Аксари калимаҳо тобишҳои манфӣ ва мусбатро ифода мекунанд.

Чунончи калимаи “буржуа” аз нуқтаи назари тобиш бетараф аст, калимаи “буржуй” бошад, тобиши манфӣ дорад. На ҳамаи калимаҳое, ки дар як забон обуранги ҳиссӣ доранд дар забонҳои дигар бо ҳамин гуна калимаҳо ифода мегарданд.

6. Калимаҳои сермаъно маълумотеро дар бар мегиранд, ки ба имконияти истифодаи он ба маъноҳои гуногун денотат мекунад. Одатан, калима дар яке аз маъноҳои худ кор фармуда мешавад.

7. Бисёри калимаҳо иттилоотеро дар бар мегиранд, ки ба мавҷуд будани алоқаҳои образнок дар мазмуни калима денотат мекунанд.

8. Аксари калимаҳо иттилоотеро фаро мегиранд, ки ба мазмуни морфемаҳои таркибашон денотат мекунанд.

9. Бештари калимаҳо иттилоотеро дар бар мегиранд, ки ба муқобилгузори маънои калимаҳо денотат мекунанд. Тавсифи антонимии калима, одатан, бориз дарк карда намешавад ва барои тарҷума низ муҳим нест [78, с.253].

Дар қолаби маъноиву семиотикӣ мушкили воҳидҳои тарҷума мақоми махсусро ишғол менамояд. Зери мафҳуми “воҳиди тарҷума” тарҷумашиносии

рус Л.С. Бархударов чунин воҳидҳои матни асло муайян кардааст, ки дар матни тарҷума муодили худро доро мебошанд. Ҳамин тариқ, воҳидҳои гуногуни забонӣ метавонанд воҳиди тарҷума бошанд.

Тарҷума дар сатҳи фонема, морфема, калимаҳо, ибораҳо, ҷумлаҳо ва тамоми матн вобаста ба дараҷаи воҳиди тарҷума тасниф мешаванд. Масъалаи воҳиди тарҷума ва муодилоҳои онро дар сатҳи гуногун Л.С. Бархударов ба се навъи тарҷума: комил, озод ва тахтуллафзӣ алоқаманд медонад:

1. Тарҷумаи комил дар дараҷаи ҳатмӣ ва кофӣ ифода кардани нақшаи мазмун бо риояи меъёрҳои забони тарҷума мебошад.

2. Тарҷумаи тахтуллафзӣ дар сатҳи пасттар сурат мегирад.

3. Тарҷумаи озод дар сатҳи нисбатан олӣ иҷро мегардад. Дар чунин ҳолатҳо маънои матни асл нисбатан баргардонидани тарҷума дар сатҳи ҷумла қарор мегирад [114, с. 23].

Ҷаҳлияти имрӯзаи тарҷумонӣ, пеш аз ҳама, ба доштани дониши хуб оид ба услуби матни асл ва услуби забони тарҷумашаванда алоқаманд мебошад. Инъикоси эҳсосот, ҳолат ва эҳтиёҷоти муаллиф ҳангоми тарҷума ҷаҳлияти мушкул мебошад.

Яке аз ҷиҳатҳои ҷалбкунандаи назарияи тарҷума масъалаи роҳҳои баргардонидани хусусиятҳои услубии забон мебошад. Имрӯз чунин ҷиҳат ба қадри кофӣ коркард нашудааст, бинобар ин, диққати муҳаққиқонро ба худ ҷалб намудааст. Тарҷумаи мувофиқи образҳои асосии асари бадеӣ, ҷиҳатҳои асосии омӯзиши воситаҳои тарҷумаи образҳои асар, азнавсозии хусусиятҳои услубии матни асл дар матни тарҷума масъалаҳои муҳимтарин дар тарҷума мебошанд.

Чӣ тавре ки маълум аст, тарҷума раванди гуногунҷанба буда, метавонад мавзӯи таҳқиқи илмҳои гуногун бошад.

Дар ҳама ҳолатҳо дар назди тарҷумонҳо душворие мавҷуд аст: ба онҳо зарурат пеш меояд, ки кӯшиш намоянд роҳҳои нусхаи асло ифода карданро ёбанд ва ё агар ин номумкин бошад, дар тарҷума воситаи ифодаи хусусиятҳои услубии забони тарҷумаро ҷойгир намоянд. Чунин ҷаҳлиятро

аксар амалиёти ҷуброни услубӣ меноманд, ки дар бораи он К.И. Чуковский мегӯяд: Ба маҷоз бояд маънои маҷозӣ дод, ба муқоиса – муқоиса ва ба табассум – табассум додан мебошад ва ниҳоят ба ғиря – ғиря ато намудан ва ғ. Аммо “тарҷумони навқалам” бояд донад, барои ноил шудан ба тарҷумаи комил бояд ба ҷиҳати услубии асар диққати махсус зоҳид карда шавад.

Ин маънои онро дорад, ки дар рафти тарҷума озодии интиҳоби калима низ вуҷуд дорад, яъне на калима ба калима тарҷума, балки воситаҳои дастурии ифоданокро метавон ба тарзи луғавӣ ва баръакс баргардон намуд [139, с. 156].

Агар дар тарҷумони навкор таҷриба оид ба тарҷумаҳои гуногун ва ё тарҷумаи асли таҷриба мавҷуд нест, пас муносибати он бо матнҳои гуногун якранг мебошад: ўро тарҷумаи сифати феълӣ ва морфема ва дастрас кардани муодили мувофиқ меҳаросонанд. Дар натиҷа тарҷумонро дар чунин маврид ҳиссиёту ҳаяҷони фаро мегирад ва фикру андешаҳои шахсияш ўро саршор мегардонад.

### **Хулосаи боби якум**

Пас аз таҳлили андешаҳои зикргардида ба натиҷаҳои зерин ноил гардидем.

1. Мақсади асосии тарҷума интиқоли мазмун ва муҳтавои нутқ ва ё матн ба забони тарҷума, сарфи назар аз жанр ва услуб мебошад. Тарҷума, сарфи назар аз навъи он барои ошно намудани шунаванда ва ё хонанда бо мазмуну муҳтавои нутқ ва ё матни бегона равона гардидааст. Ин раванди мураккаби равонӣ аз мутарҷим устувории зеҳнӣ, маҳорати хуби тарҷумонӣ ва дар сатҳи воло донишмандии забони асл ва тарҷумаро тақозо менамояд.

2. Фаъолияти тарҷума новобаста аз шакл, мазмун ва мундариҷа вазифаи иҷтимоиро иҷро карда, байни мардуми дорои забон, фарҳангу тамаддуни мухталиф, урфу одат, робитаи иҷтимоиву сиёсӣ ва иқтисодиёти дипломатиро барқарор намуда, равобиту адабию миёни онҳо рушду такомул медиҳад.

3. Дар айни замон равобитаҳо адабӣ рушд ва вуҷат ёфта истодаанд, ки дар меҳвари асосии он тарҷума меистад. Ин тамоюл талабот ба тарҷумонҳои касбӣ, махсусан, тарҷумонҳои бадеиро афзун менамояд. Дар густариши равобити адабӣ нақши тарҷумон назаррас мебошад, зеро тарҷумаи осори бадеӣ яке аз воситаҳои асосии ғанӣ гардонидани адабиёти забони тарҷума ва омили мустаҳкам гардидани робитаҳои адабии халқҳои гуногун махсуб меёбад.

4. Дар матни бадеӣ фарҳанги як марҳалаи муайяни ҳаёти ҷомеа (анъанаҳо, урфу одат, ҳувият, расму оин) таҷассум меёбад, ки ҳангоми тарҷумаи матни бадеӣ ҳама ин хусусиятҳо ба матни тарҷумашуда интиқол меёбад. Матни бадеии тарҷумавӣ ба рушди фазои адабии фарҳанги дигар таъсир расонида, дар фарҳанги забони тарҷума образҳои нав эҷод мекунад.

5. Ҳамин тавр, дар рушду такомули равобити адабӣ нақши тарҷумаи бадеиро муҳим арзёбӣ кардан мумкин аст, зеро, маҳз, тавассути асарҳои тарҷумашуда ҷаҳонӣён бо адабиёту санъати як халқи муайян ошноӣ пайдо менамоянд.

6. Тарҷумаи асарҳои бадеӣ яке аз мураккабтарин равандро ба ҳисоб рафта, он аз тарҷумон меҳнати зиёди равонию ҷисмониро талаб менамояд, зеро дар матнҳои бадеӣ қайб тамоми услубҳои мавҷудаи забони инъикос меёбанд. Тарҷумонро зарур аст, ки дар раванди тарҷумаи бадеӣ аз хусусиятҳои луғавию дастурӣ ва тарҷонии ҳар як навъи матн огоҳ бошад.

## **БОБИ 2. ЗАМИНАҲОИ ЗАБОНШИНОСИИ ТАҲВИЛҲОИ НАҲВӢ ДАР ТАРЧУМАИ БАДЕӢ**

### **2.1. Нигоҳе ба назарияи таҳвилҳои наҳвӣ дар тарҷумаи бадеӣ ва омилҳои истифодаи онҳо**

Тарҷумашиносӣ умумияти филологӣ дошта, раванди тарҷумаро ҳамчун фаъолияти эҷодӣ дар забон, яъне ҳамчун шакли ивазкунии байнизабонии матн асл ва матн тарҷума дида мебарояд. Дар маркази диққати он тарҷумаи гуногун сарфи назар аз жанр (бадеӣ, илмӣ, техникӣ, ҷамъиятӣ – сиёсӣ) ва навъ (хаттӣ ва шифохӣ) меистад.

Тарҷума воситаи муоширати байнизабонҳо буда, байни одамони бо забонҳои гуногун ҳарфзананда мубодилаи иттилоотро тавассути сохтани матн ба забони тарҷума, ки аз ҷиҳати коммуникативӣ ба нусхаи асли баробар аст, фароҳам оварад. Матн тарҷума ба матн асли, комилан, шабеҳ буда наметавонад. Дар шакли муаррифӣ ё мундариҷа фарқиятҳои ночиз вучуд дошта метавонанд, ки аз маҳдудиятҳои аз ҷониби фарқиятҳои расмӣ ва маъноӣ байни ду забон ба вучуд омадаанд. Аммо тарҷума ҳамчун шакли забони хориҷӣ дар бораи мавҷудияти хабаре ҳисобида мешавад, ки дар матн асли мавҷуд аст. Муоширати байнизабонӣ, ки тавассути тарҷума сурат мегирад, то ҳадди имкон раванди муоширати мустақими нутқиро миёни мардуми гуногунзабону гуногунфарҳанг ба роҳ мемонад.

Намояндагони маъруфи назарияи тарҷума олимони шуравӣ А.В. Фёдоров, Л.С. Бархударов, А.Д. Швейтсер, Л.И. Ретскер, В.Н. Комиссаров, И.И. Ревзен, В.Ю. Розенсвейг, забоншиносон А. Людсканов, С. Влахов, С. Флорин, Ю. Найда, Р. Якобсон, [ИМА], Ч. Кетфорд [Англия], О. Каде, А. Нойберт, Г. Йегер [Германия], И. Левий, А. Попович [Чехословакия] ба ҳисоб мераванд. Дар солҳои 1973-1975 ба миён омадани асарҳои А.Д. Швейтсер “Тарҷума ва забоншиносӣ” [1973], В.Н. Комиссаров “Сухан дар бораи тарҷума” [1973], Я.И. Ретскер “Назарияи тарҷума ва таҷрибаи тарҷумонӣ” [1974], Л.С. Бархударов “Забон ва тарҷума” [1975] нақши пешбарандаи олимони шуравиро дар ин илми нав муқаррар намуд [33, с. 86].

Дар ин асарҳо далели назариявии масоили тарҷума зикр гардида, якчанд қолабҳо пешниҳод мешаванд, ки ҷиҳатҳои гуногуни ҷараёни тарҷумониро инъикос менамоянд. Дар онҳо предмет ва вазифаҳои назарияи тарҷума муқаррар мегардад, аммо ин таҳлил дар ҳама ҳолатҳо, ҳатто дар мавриди тарҷумаи назм, хеле заруранд. Бе таваҷҷуҳ ба воситаҳои забоние, ки тарҷумон барои мукаммалии тарҷума аз он ғоида бурдааст, дар бобати муодилияти зебошиносӣ, таъсири бадеии ягона ҳарф задан номумкин аст, зеро мазмуну мундариҷа худ ба худ вучуд дошта наметавонад. Ҷунонки забон ва услуби адибро наомӯхта, оид ба маҳорати тарҷумон бе таҳлили ҷустуҷӯҳои ӯ ва бе муқоисаи онҳо бо матни асл аз нуқтаи назари функционалӣ чизе ғуфтан имконнопазир аст.

Албатта, таҳлили тарҷумаи бадеӣ ба ҷузъ таҳқиқи вижагиҳои забонии тарҷума, ҳамчунин, ҷанбаҳои дигари фарозабониро дар бар мегирад. Қайд кардан ба маврид аст, ки ҷанбаҳои фарозабонӣ дар баробари ҷанбаҳои забонӣ дар жанри бадеӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Мавҷудияти вижагиҳои забонӣ ва фарозабонӣ ба муайян кардани ду ҷанба: адабиётшиносӣ ва забоншиносӣ дар тарҷума оварда мерасонад.

Назарияи адабиётшиносӣ тарҷумаи бадеиро ҳамчун ғаъолияти махсуси адабӣ, навъи эҷодиёти бадеии асил баррасӣ менамояд. Назарияи адабиётшиносии тарҷума ба масъалаи мувозинати бадеию зебошиносии матни асл ва матни тарҷума, инъикоси пурраи услуби фардии муаллиф, шарҳи эҷодӣ ва услуби фардии тарҷумон таваҷҷуҳи хоса медиҳад. Илова бар ин, назарияи адабиётшиносӣ робитаи усулҳои тарҷумаро бо нуқтаи назари зебошиносӣ дар ҷараёни адабӣ меомӯзад, яъне он усули тарҷумаро ҳамчун инъикосгари марҳилаи муайян дар инкишофи тарҷума муқаррар менамояд.

Намояндагони ҷанбаи адабиётшиносӣ дар назарияи тарҷума К. Чуковский, И. Кашкин, Г. Гачечиладзе, П. Топер, П. Копанев, А. Курелла, Т. Савори, И. Левий ва ғ. будаанд.

Дар бобати мавзуи баҳси тарҷумашиносӣ чанд таъиннот вучуд дорад. Асосгузори назарияи забоншиносии тарҷума А.В. Фёдоров матни

тарчумашударо мавзуи баҳси он меҳисобад. “Вазифаи назарияи тарчума конуниятҳои мутобиқати байни матни асл ва тарҷумаро назорат карда, хулосаҳои илмӣ мавҷударо доир ба ҳолатҳои алоҳидаи махсуси тарчума ҷамъбаст намудан ва ба таҷрибаи тарҷумонӣ кумак расониданд аст” [136, с. 108], – менависад А.В. Фёдоров. Ҳамин тариқ, А.В. Фёдоров диққати асосиро ба “таҳлил намудани мутобиқати байни унсурҳои ду забон равона месозад” [136, с. 108].

Намояндагони ҷараёни забоншиносии сохторӣ И.И. Ревзин ва В.Ю. Розенсвейг ҳуди “ҷараёни тарҷумаро, ки дар он гузариш аз як низоми аломатҳо ба дигараш сурат мегирад, мавзуи баҳси назарияи тарчума меҳисобанд. Ин акидаро Л.С. Барҳударов низ ҷонибдорӣ менамояд” [12, с.65].

Гуруҳи сеюми олимон [А.Д. Швейтсер, В.Н. Комиссаров, Я.И. Ретскер] ҳам ҷараёни тарчума ва ҳам натиҷаҳои онро предмети баҳси тарҷумашиносӣ мешуморанд. Аз рӯйи ақидаи А.Д. Швейтсер вазифаи назарияи тарчума “механизми ҷараёни тарҷумаро муайян намудан ва муқаррар сохтани маҷмуи омилҳое аст, ки ҳангоми тарчума барои расидан ба қароре таъсир мерасонанд, мантиқи он хулосаҳоро муқаррар ва дар манти асл тафовути низоми байни забонҳоро ошкор месозанд” [145, с.47].

В.Н. Комиссаров низ дар муайян намудани вазифаҳои назарияи тарчума ба А.Д. Швейтсер таъя кардааст. Ба назари ӯ, омӯзиши фаъолияти тарҷумонӣ ба се соҳаи ба ҳам зич алоқаманд, вобаста аст: 1) Таҳқиқи ҳуди ҷараёни тарчума; 2) Муайян намудани навъҳои гуногуни муносибатҳои маъноии матни нусхаи асл ва матни тарҷума; 3) Ошкор кардани низоми муносибатҳое, ки байни воҳидҳои дузабонӣ мушаххас барқарор мегардад [78, с. 56].

Назарияи тарчума ба маънои васеаш ба забоншиносӣ дохил мешавад, ки ин ҳолат вижагиҳои назарияи тарҷумаро дар муқоиса бо дигар соҳаҳои забоншиносӣ муайян менамояд. Воқеан, назарияи тарчума ва забоншиносӣ пайванди ногузастанӣ дорад, зеро он забонро дар алоқаи бевосита бо

падидаҳои фарозабонӣ меомӯзад. Қисмҳои дигари забоншиносӣ – фонетика, сарф, дастур забонро сарфи назар аз унсурҳои фарозабонӣ мавриди баҳс қарор медиҳанд.

Тарҷума на танҳо қаробати ду низоми забонӣ, балки қаробати ду фарҳанги гуногун аст. Дар бисёр мавридҳо ин нуктаро бе дониستاني далелҳо ва падидаҳои фарозабонӣ, ки ба таърих, ҷуғрофия, этнография, маданияти халқи мазкур алоқамандӣ доранд, фаҳмидан мумкин нест. Аз ин рӯ, аз тарҷумон дониستاني на танҳо забон, балки таъриху фарҳанг ва адабиёти ҳамон халқ талаб карда мешавад. Аз ин ҷо аён аст, ки назарияи тарҷума бо забоншиносии равонӣ ва иҷтимоӣ зич алоқаманд аст. Робитаи назарияи тарҷума ба забоншиносии иҷтимоӣ ва қавлӣ ҳангоми тарҷума бо забони ин халқҳо, ки байни онҳо дар инкишофи фарҳангию иҷтимоӣ ва тафриқаи иҷтимоии забон тафовут ҷой дорад, ногустанист.

Воқеияти фарозабонӣ дар навъҳои гуногуни тарҷума, ҳатто, дар тарҷумаи ҳамзамон, дар тарзи “шиносӣ бо ашё” иштирок мекунад. Ба ин шиносӣ тарҷумаи ҳамзамон наметавонад фишурдашавии ногузирии маълумотро аз ҳисоби ҷузъиёт ба амал оварад.

Дар тарҷумаи бадеӣ қорбасти маълумоти воқеияти ғайризабонӣ аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Тарҷумон дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ бояд дар бораи ҷаҳонбинии муаллиф, афкори зебошиносӣ ва сиёсӣ, хусусиятҳои услуби ӯ ошно бошад. Чунин донишҳои заминавӣ доираи падидаҳои фарозабониро ба вучуд меоранд. Донишҳои фарозабонӣ на танҳо ба тарҷумон, балки ба хонанда низ ҳатмист. Ҳангоми қор кардан бо матн тарҷумон фаромӯш набояд кунад, ки ҳаҷми маълумоти забонии хонандаи ӯ нисбат хонандагони матни асл камтар аст.

Мавҷуд будани қонуниятҳо дар мутобиқати ду забон ва ин ё он мутобиқати наздики байни онҳо маънои онро надорад, ки имконият ва ё ногузирии усулҳои якранги тарҷумаро ҳамеша истифода бурдан лозим аст. Нақши ҳалқунандаро ҳамеша матн дар ҳолати мушаххас мебозад. Ба ҳар як

пешниҳоди меъёри ин ё он усул дар амалия бояд бошууруна муносибат кард, ҳарчанд далели асосноки назарӣ ҷой дорад [137, с.144].

Тарҷума бо коркарди забон дар нутқ, асарҳои мушаххас машғул аст, ки дар онҳо ҷанбаҳои забонӣ ба ҳам алоқаманд ва вобастаанд. Муқоисаи воҳидҳои забонӣ дар назарияи тарҷума дар асоси умумияти мазмуни ифодашуда, сарфи назар аз мансубияти ин воҳидҳои забонӣ ба ҳамон як сатҳ ва ё дараҷаҳои гуногуни забон ба амал бароварда мешавад [89, с. 162].

Одатан, тарҷума ҳамчун иртиботи ду забон: амали таҳлил ва амали синтез, дида баромада мешавад. Дар навбати аввал дарки матни асл ва баъдан матни тарҷума фаҳмида мешаванд.

Амали таҳлил иртиботи байни фиристанда (муаллифи матни асл) қабулкунандаи он (тарҷумон) аст. Дар ин марҳала тарҷумон хонанда аст. Ӯ матни аслро таҳлил намуда, ҳамчун низом, предмети яклухт, дар якҷоягӣ бо мазмун ва шакл қабул мекунад.

Мақсади таҳлили тарҷума ба тавассути шакл ба мазмуни сарфаҳм рафтан аст. Дар ин маврид диққати тарҷумонро на воситаҳои забонӣ, балки вазифаи онҳо дар низоми яклухт ҷалб мекунад. Тарҷумон воситаҳои забониро дар сирри онҳо ба хонанда мебинад. Амали синтез аз он лаҳзае шуруъ мешавад, ки тарҷумон аз забони тарҷума барои ифодаи мазмуни матни унсурҳои аз ҷиҳати вазифа ва таъсирнокӣ баробар ва мувофиқ меҷӯяд. Интиҳоби ин унсурҳо осон нест.

Тарҷумон барои мувофиқ кардани он унсур дар матн борҳо намунаҳоро иваз мекунад. Фаъолияти руҳии тарҷумонро дар вақти тарҷума А.Д. Швейтсер ҳамчун “ҷараёни ҷустуҷӯи қарори ба маҳакҳои максималии тағйирёбанда ҷавобгӯ” ба қалам медиҳад. Ин ҷустуҷӯ мисли фаъолияти нутқӣ, – меҷӯяд А.Д. Швейтсер, – одатан, “бо усули санҷиш ва иштибоҳ” ба амал оварда мешавад [146, с. 100].

Моҳияти ин усул аз он иборат аст, ки тарҷумон бо роҳи мустақкам санҷидани якчанд гунаҳои имконпазири тарҷума ва хат задани гунаҳое, ки бо маҳакҳои функционалӣ мутобиқат намекунанд, тадриҷан ба варианти

мувофиқ наздик шудан мегирад. Моҳиятан, таҳлил ва синтез пайиҳам амалӣ намешаванд, зеро онҳо аз ҳам ҷудонопазиранд.

Ягонагии шевагии онҳо ҳам дар вақти дарки маъноӣ матни хориҷӣ ва ҳам дар вақти баргардондани он ба забони тарҷума ошкор мегард. Баъзе олимони В.С. Виноградов, дар ҳар ки ин амалҳо ду марҳаларо ҷудо мекунад. Амали таҳлил дарки тарҷумаро дар бар мегирад, яъне дарки бевоситаи калимаҳо, ҷумлаҳо, ибораҳои мушаххас ва ғайра, амали синтез бошад, аз нав идоракунии ва мутобиқкунии фарогир аст [26, с. 45].

Барои мазмунӣ асосӣ шакли навро ҷустуҷӯ карда, тарҷумон имконот, хусусиятҳо ва меъёрҳои забони тарҷума ва аз тарафи дигар, вигаҳҳои хонандагонро, ки тарҷума барои онҳо таъин шудааст, ба инобат мегирад, яъне ӯ барои ҳаммаъно шудани матни асл ва матни тарҷума кӯшиш мекунад. Танҳо бо муодилоҳои функционалӣ дар бобати тарҷумани комил сухан рондан мумкин аст. Тарҷумани саҳеҳ тарҷумани комили функционалист, ки таъсири матни асло дар матни тарҷума низ бедор мекунад. Тарҷумани аз саҳеҳ аз тарҷумани ҳарф ба ҳарф фарқ кардан мумкин аст ба кулӣ фарқ мекунад. Дар тарҷумани ҳарф ба ҳарф воҳидҳои луғавии матни асли бевосита, бидуни таҳвилоти луғавию дастурӣ бо калимаву ибораҳои забони тарҷума иваз карда шуда, қолабҳои наҳвии матни асл бидуни тағйирот ба забони тарҷума интиқол дода мешавад, ки дар натиҷаи чунин тарҷума меъёрҳои забони тарҷума таҳриф меёбанд.

Муайян кардани хусусиятҳои тарҷумаҳамчун ҷараёни робита аз ҷониби як қатор забоншиносону адабиётшиносон пешниҳод гардидааст, аз ҷумла, нақшаи олими немис О. Каде дар баёни чунин андеша бориз мебошад. Ӯ амали тарҷумаро дар истилоҳоти назарияи алоқа муҳимтар мешуморад. Мувофиқи ин назария “ҳама гуна амали робита ҳамчун таъсири мутақобилаи байни фиристанда ва қабулқунанда баррасӣ мегардад” [60, с. 125].

Барои таҳияи ахбор фиристанда аз рамзи мувофиқ истифода мебарад. Ӯ тавассути хатҳои алоқа хабарро мефиристад, қабулқунанда онро қабул мекунад. Дар тарҷума иштирокчиёни робитаи нутқӣ, яъне фиристанда ва

қабулқунанда – муаллиф ва тарҷумон, тарҷумон ва хонандаи тарҷума ба ҳисоб мераванд.

Мувофиқи ин нақша чараёни тарҷума ба се марҳила ҷудо мешавад; марҳилаи якум иртиботи байни фиристанда ва тарҷумон, ки нақши қабулқунандаи хабари аслиро иҷро мекунад. Марҳилаи дуюм он аст, ки тарҷумон дар нақши тағйирдиҳандаи рамз амал намуда, рамзи матни аслиро бо рамзи матни тарҷума иваз мекунад. Ин марҳила бо марҳилаи сеюм, ки якҷоя бо ин сурат мегирад, алоқаи ногузастанӣ дорад. Дар ин марҳила, тарҷумон нақши фиристандаи дувумро мебозад ва қабулқунандаи дувум хонанда ва шунавандаи тарҷума аст. Ҳамин тариқ, марҳилаҳои якум ва сеюм иртиботи дузабонаи фиристанда ва қабулқунанда мебошанд.

Ин ду амали ба ҳам алоқаманданд. Тарҷумон баъзан дар нақши қабулқунанда, баъзан дар нақши фиристанда баромад мекунад. Чунонки қайд гардида буд, марҳалаҳои дуюм ва сеюм ҳамзамон сурат мегиранд: ҳангоми шарҳ додани мазмуни хабари расида тарҷумон на танҳо ба ҷойи аломати як рамз аломати мувофиқи рамзи дигарро мегузорад, балки аз гунаҳои бисёри имконпазир ҳамонеро, ки дар сатҳи нисбатан мувофиқ ба хабари асл, меъёрҳои забони тарҷума ва дарки хонандаи нав қарор дорад, интихоб мекунад. Аз ин рӯ, ҳар як тарҷума, сарфи назар аз жанри худ кори эҷодӣ ба шумор меравад [89, с. 162].

Агар нуқтаи О. Кадеро бо ду давраи чараёни тарҷума (таҳлил ва синтез) муқоиса кунем, марҳилаи якум бо давраи таҳлил ва дуюму сеюм бо давраи синтез мувофиқат мекунад.

Нақшаи олими словак А. Попович ҷолиби диққат аст. Аз рӯйи ин нақша чараёни таҳияи матни тарҷума чунин амали иртиботиест, ки дар он тарҷумон ва хонанда таъсири анъанаҳо ва воқеияти муҳитро дарк мекунанд. Матн – нуқтаи буриши ду меҳвар аст: фаврӣ - прагматикӣ, ки дар ду тарафи муаллиф ва хонанда истодаанд ва тасвирӣ, ки асоси онро анъанаҳо ва воқеият ташкил мекунад. Таъсири анъана ба муаллиф ва хонанда як хел аст. Ин нуқта ба воқеият низ дахл дорад. Ҳамин тариқ, асоси амали робитаи дуҷонибаи эҷодиро

барқарор намудани айнияти функционалӣ, аниқтараш байни ҳаммаъноии нусхаи аслӣ ва матни тарҷума ташкил мекунад [110, с. 71].

Муносибати функционалӣ ба масъалаҳои тарҷума нав нест. Соли 1913 забоншиносӣ машҳури чех Вилем Матезиус дар бораи тарҷумаи бадеӣ навишта буд: “Моҳиятан, тарҷумаи манзум бояд ба хонанда он асареро гузорад, ки аз матни асл фарқ мекунад. Бисёр вақт худӣ ҳамон як восита метавонад таъсири гуногун расонад. Айнияти таъсири бадеӣ нисбат ба истифодаи воситаҳои бадеӣ шабех, хусусан, дар тарҷумаи асарҳои мазмун бениҳоят муҳим аст”. Ин масъалаи умуман тарҷумашавӣ ва муносибати ҷузъро бо кулл дар тарҷума ба миён мегузорад.

Тарҷумашавӣ бо он далел исбот карда мешавад, ки сарфи назар аз тафовути байни забонҳои ҷудогона, қонунҳои андешаронӣ ва инъикос дар ҳамаи забонҳо ягона аст: фикрронии ҳамаи одамон бо забон сураат мегирад, мазмуни фикр бошад барои ҳамаи одамони дунё умумист.

Аз ин маълум мешавад, ки мазмуни матни забони бегона барои дарк ва фаҳмиши тарҷумон дастрас аст. Ин мазмун ба тарҷума нашудани баъзе унсурҳо нигоҳ накарда, пурра тарҷумашаванда аст. Бояд гуфт, ки бештари воҳидҳои луғавӣ ва дастурӣ дар сатҳи шакл, калимаҳои алоҳида, ҷузъи алоҳида тарҷуманопазир буда, дар таркиби матни умумӣ тарҷумапазир мешаванд. А. Людсканов зикр мекунад, ки тарҷума ифодаи воситаҳои алоҳидаи забони матни асл бо воситаҳои айниятдоштаи забони тарҷума набуда, ифодаи вазифаҳои воситаҳои забони асл дар низоми яклухт бо ёрии воситаҳои забони тарҷума мебошад, ки айни ҳамон як маълумотро дар бар мегирад. Мабадаи функционалии тарҷума дар таҳвили гуногуни маводди тарҷумашаванда зоҳир мегардад [78, с.63].

Дар илми тарҷумашиносӣ як силсила қонун ва меъёрҳои вучуд доранд, ки истифодаи дуруст ва бонизоми онҳо ба муҳтавои матни тарҷумавӣ таъсири мусбат мерасонанд. Ин падидаҳо барои муайян намудани ҷузъҳои ба ҳам алоқаманд ҳангоми таҳвил дар сатҳи ҷумла кумак мерасонанд. Аслан,

кайд кардан ба маврид аст, ки табдилдиҳии тарҷума дар илми тарҷумашиносӣ ҳамчун таҳвили тарҷумавӣ маъмул мебошад.

Роҷеъ ба ин масъала муҳаққиқони соҳаи тарҷумашиносӣ ақидаҳои ҷолиб байн намудаанд, то ҳангоми интиқоли ҷумла мушкilotи ҷойдошта бартараф карда шаванд. Ба ақидаи Я.И. Ретскер, “усулҳои тафаккури мантиқӣ муайян мекунанд, ки мо бо ёрии онҳо маънои калимаи хориҷиро дар матн ошкор кунем ва барои он мукотибаи русиро пайдо кунем, ки ба луғат мувофиқат намекунад” [117, с.163] А.И. Клишин мафҳуми “таҳвил”-ро дар робита ба амалияи тарҷума ҳамчун иваз кардани як шакли забонӣ дар матни ибтидоӣ ба шакли забонии дигар дар матни мавриди ҳадаф тафсир мекунанд ва “шакли забонӣ” гуфта, мо қисми нутқ, ибора ё сохти дастуриро дар назар дорем [73, с.30].

Л.Л. Нелюбин дар “Луғати тафсирии тарҷумашиносӣ” таҳвили тарҷумавиро ҳамчун категорияи сеюми мукотибаҳо муайян мекунанд, ки мукотиба аз ҷониби тарҷумон дар асоси маънои воҳиди нутқ сохта мешавад. Дар ин маврид, дар тарҷумаи тавсифӣ ва усулҳои гуногуни тафаккури мантиқӣ дар шакли мушаххасгардонии маъно, умумигардонӣ маъно, тарҷумаи антонимӣ ва ғ. нақш мебозанд [105, с.51].

Азбаски хусусияти “таҳвил” ба раванди тарҷума зич алоқаманд аст, барои баррасии муфассали ин масъала таърифи дигари тарҷума тавсия дода мешавад,

Барои ифшои моҳияти мафҳуми “таҳвили тарҷумавӣ” мо ба тарҷума ҳамчун ҳуди раванд, яъне ҳамчун амал аз феъли тарҷума манфиатдор ҳастем, ки дар натиҷаи он матни тарҷума дар маънои аввал пайдо мешавад.

Бояд таъкид кард, ки ин маънои “фаъолияти равонӣ” ё “равонии тарҷумон”-ро надорад, яъне раванди равонӣ-забониест, ки дар шуури тарҷумон ҳангоми тарҷума ба амал меояд. Албатта, омӯзиши ин раванд аз нуқтаи назари равоншиносӣ таваҷҷуҳи зиёд дорад.

Аммо, “нагуфта намонад”, ки дар айни замон мо моҳияти ин равандро тасаввуроти ниҳоят нобориз меҳисобем, зеро, пеш аз ҳама, раванди тарҷума

бояд аз нуқтаи назари забоншиносӣ, мушаххас аз омилҳои физиологӣ ва равонӣ, ки таъбиқи онро муайян мекунанд, баррасӣ карда шавад.

Таҳвили тарҷума на тағйирёбии воҳидҳои байнизабонӣ ё бадали матни як забон ба матни забони дигар ба шумор меравад, балки он таҳвили муҳтавои воҳидҳои забони матни асл ба матни тарҷумавӣ мебошад. Боз ҳам, истилоҳи “таҳвил”-ро наметавон ба маънои айнан истифода бурд, чунки дар забони матни асл як қатор воҳидҳои забонӣ вуҷуд доранд, ки мазмуни онро айнан ба забони тарҷума овардан имконнопазир аст.

Дар баробари он, дар таҳвили тарҷума дар баъзе мавридҳо дар асоси он матни дигаре ба забони дигар офарида мешавад, ки тарҷума номида мешавад. Ба ибораи дигар, истилоҳи “таҳвил” (ё “табдил”) дар ин ҷо танҳо ба он маъно истифода мешавад, ки ин истилоҳ дар тавсифи ҳамзамони забон истифода мешавад, яъне он муносибате, ки дар он воҳидҳо дар матни асл вуҷуд дошта, дар матни тарҷума дар асоси муҳтавои матни тарҷумавӣ офарида мешаванд.

Дар ин ҳолат, тарҷумон ба матни асл амалҳои муайянеро ба кор бурда, матни тарҷумавиро месозад, ки дар он тамоми меъёрҳои муайяни матни аслиро пайдо кардан мумкин аст. Дар якҷоягӣ ин амалҳои забонӣ (байнизабонӣ) он чизро ташкил медиҳанд, ки мо ба маънои забонӣ онро “раванди тарҷума” меномем [11, с.5-11].

Ҳамин тариқ, моҳияти таҳвилҳои тарҷумаро метавон амалиёти байнизабонӣ барои табдил додани матни як забон ба матни муодили забони дигар арзёбӣ кард.

Барои дуруст ва зуд тарҷума кардани ҷумлаи англисӣ ба забони тоҷикӣ дониши ибтидоии дастурӣ ва луғавии муайян кифоя нест. Тарҷумаи ҷумла дар асоси мабдаи якҷоя кардани маънои калимаҳои дар луғат пайдошуда аз рӯйи тартиби ҷойгиршавӣ дар ҷумлаи англисӣ натиҷаи хуб намедиҳад. Сабаб дар он аст, ки ҷумлаҳои англисӣ ва тоҷикӣ мисли мафҳумҳои якхела надоранд. Калимаҳо дар ҷумлаҳои забонҳои гуногун мувофиқи қонунҳои ба ҳар кадоми онҳо хос алоқаманд карда мешаванд.

Аз ин рӯ, “фаҳмиши дақиқ ва пурмазмуни матн дар забони англисӣ бо донишони хусусиятҳои сохторӣ ва мувофиқи он нисбат ба дигар забон зич алоқаманд аст” [131, с.3].

Таҳвилоти дастурӣ бо сабабҳои мухталифи ҳам хусусияти сирф дастурӣ ва ҳам луғавӣ ба амал меоянд, гарчанде ки нақши асосиро омилҳои дастурӣ, яъне тафовути сохтори забонҳо мебозанд. Дар бисёр мавридҳо ҳарду намуди таҳвил ба ҳамдигар хеле зич алоқаманданд.

Муҳаққиқи рус И.М. Тетерукова навиҷа асосии таҳвилоти тарҷумавиро ба таври зил нишон додааст:

- ивазкунии (шаклҳои калима, ҳиссаҳои нутқ, аъзои ҷумла);
- ҷубронҳои тарҷума, аз ҷумла иловаҳо ва ихтисораҳо;
- иваз кардан – азнавсозии ё тағйир додани сохтори ҷумла;
- бадали навиҷа ҷумла [130, с. 8].

Хусусиятҳои сохтори ҷумлаҳои забони англисӣ новобаста аз шакли матн ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ инобат гирифта мешаванд.

Бандакҳои феълӣ дар забони тоҷикӣ ба шахсу шумора тасриф мешаванд (замони ҳозира ва гузашта) ва ин гуна бандакҳо дар забони англисӣ, ба истиснои пасванд дар шахси 3-юми шумораи танҳо дар замони ҳозира ва бандак дар тамоми шахсҳо дар замони гузашта вучуд надорад, ки ҳолати мазкур ба таҳвилоти дастурӣ мусоидат менамояд:

**Мисолҳои зеринро баррасӣ менамоем:**

“Do you think **you can** find an eighty-five?” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

Ба гумонат рақами ҳаштоду панҷашро ёфта **метавонӣ**? [168, с. 19].

**Мисол:**

“I think perhaps **I can** too. But I try not to borrow. First you borrow. Then you beg” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

Ман ҳам мумкин **тавонам**, аммо кӯшиш мекунам, ки қарз нагирам. Аввал қарз мегириӣ, баъд гадоӣ мекуниӣ [168, с. 19].

Дар мисолҳои мазкур дида мешавад, ки дар забони англисӣ бандакҳои хабарӣ вучуд надоранд, аммо мавҷудияти онҳо хоси забони тоҷикӣ. Аз ин рӯ, ҳангоми тарҷумаи феълҳои забони тоҷикӣ, новобаста аз маънодор ё модалӣ будани онҳо таркиби феълҳо ба забони тоҷикӣ таҳвил меёбад. Инчунин, дар мисоли дуюм муттаҳидсозии ҷумлаҳо мушоҳида мешавад.

Бояд гуфт, ки бандакҳои хабарӣ дар тасрифӣ натавонанд феълҳои модалӣ, балки феълҳои мустақилмаъно низ корбаст мешаванд. Дар раванди истифодаи ин навъи бандакҳо тарҷумон бояд эҳтиёткор бошад, зеро корбурди нодурусти онҳо боиси вайрон шудани меъёрҳои дастурии забони тоҷикӣ мегардад.

**Мисол:**

“I go now for the sardines,” the boy said” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

Ман рафтам, барои сардин меавам, – гуфт писарак [168, с. 19].

Тавре ки дар ин мисол дида мешавад, тарҷумон дар интиқоли феъли **“to go”** – **“рафтан”** аз таҳвили изофа корбаст намуда, феъли мазкурро такроран истифода намудааст. Дар мавриди аввал феъли **“рафтан”** дар замони гузашта дар шакли **“рафтам”** бо илова гардидани бандакҳои хабарии **“-ам”** ва дар мавриди дуюм дар замони ҳозира-оянда **“меравам”** корбурд шудааст. Дар сурати илова намудани масдари **“овардан”** дар ин маврид мутарҷим аз такрори феъли **“рафтан”** канора гирифта метавонист: **“Ман барои овардани сардин меравам”**.

Ҳамчунин, дар ҷумлаи мазкур ҳоли замони **“now”** – **“ҳозир”**, **“акнун”**, **“айни ҳол”** ихтисор шудааст. Дар таркиби сарҷумла бошад, мавқеи мубтадо ва хабар табдил ёфтаанд. Азбаски дар забони тоҷикӣ мавҷудияти артикли муайини **“the”** ба назар намерасад, дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ таҳвили тарҷумавӣ бевосита зухур ёфта, ин артикл ихтисор шуда, ба забони тоҷикӣ интиқол намеёбад. Ҳолати мазкур дар мисоли болозикр баръало намудор аст.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки тарҷума аз як забон ба забони дигар, хусусан, аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ бидуни тағйироти луғавию сохторӣ ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, таҳлили таҳвилоти тарҷумавӣ дар асоси фикру ақидаи тарҷумашиносон барои ошно сохтани мутахассисони ояндаи тарҷума бо тағйироти гуногуне, ки дар раванди тарҷума ба амал меояд ҳатмӣ мебошад. Бештари донишҷӯёне, ки дар самти тарҷума ва тарҷумашиносӣ таҳсил менамоянд, кӯшиш мекунанд, ки сохтори луғавӣ ва дастурии матни асло дар забони тарҷума ҳифз намоянд. Онҳо чунин мешуморанд, ки мукаммалии тарҷума дар мутобиқатии луғавию сохтории матни асл ва тарҷума мебошад. Ин аст, ки мо тасмим гирифтем, то дар ин зербоб оид ба ҳама гуна таҳвилоти тарҷумавӣ маъулмот диҳем ва нишон диҳем, ки дар сурати дуруст ба роҳ мондани ин гуна тағйирот, тарҷумаро коста намекунанд, баръакс, боиси мукаммалии он мегарданд.

Таҳвили тарҷумавӣ усули мураккаби тарҷумонӣ буда, он ҳангоми тарҷума барои то андоза имконпазир наздиктар ва дақиқтар интиқол додани муҳтавои матни асл ба забони тарҷума қорбурд мешавад. “Таҳвили тарҷумавӣ ҳангоми мавҷуд набудани муодил ва ё имконнопазир будани истифодаи мутобиқатҳои дар фарҳангҳои дузабона нишондодашуда истифода мегардад” [98, с. 8]. Бояд таъкид дод, ки таҳвили тарҷумавӣ на танҳо дар сурати мавҷуд набудани муодил ва мутобиқатҳо истифода мешавад, балки он дар ҳолате қорбаст мешавад, ки сохтори нахви забони асл бо забони тарҷума мувофиқат намекунад.

Масъалаи навъҳои таҳвил ва вазифаҳои он дар илми тарҷумашиносӣ яке аз масъалаи муҳим ва ҳалталаб маҳсуб меёбад. Фикру ақидаи забоншиносон роҷеъ ба ин масъала якҷайл нест. Онҳо навъҳои гуногуни таҳвилоти тарҷумавиро пешниҳод намудаанд. Аз ҷумла, Л.С. Бархударов ба он ақида аст, ки ҳама навъи тағйирёбӣ ва таҳвилро ҳангоми тарҷума ба чор навъи асосӣ ҷудо намудан мумкин аст:

1. **Ҷойивазкунӣ** тағйири ҷойи ҷузъҳо ё худ таркиботи дар матни тарҷума дар қиёс бо матни асл мебошад. Он таркибот ё ҷузъҳое, ки одатан,

мавқеи худро иваз менамоянд, калима, ибора, чузъҳои ҷумлаи мураккаб ва ҷумлаҳои алоҳида дар таркиби матнанд.

**2. Бадал** яке аз маъмултарин навъи таҳвили тарҷумавӣ аст. Дар раванди тарҷума ҳам воҳидҳои дастурӣ ва ҳам воҳидҳои луғавӣ иваз шуда метавонанд, аз ин рӯ, дар илми тарҷумашиносӣ ҳам таҳвили дастурӣ ва ҳам таҳвили луғавӣ мавҷуданд. Бадал ба навъҳои зер ҷудо мешаванд:

- а) бадали шакли калима;
- б) бадали ҳиссаҳои нутқ;
- в) бадали аъзои ҷумла (азнавсозии таркиби ҷумла);
- г) бадали наҳвӣ дар ҷумлаи мураккаб:
  - бадали ҷумлаи сода бо мураккаб,
  - бадали ҷумлаи мураккаб бо сода,
  - бадали ҷумлаи тобеъ бо сарҷумла,
  - бадали сарҷумла бо ҷумлаи тобеъ,
  - бадали ҷумлаи пайрав бо тобеъ,
  - бадали ҷумлаи тобеъ бо пайрав,
  - бадали алоқии пайвандакдор бо бепайвандак,
  - бадали алоқии бепайвандак бо пайвандакдор.

**2. Илованамоӣ.** Дар ин навъи таҳвили тарҷумавӣ он калимаҳое, ки дар матни асл партофта шудаанд, барқарор мегарданд.

**4. Коҳиш.** Дар тарҷума як қатор калимаҳо дар матни тарҷумавӣ ихтисор мешаванд, ки коҳиш ном дорад [11, с.58].

Инҷониб назари Л.С. Бахадуровро тарафдорӣ менамоям, зеро дар ҳақиқат, ин чор навъи таҳвили наҳвӣ барои тарҷумаи матни бадеии тарҷумавӣ аз англисӣ мусоидат менамояд.

А.Д. Швейтсер таҳвили дастуриро ба навъҳои зерин тасниф намудааст:

1) мутаҳҳидсозии ҷумлаҳо – усули тарҷума, ки таркиби наҳвии ҷумла дар матни асл бо роҳи пайваस्ताмоии ду ҷумлаи сода ба як ҷумлаи мураккаб интиқол меёбад. Ин усул асосан ҳангоми ба амал омадани зиддиятҳо дар сатҳи наҳвӣ ва услубӣ истифода мешавад;

2) тақсимкунии ҷумла усули тарҷумаест, ки бо истифода аз он тарҷумон як ҷумлаи мураккабро ба ду ва ё зиёда ҷумлаҳои сода тақсим менамояд.

3) илованамоии воҳидҳои дастурӣ, ба мисли пайвандак, ҷонишин ва ғайраҳо. Ҳангоми истифода аз ин навъи таҳвили дастурӣ тарҷумон дар матни тарҷума баъзе воҳидҳои дастурӣ, аз қабили пайвандак, ҷонишин, пешоянд ва ғайраро илова менамояд.

4) коҳиши воҳидҳои дастурӣ;

Дар ҳақиқат, дар баъзе мавриди тарҷумаи матни бадеӣ аз англисӣ ба тоҷикӣ бо усули муттаҳидсозии ҷумлаҳо сурат гирифта, тақсимкунии ҷумла низ қорбурди зиёд дорад. Ду навъи дигар қамтар истифода мешаванд.

Таснифоти таҳвилҳои тарҷума аз тарафи В.Н. Комисаров ба таври қайл пешниҳод гардидааст:

1. Транскрипсия;
2. Транслитератсия;
3. Қалқа;
4. Қойивазкунии луғавӣ-маъноӣ;
5. Таҳвилҳои дастурӣ;
6. Таҳвили луғавӣ-дастурӣ;
7. Усулҳои техникии тарҷума.

Дар тарҷумаи асарҳои бадеӣ аз англисӣ ба тоҷикӣ бештар қариб ҳамаи ин навъҳои таҳвилот ба қор мераванд.

Тарҷумашиноси дигари рус Я.И. Ретскер таҳвилоти тарҷумавиро ба луғавӣ ва дастурӣ қудо намуда, навъҳои онҳоро дар алоҳидагӣ муайян сохтааст. Таҳвилоти луғавиро ба 8 навъи алоҳида тасниф намудааст:

- тафриқаи маъно
- мушаххасгардонии маъно
- умумигардонии маъно
- тақомули мазмун
- тағйири қулл
- қуброни мазмун

- илова кардан (калима ё ибора)

Ў тахвилоти дастурии тарҷумаро бошад, “ба 6 навъи дигар чудо намудааст:

- тағйири сохтори ҷумла
- бадали тартиби калимаҳо
- бадали ҳиссаҳои нутқ ва аъзоҳои ҷумла
- илова кардан (калима ё ибора)
- ҳазф кардан (калима ё ибора)” [117, с.38-90]

Дар тарҷумаи амалӣ тахвилҳои номбурда бамаротиб истифода шуда, дар ҳолатҳои гуногун бо ҳам алоқаманд мебошанд. Албатта, таҳлил ва баррасии навъҳои тахвили тарҷумавӣ фарогири доираи васеи он набуда, балки ба таври муъҷаз сурат гирифтааст. Камбудии ҳар навъ таснифот дар он зоҳир мегардад, ки муаллифони он доир ба вижагиҳои он пурра ва возеҳ маълумот намодаанд.

Таҳлили фикру ақидаи забоншиносону тарҷумашиносон роҷеъ ба навъҳои тахвилоти тарҷумавӣ нишон дод, ки дар тарҷумашиносӣ роҷеъ ба таснифоти тахвилоти тарҷумавӣ ақидаи ягона вучуд надорад ва бештари тарҷумашиносон тахвилоти тарҷумавиро ба ду навъи асосӣ: тахвили луғавӣ ва дастурӣ чудо намудаанд.

## **2.2. Низоми наҳвии калимаҳо дар ҷумла: воҳидҳои наҳвӣ ва маъноӣ**

Аъзои ҷумлаи англисӣ ба мисли забони тоҷикӣ дар ҷумла тартиби муайян доранд. Вайронкунии тартиби муқарраршудаи калимаҳо аҳамияти услубӣ дорад. Мансубияти калима ба ин ё он аъзои нутқ аз рӯи мавқеи он дар ҷумла ва ибора муайян мешавад. Аз ин рӯ, тарҷумаи он низ ба ҷойи калима дар ҷумла вобаста аст:

**Мисол:**

“The boy **left** him there and when he came back the old man was still asleep”  
[168, p.19].

**Тарҷума:**

Писарак ўро ҳамин тавр гузошта рафт, чун бозомад ў ханўз хоб буд [168, с. 20].

Дар ҷумлаи англисӣ феъли **“to leave”** – “тарк кардан, рафтан, роҳӣ шудан; 2) мондан, гузоштан; 3) фаромӯш кардан; 4) мондан, боқӣ мондан; 5) вогузор кардан, вогузоштан, мерос мондан; 6) ба уҳдаи касе гузоштан; 7) напазируфтан, қабул накардан, рад кардан” [159, с. 487] дар замони гузашта, дар шакли **“left”** аз асоси замони гузаштаи феълии содаи **“to leave”** истифода гардидааст, ки дар асоси мавқеи он дар ҷумла мутарҷим мефаҳмад, ки он на ҳиссаи дигари нутқ, балки феъл аст ва мутобиқати онро дар забони тарҷума ҳамчун феъл мавриди истифода қарор медиҳад.

Дар низоми луғавии забони англисӣ вожаи **“left”** ҳамчун сифат ва зарф низ истифода мешавад ва дорои муодилҳои мухталиф дар забони тоҷикӣ аст: **чап; ба/ дар тарафи чап, аз тарафи чап** [159, с. 479].

#### **Мисол:**

“He let the line slip through his fingers while he reached down with his **left** hand and made fast the free end of the two reserve coils to the loop of the two reserve coils of the next line” [168, p. 54].

#### **Тарҷума:**

Вай ресмонро аз байни ангуштонаш раҳо карда, бо дасти **чапаш** ду сари озоди ресмонҳои эҳтиётиро ба ду ҳалқаи ресмонҳои эҳтиётӣ шастӣ дигар гиреҳ кард [168, с. 55].

Дар мисоли фавқуззикр сифати **“left”** – **“чап”** истифода гаштааст, ки мавқеи он дар ҷумла ба кадом гурӯҳи ҳиссаҳои нутқ дохил шудани онро нишон медиҳад. Дар ибораҳои забони англисӣ сифат пеш аз исм меояд ва ин қоида барои тарҷумон нишон медиҳад, ки вожаи мазкурро ҳамчун сифат ва ё феъл тарҷума намояд.

Чӣ тавре ки маълум шуд, шаклҳои калимаҳои **“left”** – замони гузаштаи **“to leave”** ва **“left”** – ҳамчун сифат/зарф новобаста аз матн якхела мебошанд. Вазифаҳои онҳо дар ҷумлаҳо гуногун ошкор мешавад. Бинобар ин, дар тарҷума тартиби калимаро дар ҷумла низ ба инобат гирифтани муҳим аст.

Ҳамин тавр, саҳми низоми наҳвии калима дар муайян сохтани ҳиссаҳои нутқ дар ҷумла ва мутобиқатҳои онҳо дар забони тарҷума калон буда, ин тартиб бештар дар муайян кардани омонимҳо ёрӣ мерасонад.

**Мисол:**

“He was an old man **who** fished alone in a skiff in the Gulf Stream and he had gone eighty-four days now without taking a fish” [168, p. 6].

**Тарҷума:**

“Пирамарде танҳо бо заврақи худ дар Гулф Стрим моҳигирӣ мекард ва ҳоло ҳаштоду чор рӯз шуда, ки ҳеч моҳӣ нагирифта буд” [168, с.7].

Чӣ тавре ки маълум аст, дар забони англисӣ як қатор калимаҳо аз қабili “who”, “which”, “where”, “whose”, “why”, “when” ба ҳайси ду ҳиссаи нутқ: ҷонишинҳои саволӣ ва пайвандакҳои тобеъкунанда истифода мегарданд, ки дар муайян кардани он нақши низоми наҳвии калима аввалиндараҷа аст. Агар калимаҳо дар аввали ҷумла истифода гарданд, пас, онҳо ҳамчун ҷонишини саволӣ муайян мешаванд, дар сурати тобеъ кардани ҷумлаи пайрав бо сарҷумла онҳо пайвандакҳои тобеъкунанда махсуб меёбанд. Дар ҷумлаи фавқ дида мешавад, ки вожаи “**who**” ҳамчун пайвандак истифода шуда, ду ҷумлаи пайрави “fished alone in a skiff in the Gulf Stream”-ро ба сарҷумлаи “He was an old man” тобеъ намудааст. Аз мавқеи он бар ҷумла метавон муайян кард, ки вожаи “**who**” ба вазифаи пайвандак омадааст. Дар интиқоли он таҳвили тарҷумавӣ, партофташавии пайвандак мушоҳида мешавад.

Дар забони англисӣ на танҳо ҷонишинҳои саволӣ ва пайвандакҳои тобеъкунанда омониманд, ҷонишини денотативии “**that**” дар низоми луғавии забони англисӣ низ ба ҳайси пайвандакҳои тобеъкунанда мавриди истифода қарор мегирад, ки муайян кардани он аз таркиби калима вобаста аст.

**Мисол:**

“But after forty days without a fish the boy’s parents had told him **that** the old man was now definitely and finally *salao*, which is the worst form of unlucky, and the boy had gone at their orders in another boat **which** caught three good fish the first week” [168, p. 6].

### Тарчума:

“Аммо баъд аз чиҳил рӯзи бесайдӣ падару модари писарак ба ӯ гуфтанд, **ки** пирамард аниқу яқин **salao**, яъне бадтарин баргаштабахт аст ва писарак бо талқини онҳо ба заврақи дигар рафт, **ки** воқеан, дар ҳафтаи аввал се моҳии хуб гирифт” [168, с. 7].

Чӣ тавре ки дар ҷумлаи боло дида мешавад, вожаи “**that**” пас аз исм омадааст, ки ин ҳолат аз пайвандак будани он шаҳодат медиҳад ва ба забони тоҷикӣ тавассути пайвандаки тобеъкунандаи “**ки**” интиқол меёбад. Дар сурати пеш аз исм омадани вожаи “**that**” он ифодагари ҷонишини денотатӣ буда, ба забони тоҷикӣ ҳамчун “**он**” тарчума мешавад. Таҳлили ҷумлаҳо нишон доданд, ки тартиби калима дар муайян кардани ҳиссаҳои нутқ ва аъзои ҷумла нақши бориз дорад, зеро дар сурати дуруст дарк накардани ҳиссаҳои нутқи омоним ва аъзои ҷумла тарҷумаи мутарчим коста мегардад, зеро мутобиқати воҳидҳои луғавӣ нодуруст интиҳоб карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, дар тарҷумаи матни бадеӣ аз рӯи пасванд муайян кардани калимаи ношинос ғайриимкон аст. Зеро, пеш аз ҳама вазифаи нахвии пасвандҳо дар ҷумла ва мансубияти онҳо ба ин ё он ҳиссаи нутқ муқаррар карда мешавад.

Истифодаи ибораҳо бо шаклҳои тасрифнашавандаи феъл дар ҷумла вазифаи муодили ҷумлаҳои тобеъро иҷро мекунанд. Ин ибораҳо бо сифати феълӣ, герундий (герундий як шакли ғайритасрифии феъл дар забони англисӣ, буда дар забони тоҷикӣ муодил надорад) ва масдар ифода мешаванд. Аксарияти ин гуна ибораҳо, аз қабилӣ герундий ба забони тоҷикӣ хос нестанд ва барои тарҷума мушкилӣ эҷод мекунанд, вале дар ҷумла роҳҳои ифодаёбӣ доранд, ки истифодаи дурусти онҳо ин мушкилотро аз байн мебарад.

### Мисол:

“I can remember the tail slapping the bow where the wet coiled lines were and feeling the whole boat shiver and the noise of you clubbing him like chopping a tree down and the sweet blood smell all over me” [168, p.10].

### **Тарҷума:**

Ба хотир дорам, ки ту маро ба пеши завақ болои ресмонҳои тар партофтӣ, ларзаи завақро ҳис мекардам, садои ҷӯбдаст ба сараш задани ту мисли афтондани дарахт буд ва бӯи хун мешунидам, ба ҳама баданам чошида буд [168, с. 11].

Дар мисоли болозикр дида мешавад, ки дар забони англисӣ пуркунандаи мураккаб, ки дар таркибаш герундий дорад, ба забони тоҷикӣ тавассути ҷумлаи пайрави пуркунанда интиқол ёфтааст.

**Номувофиқатии сохтори маъноии ибораҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ:** Номувофиқатӣ услубии падидаҳои дастурии монанд дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ новобаста аз хусусияти гуногун доштани забонҳои мавриди назар вучуд доранд.

Хусусиятҳои таркиби калимаҳоро, ки бевосита аз рӯи қоидаҳои наҳвии забон ва хусусиятҳои луғавии ҳамон калима муайян карда намешаванд, иборои сохторӣ-маъноӣ меноманд. Дар забони англисӣ дар сохтор ва маъноӣ ҷумлаҳо баъзе мавридҳое ба назар мерасанд, ки ба маъно ва муҳтавои ҷумла таъсири манфӣ ва дар дигар ҳолатҳо тасвири мусбат мерасонанд. Масалан, дар мисоли англисии мазкур “You`re with a lucky boat. Stay with him”, ки тахтуллафз “Шумо бо завақи хушбахт ҳастед”, тарҷума карда мешавад, чунин хулоса кардан мумкин аст, ки шакли мукаммали он “Толеъ ба он завақ ёр аст. Ҳамон ҷо бимон ифода” ёфтааст. Ҳолати мазкурро дар тарҷумаи асарҳои зиёди бадеӣ вохӯрдан мумкин аст.

Дар ҷумлаи забони англисӣ тартиби калимаҳо нисбат ба забони тоҷикӣ устувор мебошад. Сарфи назар аз устувории тартиби калимаҳо ҳолатҳое мушоҳида мешаванд, ки тартиби ғайримуқаррарии калима дар ҷумлаҳои англисӣ қорбаст мешавад, яъне мавқеи устувори калимаҳо иваз мешавад.

Ин ҳолат тақозо мекунад, ки дар тарҷумаи тоҷикии он сохтори наҳвии ҷумла дигар шавад ва ба ҷойи мубтадо пуркунанда ё ҳол ояд.

**Ифода наёфтани чузъҳои маъноии ибора:** Ин падида барои ибораҳои забони англисӣ хеле маъмул аст; аз нуктаи назари дастурӣ онро метавон чун «эллипс» ё «ихтисоршавӣ»-и унсурҳои муайяни маъноии дар таркиби амиқи ҷумла ҳангоми табдили он ба сохтори сатҳӣ мавҷудбуда маънидод кард. Ин гуна калимаҳоро олими машҳури амрикоӣ З. Харрис “калимаҳои мувофик” (appropriate words) номид.

**Мисол:**

“And no one to help either one of us” [168, p. 60].

**Тарҷума:**

“Ҳеч касе нест, ки ба доди яке аз мо бирасад” [168, с. 61].

Дар ҷумлаҳои ғавқуззикр дида мешавад, ки дар забони англисӣ сохтори “**there is\there are**” ихтисор шудааст, ки ин гуна ҷумлаҳо дар забони англисӣ ҳамчун ҷулаҳои эллиптикӣ маъмул мебошанд. Ҳангоми интиқоли он ба забони тоҷикӣ феъли “**будан**” илова гардидааст.

**Зиёдшавии маъноӣ.** Ҳангоми тарҷума калимаҳое ихтисор мешаванд, ки аз ҷиҳати маъноӣ зиёданд, яъне маъно дар матн бидуни мавҷудияти онҳо ифода мешавад.

**Мисолҳои зеринро баррасӣ менамоем:**

“Then **he** shifted the heavy line from his right hand to his left and washed his right hand in the sea while **he** watched the sun go into the ocean and the slant of the big cord” [168, p. 94].

**Тарҷума:**

Баъд ресмони вазнинро аз китфи рост ба чап гирифта, дасти росташро дар баҳр шуст ва ғуруби офтобро дар васати уқёнус ва мизони шеби шасти калонро дар оби баҳр муоина кард [168, с. 95].

Дар ҷумлаи мазкур коҳиши ҷонишини “**he**” – “**y**” ба назар мерасад, ки маънои онро дар асоси матн метавон ғаҳмид ва интиқоли он ба забони тоҷикӣ ҳатмӣ арзёбӣ намегардад.

Ҳамчунин, дар ҷумлаи мазкур алоқаи грамматикӣ дар таркиби ҷумлаҳои матни асл ва тарҷума иваз шудааст. Агар дар ҷумлаи мураккаби забони

англисӣ алоқаи ҷумлаҳо тавассути пайвандаки замони “*while*” – *дар муддати* *ки, ҳангоме ки, таи замоне ки, ҳол он ки, модоме ки, вақте ки, дар зимни ин ки* [159, с. 917] амалӣ шуда бошад, пас дар забони тоҷикӣ ҷумлаҳо бо ҳам ба воситаи пайвандаки пайвасткунандаи “*ва*” пайваст шудаанд.

Ҳамин тариқ, сабабҳои зарурати таҳвили тарҷумавӣ норасоии пасвандҳои калимаҳо дар забони англисӣ мебошад, ки ба он истифодаи васеи калимаҳои ёридиҳанда нақши ҳалкунандаи низоми нахвӣи калимаҳо дар ҷумла дар шинохти вазифаҳои нахвӣ ва маъноӣи калимаҳо дар забони англисӣ, ба таври васеъ кор фармудани ибораҳои дорои бандакҳои феълӣ, ки ба шахсу шумора ишора менамоянд, мутобиқ набудани хусусияти услубии ҳодисаҳои яхела дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, номутобикати сохтори маъноӣи ибораҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ; зарурати интиқоли “тақсимои коммуникативӣ” ҷумла, ифодаи расмӣи ҷузъҳои маъноӣи ибора, инчунин афзоиши маъноро дар бар мегирад.

Безътиной ба фарқҳои дар боло зикршуда дар сохтори забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ боиси тарҷумаи нодуруст мегардад.

Тарҷума як раванди мураккаб аст. Аксар вақт интиҳоби шакли грамматикӣ ва сохтори нахвӣ бо мазмуни луғавӣи онҳо робитаи ногуфтадорӣ дорад ва, аз ин рӯ, масъалаҳои грамматикӣ дар робитаи зич бо вижагиҳои луғавӣи забони англисӣ баррасӣ кардан хеле муҳим аст. Ҳангоми тарҷума ҳамаи ҳодисаҳои вайрон кардани меъёрҳои забони тоҷикиро пешакӣ дида баромадан ва номбар кардан хеле душвор аст. Аз ин рӯ, дар зер танҳо баъзе аз камбудҳои назаррас, ки дар натиҷаи тафовути меъёрҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ба вучуд омадаанд, нишон дода мешаванд.

Дар забони англисӣ дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ дар марзи маъноӣи ҷумла, ҳатто, дар як гурӯҳи маъноӣи такрор шудани калимаҳои яхела, ба мисли забони тоҷикӣ вайрон намудани меъёрҳои услубӣ ҳисоб карда намешавад.

Истинод ба матни англисӣ наметавонад баҳона бошад, зеро дар асл такрори услубӣ нест, балки такрори тасодуфӣи калима вучуд дорад.

Қонишинҳои нисбӣ дар забони англисӣ дар шакли якҷиғогӣ истифода бурда мешавад: who, which, that, дар ҳоле ки дар забони тоҷикӣ бисёрҷиғоянд: кадом, дар бораи кадоме.

Агарчи дар забони англисӣ ҷумлаҳои махсус нисбат ба ибораҳои ҳиссавии мувофиқ бештар ҳислати гуфтугӯӣ дошта бошанд ҳам, дар тарҷума аз корбурди ин гуна ҷумлаҳо худдорӣ кардан лозим аст.

Албатта, мисолҳои овардашуда, тамоми душвории тарҷумаро, ки аз тафовути сохти нахвии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ба амал омадаанд, ошкор намеkunанд. Дар ин ҷо, танҳо камбудии маъмултарин қайд карда мешаванд. Барои анҷом додани тарҷумаи мукамал донишмандони меёрҳои тағйироти нахвӣ дар тарҷумаи матни бадеӣ ва қобилияти табиқи онҳо тақозо мегардад.

Се намуди таҳаввули тарҷума: луғавӣ, дастурӣ ва услубӣ вуҷуд дорад [61, с. 51]. Таҳвили дастурии тарҷума, дар навбати худ, ба сарфӣ ва нахвӣ ҷудо мешаванд, ки дар бораи онҳо дар зербоби оянда маълумоти муфассал дода мешавад [73, с. 31].

### **2.3. Таҳвили сарфии матни бадеии тарҷумавӣ аз англисӣ ба тоҷикӣ**

Дар тарҷумаи матни бадеӣ, бавижа ибораҳо ва ҷумлаҳо аз англисӣ ба тоҷикӣ як қатор таҳвилоти тарҷумавӣ ба назар мерасад, ки онҳо аз гуногунии низомии дастурии забонҳои мазкур шаҳодат медиҳанд. Дар назария ва амалия тарҷумаи матни англисӣ ба дигар забонҳо таҳвилоти зерини тарҷумавӣ муайян шудааст, ки ҳангоми истифодаи роҳи усулҳои гуногуни тарҷума ба амал меоянд: ба ҷузъҳо тақсим шудани ҷумла (таҷзия), ихтисоркунӣ ва ё муттаҳидсозӣ, ҷойивазкунии грамматикӣ, тарҷумаи антонимӣ, тағйирёбии кулии ҷумла, тағйир додани тартиби калимаву ибораҳо дар таркиби ҷумла, тағйир додани тартиби сарҷумла ва ҷумлаи пайрав дар таркиби ҷумлаҳои мураккаб, коҳиш; илованамоӣ ва ғайра. Дар илми тарҷумашиносӣ чунин тағйирот ҳамчун таҳвилоти тарҷумавӣ маъмул аст. Таҳвилоти тарҷумавӣ дар сатҳи луғат ва дастурӣ ба амал меояд. Агар тағйирот дар сатҳи сарфӣ сурат

гирад, пас, онҳо дар назария ва амалияи тарҷума ҳамчун таҳвилоти сарфии тарҷума маъмуланд.

Дар натиҷаи тафовути сохти сарфии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ тарҷумон ба душвориҳои объективӣ дучор мешавад, ки дар бештари мавридҳо тавассути таҳвилоти сарфӣ бартараф мегардад. Навъҳои зерини таҳвилоти тарҷумавӣ дар сатҳи сарфиро метавон мушоҳида мегардад:

Бадали ҳиссаи нутқ бо ҳиссаи нутқи дигар;

Изофа – изофаи ҳиссаҳои нутқ, аъзои ҷумла ва сохторҳои грамматикӣ;

Ихтисор – интиқол наёфтани ягон ҳиссаи нутқ, аъзои ҷумла, ибора ва ё як қисмати ҷумлаи аслий ба забони тарҷума мебошад;

Ҷойивазкунӣ – бадали тартиби калима дар таркиби ибораро дар назар дорад.

Дар илми тарҷумашиносӣ назарияи тарҷумаи антонимӣ ҳамчун ивазнамоии пурраи луғавию дастурӣ маълум аст, ки моҳияти он табдили сохти ҳикоягӣ ба шакли инкорӣ ва баръакс мебошад ва бо иваз кардани яке аз калимаҳои ҷумлаи аслий бо антонимаш дар забони тарҷума сурат мегирад [11, с. 215].

**Мисол:**

“He hasn’t much faith.”

“No,” the old man said. “But we have. Haven’t we?” [168, p. 8].

**Тарҷума:**

– Вай он қадар бовар надорад.

– **Бале**, – гуфт пирамард. – Аммо мо бовар дорем. Дуруст? [168, с. 9].

Чӣ тавре ки дар ин мисол дида мешавад, тарҷумаи антонимӣ ҳангоми интиқоли ҳиссаҳои инкории **“no”** ба забони тоҷикӣ ҳамчун **“бале”** бо мақсади мантиқан ва услубан мутобиқ сохтани ҷумла ба меъёрҳои забони тоҷикӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. Ҳамчунин, дар ҷумлаи мазкур тарҷумон як қатор таҳвилоти дигари тарҷумавиро, аз қабili мушаххасгардонии феъли англисии **“to have”** мавриди истифода қарор додааст, ки ба забони тоҷикӣ бо феъли **“бовар доштан”** интиқол ёфтааст.

Тарҷумаи антонимӣ на танҳо дар сатҳи луғат, балки дастурӣ низ амалӣ мегардад.

**Мисол:**

“You **didn’t steal** them?” [168, p. 12].

**Тарҷума:**

Мабод, ки **дуздида бошӣ?** [168, с. 13].

Дар ин ҷумла дида мешавад, ки мутарҷим ҳангоми интиқоли ҷумлаи инкорӣ ба забони тоҷикӣ аз тарҷумаи антонимӣ истифода намуда, онро бо ҷумлаи ҳикоягӣ интиқол додааст. Дар ҷумлаи мазкур хабари ҷумла, ки дар шакли инкории “**didn’t steal**” ифода ёфтааст, ба забони асл бо шакли тасдиқии “**дуздида бошӣ**” интиқол ёфтааст.

Аксар вақт ҷумлаҳое, ки аз ҷиҳати шакл тасдиқӣ мебошанд, бо сабабҳои услубӣ инкор карда мешаванд.

**Мисол:**

“**Keep warm** old man,” the boy said. “**Remember** we are in September” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

– Эҳтиёт шав бобо, **хунук нахурӣ**, – гуфт писарак. **Фаромӯш накун**, ки сентябр аст [168, с. 19].

Дар ҷумлаҳои болозикр интиқолёбии ҷумлаи ҳикоягӣ бо ҷумлаи инкорӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ба назар мерасад. Тарҷумаи антонимӣ, яъне таҳвили ҷумлаи ҳикоягӣ бо ҷумлаи инкорӣ дар ду маврид, дар тарҷумаи “**keep warm**” – таҳтул. гарм нигоҳ доред – **хунук нахурӣ** ва “**remember**” – **фаромӯш накун** мавриди истифода қарор гирифтааст.

Ҳолати мазкурро дар мисоли зер низ мушоҳида кардан мумкин аст.

**Мисол:**

“**Think** of the great DiMaggio” [168, p. 16].

**Тарҷума:**

Ди Маҷиои бузургро **фаромӯш накун** [168, с. 17].

Дар ҷумлаи фавқуззикр интиқоли феъли тасдиқии **“think”** – фикр кардан бо феъли инкории **“фаромӯш накун”** интиқол ёфтааст.

Инкор дар забони англисӣ на танҳо бо истифода аз ҳиссаҳои инкории **not**, балки бо дигар воситаҳо, масалан, бо истифода аз пешвандҳои манфӣ ё пешванди **“without”** – **“бидуни”** ифода мегардад, ки дар бештари мавридҳо ба забони тоҷикӣ низ ҳамчун **бидуни** тарҷума мешавад.

**Мисол:**

“I will never go in a boat again **without** salt or limes” [168, p. 120].

**Тарҷума:**

“Дигар ҳеч гоҳ **бидуни** намак ва **бе** лимон ба баҳр намебароям” [168, с. 105].

Чӣ тавре ки дар ин мисол дида мешавад, пешоянди **“without”**, ки пеш аз исмҳои **“salt”** ва **“limes”** истифода гардидааст, ба забони тоҷикӣ бо пешояндҳои **“бидуни”** ва **“бе”** интиқол ёфтаанд. Дар матни асл пешоянд як маротиба истеъмол шудааст, аммо мутарҷим онро ду маротиба дар матни тарҷума истифода менамояд ва барои худдорӣ намудан аз такрори бемаврид дар мавриди дуҷум муодили пешоянди **бидуни** пешоянди **бе**-ро қорбаст менамояд.

Дар матни бадеӣ роҳҳои гуногуни тарҷумаи пешоянди **“without”** аз англисӣ ба тоҷикӣ мавҷуд аст. Таҳлили мисолҳои асари “Пирамард ва баҳр” нишон дод, ки пешоянди мазкур таввасути пешвандҳои инкорӣ низ ба забони тоҷикӣ интиқол меёбад.

**Мисол:**

“Yes,” he said. “Yes,” and shipped his oars **without bumping the boat**” [168, p. 50].

**Тарҷума:**

Аҳа, – гуфт пирамард, – аҳа. Белҳяшро **беовоз** ба завақ кашид [168, с. 51].

Дар мисоли фавқуззикр пешоянди **“without”** пеш аз герундий дар таркиби ҳоли тарзи амал дида мешавад, ки он ҳамчун пешванди **бе** дар

таркиби исм ҳамчун “**беовоз**” интиқол ёфтааст, ки дар ҷумла ба вазифаи ҳоли тарзи амал меояд.

Ҳолатеҳоро низ метавон мушоҳида кард, ки дар он пешоянди “**without**” бо пешванди инкорӣ дар таркиби феъл интиқол меёбад. Ҳолати мазкурро дар ҷумлаи зер мушоҳида кардан мумкин аст.

**Мисол:**

“Now he could let it run through his fingers **without** the fish **feeling** any tension” [168, p. 50].

**Тарҷума:**

Акнун ӯ метавонист ресмонро аз байни ангуштонаш чунон бикашад, ки моҳӣ кашиши оноро ҳис **накунад** [168, с. 51].

Дар ҷумлаи мазкур дида мешавад, ки дар забони англисӣ инкор тавассути пешоянди “**without**” ифода ёфта бошад ҳам, дар забони тоҷикӣ он бо пешванди “**на**” дар таркиби хабари ҷумла интиқол ёфтааст.

Дар сурати наёфтани мувофиқати луғавӣ ё маъноӣ зерматнии калимаҳои алоҳида ҳангоми тарҷумаи ибора, гурӯҳи маъноӣ ё ҷумла мутарҷим кушиш мекунад, ки ифодаи маъноии кулли воҳиди тарҷумаро фаҳмида, баъдан дар забони тарҷума онро дубора ифода кунад, ки дар бештари ҳолатҳо воҳидҳои луғавии мавриди истифода қароргирифта аз калимаҳои аслии хеле дур мебошанд. Ин яке аз душвортарин усулҳои таҳвилоти тарҷумавист, ки ин усул бештар дар тарҷумаи фразеологизмҳо истифода мешавад.

**Мисол:**

“**Anyone can be a fisherman in May**” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

Дар моҳи май **ҳар буз ҳам хирман мекубад** [168, p. 19].

Дар мисоли боло тағйирёбии кулии ҷумла дида мешавад, зеро тарҷумаи маъноии он ба тоҷикӣ на он қадар фаҳмо мебошад, зеро ба тоҷикон ба баҳру уқёсунҳо барои моҳигирӣ рафтани хос набуда тасвири забонии онҳо ғуногун аст. Дар ин маврид, тарҷумон зарбулмасали маъмули тоҷикии “Кори ҳар буз

нест хирман куфтан”-ро дар шакли мутазод истифода намудааст, ки тарҷумаро мукаммал кардааст.

Дар сурати нофаҳмо ва ё мувофиқ набудани ҷумлаи тарҷумашуда тавассути истифода намудани муодилҳои мавҷудайи воҳидҳои луғавӣ тарҷумон ҷумларо ба кулӣ тағйир медиҳад.

**Мисол:**

“There was nothing ever like them” [168, p. 22].

**Тарҷума:**

Зарбаҳояш бемонанд [168, с. 123].

Дар ҷумлаи боло тағйироти кулӣ мавриди истифода қарор гирифтааст, зеро тарҷумаи тахтуллафзӣ ва ё истифодаи муодилҳо ғайримикон аст.

Иловаҳои луғавӣ метавонанд бо зарурати дар матни тарҷумашуда интиқол додани маънои аслии бо воситаҳои сарфу наҳвӣ ифодашуда алоқаманд мебошад. Баъзан иловаҳо аз сабаби мулоҳизаҳои услубӣ низ сурат мегиранд. Мувофиқи ақидаи Л.С. Бархударов иловаҳои луғавӣ дар интиқоли ҷумлаҳои эллиптикӣ ва таҳвили сохтории ҷумлаҳо зиёд истифода мешаванд [11, с. 221-224].

**Мисол:**

“Far out to come in when the wind shifts. I want to be out before it is light” [168, p. 12].

**Тарҷума:**

“Ба дуриҳо меравам ва замони гардиши бод **ман ҳам** бармегардам. Меҳоҳам, ки пеш аз бомдод бароям” [168, с. 13].

Дар мисоли мазкур илова гардидани ҷонишини шахсии «**ман**» ва пайвандаки “**ҳам**” дар забони тоҷикӣ дида мешавад, ки ин иловаҳо бо мақсади мутобиқ сохтани ҷумла ба қоидаҳои дастурии забони тоҷикӣ ворид гардидаанд.

Илова ҳангоми табдил додани ҷумлаи яктаркиба ба ҷумлаи дутаркибаи тафсилӣ дар раванди тарҷума ба амал меояд.

**Мисол:**

“Light brisa,” he said. “Better **weather** for me than for you, fish” [168, p. 47].

**Тарчума:**

– **Базудӣ** насими сабук **мевазад**, – гуфт ӯ. – **Вай** барои ман хубтар аст, то барои ту, моҳӣ! [168, с. 75].

Дар чумлаи фавқуззикр табдилёбии чумлаи яктаркибаи “Light brisa” (**тахтул**, боди сабук) ба чумлаи дутаркибаи тафсилии “**Базудӣ** насими сабук **мевазад**”, сурат гирифтааст, ки дар натиҷа, дар матни тарчума воҳидҳои луғавии “**базудӣ**” ва “**вазидан**” илова гардидаанд. Инчунин, дар чумлаи мазкур исми “**weather**” бо ҷонишини “**вай**” бадал ёфтааст.

Дар раванди тарчума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ натиҷаи муттаҳид кардани чумлаҳо илова намудани воҳидҳои луғавӣ бо назардошти матн низ мушоҳида мешавад.

**Мисол:**

“If you’re not tired, fish,” he said aloud. “You must be very strange” [168, p. 86].

**Тарчума:**

Агар **то кунун** монда нашуда бошӣ, – бо овози баланд гуфт ӯ, – воқеан моҳии аҷиба будай! [168, с. 87].

Тавре ки дар ин мисол дида мешавад, ду чумлаи содаи забони англисӣ ба як чумлаи мураккаби забони тоҷикӣ муттаҳид шудааст. Барои возеҳтар баён намудани мақсад қаҳрамони асар, яъне муайян кардани замоне, ки қаҳрамони асар дар назар дорад, тарҷумони тоҷик дар чумла зарфи таркибии “**то кунун**”-ро илова намудааст.

Ҳамчунин, дар чумлаи мазкур калимаи “**fish**” дар чумлаи англисӣ ҳамчун мухотаб корбаст шудааст, ки ба забони тоҷикӣ дар шакли мухотаб интиқол наёфтааст.

Ҳамин тавр, иловаро на танҳо ҳамчун таҳвили луғавӣ, балки таҳвили грамматикӣ низ метавон муайян кард.

Чӣ тавре ки дар боло дарҷ шуд, коҳиш ихтисори калимаҳои аз ҷиҳати маъноӣ зиёд дар тарҷумаанд, ки онҳо дар матни тарҷумавӣ ба осонӣ муайян

мешавад. Ин усул ҳангоми барзиёдии маъноӣ истифода мешавад. Аммо коҳиш на ҳамеша бо ихтисори унсурҳои зиёд матни асли алоқаманд аст [45, с. 38].

**Мисол:**

“**Can I go out** to get sardines for you for tomorrow?” [168, p. 10].

**Тарҷума:**

“Меҳоҳӣ барои фардо сардина биёрамат?” [168, с. 11].

Дар ин мисол як қисмати ҷумла «**Can I go out**» – **тахтул**, метавонам ман берун равам, и коҳиш ёфтааст, ки аз ҷиҳати маъноӣ зиёд аст.

Дар забони тоҷикӣ истифодаи ҷонишинҳои шахсӣ ба мисли забони англисӣ ҳатмӣ нест, зеро дар забони тоҷикӣ ифодаи шахсият тавассути бандакҷонишинҳои феълӣ ифода меёбад. Ин аст, ки дар бештари мавридҳо ҷонишинҳои шахсӣ ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ коҳиш меёбанд.

**Мисол:**

“**Do you want some?**” [168, p. 16].

**Тарҷума:**

Меҳоҳӣ? [168, с. 17].

Дар ҷумлаҳои ғавқуззикр коҳиши ҷонишини шахсии “**you**”, феъли ёридиҳандаи “**Do**”, ки барои сохта шудани ҷумлаҳои саволӣ истифода мегардад ва ҷонишини номуайянии “**some**” – ифодакунандаи сардинаҳо дида мешавад. Мутарҷим бештари воҳидҳои луғавиро бо дар назардошти матн интиқол надодааст.

Бештар коҳиш дар сурати пайдо шудани зарурати то ҳадди имкон фишурдани матн мавриди истифода қарор мегирад, зеро ҳангоми тарҷума, тарҷумон ба матни тарума як қатор иловаҳо ворид менамояд, ки дар натиҷаи он ҳаҷми матни тарҷумавӣ нисбат ба нусхаи асл ба таври назаррас афзоиш меёбад. Аз ин рӯ, мутарҷим саъй мекунад, ки “барои мувозинати ин тамоюл ҳаҷми умумии матни тарҷумаро кам карда, унсурҳои зиёдатино дар доираи меъёрҳои забонӣ ва услубии забони тарҷума коҳиш диҳад” [46, с. 104].

**Мисол:**

“**He** can’t have gone,” he said. “Christ knows he can’t have gone. He’s making a turn. Maybe **he** has been hooked before and **he** remembers **something of it**” [168, p. 52].

**Тарчума:**

Набояд равад, – гуфт *ӯ*. – Худо шоҳид, *ӯ* набояд равад. Вай чархе мезанад, бармегардад. Мумкин аст, ки пеш ҳам ба чангак афтода будааст ва он ба хотираш омад [168, с. 53].

Дар ҷумлаҳои мазкур барои дурӣ ҷӯстан аз такрор ва бо ин васила то ҳадди имкон фишурдани матни тарчума ҷонишинҳои шахсии “**he**” – “*ӯ*” коҳиш ёфтааст. Инчунин, дар ин тарчума ихтисор шудани ибораи “**something of it**” (тахтул. чизе аз он) мушоҳида мешавад.

Коҳиш дар интиқоли таркибҳои масдарӣ низ ба амал меояд:

**Мисол:**

“**It was** para made **me leave**. I am a boy and I must obey **him**” [168, p. 8].

**Тарчума:**

– Падарам маҷбур кард. Ман ҳанӯз бачаам, бояд ба **падарам** итоат кунам [168, с. 9].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар ҷумлаи боло ҳангоми тарчума як қатор воҳидҳои луғавӣ, аз қабили ҷонишини шахсии “**It**” – “**ин**”, феъли “**to be**” – “**будан**” дар замони гузашта “**was**” – “**буд**”, ҷонишини шахсӣ дар вазифаи пурқунанда “**me**” – “**маро**” ва масдари “**leave**” – “**тарк кардан**” коҳиш ёфтаанд. Инчунин, дар тарҷумаи ҷумлаи мазкур бадали ҳиссаҳои нутқ низ ба назар мерасад, яъне ҷонишини шахсии *he*, ки дар ҷумла ба вазифаи пурқунанда омада, шакли “**him**”-ро гирифтааст, бо исми “**падар+ам**” иваз гардидааст. Дар натиҷаи чунин ивазнамояи такрори воҳидҳои луғавӣ дар матни тарчума мушоҳида мегардад.

Муҳаққиқи тоҷик Қ.А. Зарипов роҷеъ ба омилҳои коҳиши воҳидҳои луғавӣ чунин ибрози ақида намудааст: “Дар раванди тарчума ҳолатҳои низ ба назар мерасанд, ки хусусиятҳои хоси забони забони асл ва забони тарчума боиси ихтисор гаштани воҳидҳои луғавӣ мегардад. Хусусан, миёни

хусусиятҳои дастурии забони тоҷикӣ ва забони англисӣ тафовутҳо ба назар мерасанд, ки боиси коҳиши баъзе воҳидҳои луғавӣ ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ мегардад” [55, с.52]. Дар асоси ин гуфтаҳо коҳишро ҳамчун таҳвили дастурӣ, хусусан, сарфӣ муайян намудан мумкин аст.

**Мисол:**

“I know you did not leave **me** because you doubted” [168, p. 8].

**Тарҷума:**

“Медонам, рафтани ӯ ҳам ба он хотир набуд, ки ба ман бовар надоштӣ” [168, с. 9].

Дар мисоли ҷабдузӣ ихтисор шудани ҷонишини “**me**” ба назар мерасад, ки дар ҷумла ба вазифаи ҷабдунада омадааст.

Дар тарҷумаи ихтисор ҷабдунада муқобили изофа аст. Ҳангоми тарҷума калимаҳои ихтисор мешаванд, ки бештар аз ҷиҳати маъноӣ иловагиро ба шумор мераванд, яъне ифодаи маъноҳои ҷабдунада, ки аз матн бе ёрии онҳо дар ҷаҳд мешаванд. Ихтисор бештар ҳангоми интиқоли муродифоти ҷабду аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ба назар мерасад, зеро барои забони англисӣ ин падида ҳос нест, яъне синонимҳо ҷабду истифода намешаванд.

Бадали грамматикӣ усули тарҷумаест, ки дар он воҳиди дастурии забони асл ба воҳидҳои дастурии забони тарҷума таҳвил меёбад. “Дар равиши тарҷума воҳидҳои дастурӣ аз ҷабдуи шакли калимаҳо, ҳиссаҳои нутқ, аъзои ҷумла, навиҳои алоқии навиӣ ва амсоли инҳо иваз мешаванд” [55, с. 40].

**Мисол:**

“But what is his plan, he thought. And what is mine? **Mine** I must improvise to his because of his great size” [168, p. 76].

**Тарҷума:**

Аммо ҷӣ нақша дошта бошад? – фикр ҷабду ӯ. – Ман ҷӣ ҷабду хоҳам ҷабду? **Нақшаамро** ман бояд бо нақшаи ҷабду мувофиқ ҷабду, охири ҷабду хеле ҷабду аст [168, с. 77].

Дар ҷумлаи фавқузикр бадали ҷонишини соҳиби **“mine”** бо исми **“нақшаам”** мушоҳида мешавад, ки дар муаяйн намудани он нақши матн бориз арзёбӣ мегардад.

Калимаи **“one/ones”**, ки онро забоншиносон ҳамчун “калима-ҷонишин” бо мақсади худдорӣ намудан аз такрори воҳидҳои луғавӣ ва ё ҳамчун “ҷонишини умумӣ” медонанд, ки барои тавсифи мардум ба маънои умумӣ истифода мешавад [122, с.113]. Агар вожаи **“one/ones”** дар забони англисӣ барои такрор нагардидани воҳидҳои луғавӣ истифода шуда бошад, пас, ҳангоми интиқоли он ба забони тоҷикӣ бадали ҳиссаҳои нутқ ба амал меояд, ки дар мисоли зерин ифода ёфтааст.

**Мисол:**

“But remember how you went eighty-seven days without fish and then we caught big **ones** every day for three weeks” [168, p. 8].

**Тарҷума:**

– “Ба хотир дорӣ, ҳаштоду ҳафт рӯз ба баҳр рафтемӯ моҳие нагирифтем, баъд се ҳафта ҳар рӯз паси ҳам **моҳиҳои** калон доштан гирифтем” [168, с. 9].

Дар мисоли мазкур калимаи **“ones”**, ки барои ифода намудани моҳиҳо дар забони англисӣ истифода гардидааст, ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ бо калимаи **“моҳиҳо”** бадал ёфтааст.

Дар илми тарҷумашиносӣ бадали ҷонишинҳои англисӣ бо исми тоҷикӣ дар тарҷума маъмул аст.

**Мисол:**

“**Those** who had caught sharks had taken them to the shark factory on the other side of the cove where **they were hoisted on a block and tackle, their livers removed, their fins cut off and their hides skinned out and their flesh cut into strips for salting**” [168, p. 8].

**Тарҷума:**

“**Моҳигироне**, ки наҳанг гирифта буданд, онҳоро ба корхонаи наҳангтозакуни ба он тарафи халиҷ бурданд, то ки **онҳоро ба рӯи зеркунда гузошта, қассобӣ бикунанд, чигарашонро бигиранд, болҳояшонро**

**бибуранд, пӯст кананд ва гӯшташонро барои намакбуд кардан пора-пора бибуранд” [168, с. 9].**

Дар ин мисол дида мешавад, ки ҷонишини денотатии **“those”** – **“онҳо”**, ки ифодагари моҳигирон мебошад, бо исм иваз карда шудааст. Мақсад аз истифодаи бадал аз ҷониби тарҷумон канора ҷӯстан аз такрори ҷонишини **“онҳо”** ба шумор меравад. Инчунин, дар ҷумлаи мазкур бадали тарзи мафъули феъл бо ҷумлаҳои умумишахс дар забони тоҷикӣ мушоҳида мешавад.

Бадали ҷонишини англисӣ бо исми тоҷикӣ дар раванди тарҷума дар қисмати зиёди асари мавриди таҳқиқ ба назар мерасад.

**Мисол:**

“Be patient, hand,” he said. “I do **this** for you” [168, p. 74].

**Тарҷума:**

“Сабур бош, даст!” – гуфт пирамард. – Ҳама **кӯшишҳои** ман барои туст” [168, p. 75].

Тавре ки дар ин мисол дида мешавад, ҷонишини ишоратии **“this”** ба забони тоҷикӣ бо исми **“кӯшишҳо”** интиқол ёфтааст. Бояд гуфт, ки дар раванди тарҷумаи ҷонишини мазкур бадали категорияи шумора низ ба назар мерасад. Дар забони англисӣ ҷонишин дар шакли танҳо буда, дар забони тоҷикӣ исм дар шакли ҷамъ корбаст шудааст. Ҳамчунин, дар ҷумлаи мазкур бадали аъзои ҷумла мушоҳида мешавад. Агар ҷонишини ишорати дар ҷумла ба вазифаи пурқунанда омада бошад, пас дар забони тоҷикӣ исме, ки онро иваз менамояд, ба вазифаи мубтадои ҷумла корбаст ушдааст.

Бадал намуди маъмултарин ва гуногунҷанбаи таҳвили тарҷумонӣ мебошанд. Дар ҷараёни тарҷума ҳам воҳидҳои грамматикӣ — шаклҳои калима, ҳиссаҳои нутқ, аъзои ҷумла, навъҳои пайвандҳои наҳвӣ ва ғайра метавонанд бадал ёбанд. Илова бар ин, на танҳо воҳидҳои алоҳида, балки сохторҳои том низ метавонанд иваз карда шаванд. Бадали ҷонишини шахсӣ ба исми ҷинс дар мисоли зер низ ба назар мерасад:

**Мисол:**

“Everything about him was old except his eyes and **they** were the same color as the sea and were cheerful and undefeated” [168, p. 6].

### **Тарчума:**

Ҳама андоми ӯ пир буд, чуз чашмонаш ва **чашмҳояш** ҳамранги баҳр ва шоду шикастнопазир буд [168, с. 7].

Дар ҷумлаҳои ҷавузӣ бадали ҷонишини англисии “**they**” – “**онҳо**” бо исми ҷамъи “**чашмҳояш**” ба назар мерасад. Бандакҷониши –**яш** барои денотат намудан ба пирамард истифода шудааст.

Ҳангоми тарҷума ивази масдари забони англисӣ дар раванди тарҷума ба забони тоҷикӣ зиёд мушоҳида мешавад. Масдар дар забони англисӣ шаклҳои замонӣ ва овозӣ дорад. “Барои ба таври кофӣ тарҷума кардани шаклҳои масдарӣ донишҷӯ лозим аст, ки онҳо кадом амалҳоро ифода мекунанд” [112, с. 45] Роҳҳои гуногунии интиқоли масдар аз англисӣ ба тоҷикӣ тавассути феъл дар забонҳои гуногун интиқол дода мешавад:

“He was too simple **to wonder** when he had attained humility. But he knew he had attained it and he knew it was not disgraceful and it carried no loss of true pride” [168, p. 12].

### **Тарҷума:**

Ӯ марди содае буд ва аз худ **суол мекард**, ки ин хоксори аз кӣ омӯхтааст, вале медонист, ки хоксорӣ нағз нест ва аз ҳиммати баланд чизе кам намекунад [168, с. 13].

Дар ҷумлаи мазкур масдар тавассути феъл дар замони гузашта интиқол ёфта, мавқеи худро иваз намудааст. Инчунин, дар мисоли болозӣ муттаҳидсозии ҷумлаҳои англисӣ ба як ҷумла дар забони тоҷикӣ ба назар мерасад. Дар баробари муттаҳид сохтани ҷумлаҳо як қатор таҳвилоти луғавию дастурӣ рух додаанд.

Дар натиҷаи таҳвилоти нахвӣ як қатор калимаву ибораҳо иваз гардидаанд. Аз ҷумла, вожаи “*to wonder*”, ки дар фарҳанги дузабонаи англисӣ-тоҷикӣ ҳамун “*ба ҳайрат андохтан, ҳасрат хӯрдан, шигифтидан,*

*тааччуб кардан, хайрон шудан, мутахайир шудан*” [159, с. 926] тарчума шудааст, бо феъли “*суол кардан*” интиқол ёфтааст.

Ҳамчунин, пайвандаки тобеъкунандаи “when” ба забони тоҷикӣ ҳамчун “ки” тарчума шудааст. Ингуна таҳвилоти луғавӣ дар натиҷаи таҳвилоти наҳвӣ ба амал омадаанд.

Ҳангоми интиқол ёфтани масдари англисӣ бо феъли забони тоҷикӣ он дар асоси матн ба худ бандакҳои гуногуни феълиро мегирад.

#### **Мисол:**

“I must remember **to eat** the tuna before he spoils in order to **keep strong**” [168, p. 58].

#### **Тарчума:**

Ман бояд самакро пеш аз вайрон шуданаш **тановул кунам**, то **қувват гирам** [168, с. 59].

Дар ин мисол дида мешавад, ки масдари “**to eat**” ба забони тоҷикӣ тавассути феъли тановул кардан ва бардаки феълии – **ам**, шахси якуми танҳо, интиқол ёфта, мавқеи худро иваз намудааст. Бо интиқол ёфтани масдар ба вазифаи хабар дар забони тоҷикӣ, феъли “to remember” интиқол наёфтааст. Масдари “**to keep strong**” низ ҳамчун феъл дар замони гузашта интиқол ёфта, ба он бандакӣ феълӣ илова гардидааст, аммо ҷойивазкунии он мушоҳида намегардад.

Масдари англисӣ ба тоҷикӣ ҳамчун масдар низ интиқол меёбад, аммо дар матни бадеии тарҷумавӣ тағйироти он ба чашм мерасад.

#### **Мисол:**

“His choice had been **to stay** in the deep dark water far out beyond all snares and traps and treacheries. My choice was **to go** there to find him beyond all people” [168, p. 62].

#### **Тарчума:**

Тақдири ӯ дар зери оби торик, дуртар аз ҳар гуна дому макру хиял **зистан** буд. Ин ман будам, ки аз ҳама одамон дуртар **омада**, ўро пайдо кардам [168, с. 63].

Чӣ тавре ки дар ин мисол дида мешавад, масдар **“to stay”** ба забони тоҷикӣ ҳамчун зистан тарҷума шуда, дар охири ҷумла пеш аз феъли будан омадааст. Таркиби англисии **“to be + infinitive”** на ҳамеша ҳамчун масдар интиқол меёбад. Ин ҳолат дар тарҷумаи масдари **“to go”** баръало мушоҳида мешавад.

Бадали шаклҳои калима ивази кардани категорияи шумора дар исм, замон дар феълҳо ва ғайраро дар назар дорад. Дар раванди таҳқиқ ҳолатҳои мушоҳида гардиданд, ки дар онҳо шумораи ҷамъи исм дар забони англисӣ ҳангоми интиқол ёфта ба забони тоҷикӣ ба шумораи танҳо табдил ёфта, калима тағйири шакл намудааст:

**Мисол:**

“That’s easy. I can always borrow two **dollars** and a half” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

Мушкил нест. Ман ҳамеша дуним **доллар** қарз карда метавонам [168, p. 19].

Тавре ки дар ин мисол дида мешавад, исми **“dollars”** дар забони англисӣ дар шакли ҷамъ қорбаст шудааст, аммо дар забони тоҷикӣ он дар шакли танҳои **“доллар”** ифода ёфтааст, яъне дар ин ҳолат таҳвили дастурии бадал ба вуҷуд омадааст.

Ҳамчунин, аз шумораи танҳо ба шумораи ҷамъ табдил ёфтани исми забони англисӣ ҳангоми интиқол ёфта ба забони тоҷикӣ мушоҳида мешавад.

**Мисол:**

“Who gave **this** to you?” [168, p. 20].

**Тарҷума:**

Кӣ **инҳоро** ба ту дод? [168, p. 21].

Тавре ки дар мисоли мазкур дида мешавад, ҷонишини ишоратии **“this”**, ки дар шумораи танҳо қорбаст шудааст, ба забони тоҷикӣ дар шакли ҷамъи **“инҳо”** интиқол ёфтааст. Бояд гуфт, ки дар бадали шакли калимаҳо нақши матн бориз маҳсуб меёбад. Дар интиҳоб намудани шумораи ҷамъи ҷонишини ишоратӣ мутарҷим ба матн таъя кардааст. Аз ҷумлаи пешини матни асли

“The two sets of knives and forks and spoons were in his pocket with a paper napkin wrapped around each set” [168, p. 20] муайян кардан мумкин аст, ки бо истифода аз ҷонишини ишоратии “**this**” қаҳрамони асар ба як қатор ашёи дар дасти писарбача ишора менамояд ва аз ин рӯ, тарҷумон низ на шакли танҳои ҷонишин, балки шумораи ҷамъи онро мавриди истифода қарор додааст.

Бадали шакли калимаҳо дар интиқоли замонҳои феъл аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ низ ба назар мерасад, зеро дар ҷумлаҳои мураккаби шартии забони англисӣ вижагиҳои хоси корбурди замонҳо мавҷуд аст, ки ба меъёрҳои замони забони тоҷикӣ мутобиқат намеkunанд.

**Мисол:**

“If they **don’t travel** too fast I **will get** into them” [168, p. 46].

Агар онҳо тез **ҳаракат** **намекарданд**, ман ба миёнашон **мерафтам** [168, с. 47].

Тавре ки дар ин мисол дида мешавад, ҷумлаи англисӣ аз рӯйи сохт ҷумлаи мураккаб мебошад, ки дар он сарҷумла дар замони ояндаи номуайян (Future Indefinite Tense) ва ҷумлаи пайрав бо замони ҳозираи номуайян (Present Indefinite Tense) ифода ёфтааст. Ҳангоми тарҷума ба забони англисӣ шаклҳои феъл бинобар тағйири замони онҳо бадал ёфтаанд. Дар забони тоҷикӣ сарҷумла ва ҷумлаи пайрав дар замони гузаштаи ҳикоягӣ ифода ёфтаанд.

Аз таҳлили ин мисол бармеояд, ки замонҳои феъли забони англисӣ дар таркиби ҷумлаҳои шартӣ бо феълҳои забони тоҷикӣ мутобиқат намеkunанд. Агар дар забони англисӣ замони ҳозираи номуайян ва замони оянда корбаст шуда бошад, пас дар забони тоҷикӣ хабари ҳарду ҷумла танҳо дар як замон, замони гузаштаи ҳикоягӣ ифода ёфтааст.

Мутобиқат накардани замонҳои феъл миёни забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар мисолҳои зерин низ ба назар мерасад.

**Мисол:**

“If the others **heard** me talking out loud they **would think** that I am crazy” [168, p. 48].

### Тарчума:

Агар дигарон **шунаванд**, ки ман баланд гап мезанам, **фикр мекунамд**, ки ман девона шудаам [168, с. 49].

Дар ин мисол дида мешавад, ки дар забони англисӣ хабари сарчумла дар замони ояндаи гузашта (Future in the Past) ва хабари чумлаи пайрав дар замони гузаштаи номуайян (Past Indefinite Tense) омадаанд. Дар тарҷумаи тоҷикии чумлаи мазкур бошад, хабари сарчумла бо замони гузаштаи ҳикоягӣ ва хабари чумлаи пайрав бо замони гузаштаи дур ифода ёфтаанд. Азбаски замонҳои феъл дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ бадал ёфтаанд, феъли ёридиҳандаи **“would”** дар таркиби хабари **“would think”** ихтисор шудааст.

Дар раванди таҳлил ҳолатҳое ба назар расиданд, ки дар онҳо замони ҳозираи забони англисӣ бо замони ояндаи забони тоҷикӣ интиқол дода шудаанд.

### Мисол:

“If he **doesn’t** maybe he **will come up** with the moon. If he **doesn’t** maybe he **will come up** with the sunrise” [168, p. 56].

### Тарчума:

Агар то он дам **набарояд**, **шояд** дар равшании моҳ **барояд**. Агар пас аз тулӯи моҳ **набарояд**, то субҳ **хоҳад баромад** [168, с. 57].

Тавре ки дар ин чумлаҳо дида мешавад, дар забони англисӣ сарчумла дар замони ояндаи номуайян (Future Indefinite Tense) ва чумлаи пайрав дар забони ҳозираи номуайян (Present Indefinite Tense) ифода ёфтаанд. Ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ бошад, ҳам замон ва ҳам шакли феълҳо иваз шудаанд. Дар забони тоҷикӣ дар чумлаи якум хабари сарчумла ва чумлаи пайрав дар шакли аорист корбаст шудаанд. Хабарӣ чумла **“will come up”** ба забони тоҷикӣ бо феъли ёридиҳандаи **“шояд”** ва феъли асосии **“барояд”** интиқол ёфтааст ва дар забони тоҷикӣ феъли ёридиҳанда аз феъли асосӣ дуртар мавқеъ гирифтааст.

Дар ҷумлаи дуюм бошад, хабари сарҷумла дар забони тоҷикӣ бо замони ояндаи дур ифода ёфта, хабари ҷумлаи пайрав дар шакли инкории аорист корбааст шудааст. Бояд гуфт, ки дар забони англисӣ ҳиссаҷаи инкории “not” одатан ба феъли ёридиҳандаи “do” илова мегардад ва ҳарфи “o” дар таркиби он ихтисор шуда, аломати вергули боло (апостроф) гузошта мешавад. Дар забони тоҷикӣ бошад ҳиссаҷаи инкорӣ дар бештари мавридҳо ба феъли асосӣ изофа карда мешавад, ки ҳолати мазкур дар натиҷа ба таҳвили шаклҳои феъл мусоидат менамояд.

Хулоса, истифодаи бомавриди таҳвилоти тарҷумавӣ ба коста гаштани матн боис намегардад. Бо вучуди таҳвилоти тарҷумавӣ метавон ғасоҳати матни аслиро ҳифз намуд. Ҳифзи ғасоҳати матни асл шартӣ ҳатмии ноил шудан ба муодилнокии тарҷума аст. Дар илми тарҷумашиносӣ ҷаҳор сифати муҳимму асосии муодилнокии тарҷума дар сатҳи ибора ва ҷумла муайян шудааст:

1) Аҳаммияти нисбии унсурҳои алоҳидаи матнро таҳқиқ кардан, ки сохтани изҳороти аз ҷиҳати дастурӣ ва маъноӣ дурустро таъмин мекунад. Интиҳоби варианте, ки бо талафоти камтарин алоқаманд аст, муҳимтарин ҷузъи амали эҷодии тарҷума дар ин марҳила аст.

2) «На ҳарфи аслӣ, балки маъноро тарҷума кардан», яъне бидуни оғаҳии комил нусхабардорӣ накардани шакли аслӣ ба забони дигар дар назар дорад. Ба забони тарҷума танҳо мазмуну мундариҷаи матни асл тарҷума мешавад, ҳарфу шаклҳои забони асл танҳо дар ҳолатҳои махсус (ҳангоми транскрипсия ё транслитератсия) интиқол меёбанд.

3) Дар мазмуни матни тарҷума унсурҳои муҳимми маъноиро муайян кардан мумкин аст. Тахмин карда мешавад, ки тарҷумон кӯшиш мекунад, ки тамоми мазмуни аслиро то ҳадди имкон пурра баён кунад ва дар мавридҳои имконпазир “тарҷумаи мустақим”-ро бо истифода аз сохторҳои наҳвӣ шабеҳ ва мувофиқати наздиктарин ба воҳидҳои луғавӣ аслӣ анҷом диҳад.

4) Маъноӣ кул аз маъноӣ ҷузъҳои алоҳида муҳимтар аст, яъне ҷузъиёти алоҳидаро барои дуруст интиқоли кул қурбон кардан мумкин аст. Аз байн

рафтани ҷузъиёти алоҳида дараҷаи умумияти байни муҳтавои матни асл ва тарҷумаро кам мекунад, вале барои муқаррар намудани муодилнокӣ монеа намешавад [46, с. 155].

Бемуодилӣ ва муодилнокии нопурра дар забонҳои гуногун хеле маъмуланд, аммо дар маҷмӯъ, муодилнокии калимаҳо дар забонҳои гуногун ба назар гирифта шудааст, ки он ба баробарии мафҳумҳои байнизабонӣ, ки як порчаи воқеиятро инъикос мекунанд, асос ёфтааст. Мушкилии тарҷумаи таҳвилӣ дар он аст, ки азхудкунии забони хориҷӣ танҳо бо азхудкунии низоми мафҳумҳо маҳдуд намешавад. Забон на аз мафҳумҳо, балки аз калимаҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳо иборат аст. Аз ин рӯ, маънои калима ва ҷумларо мутобиқати луғавӣ-фразеологӣ ва маъноҳои иҷтимоӣ-забонӣ муайян мекунанд, бинобар ин, ҳолатҳои комилан мувофиқати доираи маъно ва қоидаҳо дар нутқ хеле каманд.

### **Хулосаи боби дуюм**

Талаботи асосии тарҷума наздик намудани матни тарҷума ба матни асл аз ҷиҳати шабоҳати маъноӣ сохтор ва таъсири имконпазири эҳсосотӣ ва зебоиносӣ ба хонанда ва ё шунаванда аст. Дар амал, раванди ноил шудан ба ин баробарӣ аксар вақт як қатор мушкилотро ба миён меорад. Зеро мавҷудияти фарқҳои муайян миёни забони асари бадеӣ ва забони тарҷума, аз қабилӣ тафовутҳо дар низом, сохтор ва меъёрҳои забон, захираи донишҳои фарозабонӣ барои ноил гаштан ба муодилнокии пурраи матни асл ва тарҷумамушкили эҷод мекунад.

1. Ҳамин тавр дар раванди тарҷума тағйири луғавию сохтори матни асл ногузир аст, ки ин дигаргуниҳо ба таҳвилоти гуногуни тарҷумавӣ мусоидат менамоянд. Таҳвили тарҷумавӣ тағйироти байнизабонӣ, таҷдиди сохтори унсурҳои матни асл буда, мақсади он ноил шудан ба муодилнокии тарҷума, яъне нигоҳ доштани баробарии мундариҷа, иттилооти маъноӣ, услубӣ ва вазиравӣ - муоширатӣ дар матни асл ва тарҷума аст.

2. Таҳвили тарҷумавӣ на танҳо ҳангоми вуҷуд надоштани мутобиқатҳои воҳидҳои луғавӣ миёни забони асл ва тарҷума, балки ҳангоми мувофиқ набудани сохти грамматикӣ забонҳо низ истифода мегардад. Имрӯз, таснифоти зиёди таҳвилоти тарҷумавӣ мавҷудааст, ки аз ҷониби муаллифони гуногун пешниҳод карда мешаванд.

3. Таҳвили тарҷумонӣ дар раванди тарҷумаи матнҳои бадеӣ на танҳо ба мукамал намудани тарҷума, балки ба мувофиқ кардани он ба меъёрҳои муайяни услубӣ нигаронида шудааст, ки барои ин навъи матн махсусгардонида шудаанд.

4. Вижагиҳои дастурии воҳидҳои забонӣ аз як қатор падидаҳои забонӣ, аз қабili шакли калима, ибора, ҷумла, тартиби аъзои ҷумла ва амсоли инҳо таркиб ёфтаанд. Ҳангоми интиқоли маънои воҳиди забонӣ дар раванди тарҷума натавонанд маънои луғавии онҳо, балки хусусиятҳои дастурии онҳо низ ба назар гирифта мешавад, ки метавонад ба дараҷаи мураттаб будани маълумоти дар матни тарҷума ифодашаванда таъсир расонад.

5. Мавҷудияти вижагиҳои луғавию дастурии умумӣ миёни забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бо муталлиқ будани онҳо ба оилаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ асоснок карда мешавад. Хусусиятҳои ҳосе, ки дар сатҳи лексикология ва грамматика дар ин забоҳо мавҷуданд, аз беназирии ин забонҳо шаҳодат медиҳад.

### **БОБИ 3. ХУСУСИЯТҲОИ ТИПОЛОГИИ ҶУМЛА ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ (ДАР МИСОЛИ АСАРИ «ПИРАМАРД ВА БАҲР»-И Э. ҲЕМИНГВЕЙ)**

#### **3.1. Назаре ба таҳқиқоти назариявӣ роҷеъ ба масъалаи ҷумла ва хусусиятҳои он**

Ҷумла воҳиди забонӣ буда, дар он калимаву ибораҳо тавассути маъно ва оҳанг бо ҳам алоқаманд мешаванд ва дар якҷоягӣ як фикри тоҷро ифода менамояд. Нуқтаи назари муҳаққиқони соҳа оид ба ҷумла гуногун буда, яке мухолифи дигарест. Олимони забоншиносони русу тоҷик, ба монанди А. А. Шахматов, А.А. Реформатский, В.В. Бабайтсев, В.Д. Аракин, А.Б. Шапиро, Ҳ. Маҷидов, Б. Камолиддинов, Ф.Қ. Зикриёев ва дигарон ақидаҳои ҷолибро дар бораи ҷумла ва вижагиҳои дастурии он баён намудаанд. Ба ақидаи В.В. Виноградов, “ҷумла - ин шакли муайяни қонуниятдоштаи забон, воҳиди комили нутқ буда, воситаи асосии ташаккул, баён ва ифодаи фикр ба шумор меравад” [25, с. 65].

Аз гуфтаҳои боло ба чунин хулоса омадан мумкин аст, мундариҷаи маъноию наҳвии ҷумла тавассути ифодаи маъно ва сохтори он муайян карда мешавад, яъне инсон фикру андешаи худро тавассути ҷумла ифода намуда, ҷумла ҳамчун фикри нотаҷом ва тоҷ, объекти асосии наҳв маҳсуб меёбад.

Аслан, ҷумла, пеш аз ҳама, вазифаи муоширатиро иҷро мекунад. Ҷиҳати муоширатии ҷумла воситаи ифодакунандаи ахбор (фикр, маълумот, хабар) ва хусусияти асосии он предикативноки мебошанд.

Беҳуда нест, ки олимони забоншиносон ба чунин аломати ҷумла эътибори ҷиддӣ додаанд.

Ҳар як ҷумла дорои вазифа (функсия) – и махсуси худ аст [1, с. 38-41]. Ба ақидаи онҳо алоқаи байни сараъзои ҷумла – мубтадо ва хабарро аломати предикативии ҷумла ташкил мекунад. А.В. Бандарко чунин мешуморад, ки хусусияти предикативии ҷумларо муносибати аъзои фаъол (актив) – и ҷумла ифода мекунанд [20, с. 139- 147]. В.В. Виноградов [27, с. 402 - 440] дар ҷумла ифодаёбии категорияи модалият – сиға, замони феъл ва шахсро предикативӣ

меҳисобад. Н.Ю. Шведова, аз унсурҳои номбаршуда категорияи шахсро сарфи назар мекунад [144, с. 15]. С.Г. Иленко, баръакс, категорияи шахсро аз унсурҳои асосӣ меҳисобад [59, с. 154-159]. Дарвоқеъ категорияи шахс яке аз унсурҳои калидӣ дар ифодаёбии категорияи модалият буда, барои дурустии матни бадеии тарҷумавӣ мусоидат менамояд.

Аз забоншиносони тоҷик Ш. Рустамов, М.Н. Қосимова, Ф.Қ. Зикриёев, М. Каримова, К. Усмонов ба масъалаи предикативӣ ва дигар аломатҳои ҷумла эътибори махсус додаанд.

Пас, аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки предикативият дар категорияҳои грамматикӣ модалият, замон ва шахс ифода мешавад. Шакли муҳимтарини ифодаи предикативӣ алоқаи байни мубтадо – нишондиҳандаи муҳтавои гуфтор ва хабар - ифодакунандаи аломати предикативӣ ба шумор меравад. Пас, маълум мешавад, ки ҳамбастагии мубтадо ва хабар дар якҷоягӣ гурӯҳи предикативиро ташкил медиҳанд.

Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ миқдори гурӯҳҳои предикативӣ (вобаста ба иштироки мубтадо ва хабар) метавонанд як, ду ва ё зиёда аз ин бошанд. Дар забони тоҷикӣ мувофиқи қоидаҳои грамматикӣ он дар ҷумлаҳои сода як гурӯҳи предикативӣ амал мекунад ва ҷумлаҳои мураккаб бошанд, аз ду ё зиёда ҷузъҳои предикативӣ таркиб меёбанд.

Чунонки забоншиносон Ф.Қ. Зикриёев ва М. Каримова низ қайд мекунанд, “... ҳар як ҷумла вазифаи коммуникативӣ (муҳобиравӣ) – нутқро ба иҷро мерасонад. Ин вазифа, маҳз ба воситаи муҳимтарин хусусияти ҷумла – нишонаи бунёдии предикативнокӣ ифода меёбад” [57, с. 33].

Ҳамин тавр, таҳлилҳо нишон доданд, ки предикативнокӣ аломати асосӣ ва муҳимтарини ҷумла маҳсуб ёфта, он бо ёрии мубтадо ва хабар ба вучуд меояд. Чӣ тавре ки В.В. Виноградов қайд кардааст, хусусияти предикативӣ “мансубияти мазмуни баёншаванда ба ҳастии воқеъ мебошад, ки ба таври дастурӣ тавассути категорияҳои (на танҳо сарфӣ, балки наҳвӣ ҳам) модалият (сиға), замон ва шахс ифода меёбад” [25, с. 227].

Чумлаҳо ба сода ва мураккаб дар асоси сохтор ва маъно тасниф мешаванд. Назари бештари олимони забоншинос он аст, ки мубтадо ва хабар маркази сохтори чумлаи содаро ташкил медиҳанд ва чумлаҳои мураккаб бошанд, дар заминаи чумлаҳои сода сохта мешаванд.

Ба гуфти забоншиноси тоҷик Б. Камолиддинов, “асоси чумлаҳои содаи дутаркибаро мубтадо ва хабар ташкил мекунанд ва ҳангоми ба ҳелҳо чудо кардани онҳо ҳатман шаклҳои грамматикӣ онҳо ба эътибор гирифта мешавад” [65, с. 40]. Ба ақидаи В.Д. Аракин “Мубтадо ва хабари чумлаҳои содаи дутаркиба ба ҳамдигар ба воситаи алоқаи предикативӣ пайваست мешаванд ва дар забонҳои гуногун ифодаҳои ҳархела доранд” [7, с. 200]. Пас маълум мешавад, ки “чумла дар натиҷаи ҳамгирии маъноӣ нахвӣ ду аъзои ҳамнисбат – хабар ва мубтадо, ташаккул меёбад. Ин ҳар ду чузъ заминаи ҳастии созмони чумла маҳсуб меёбанд. Дар грамматика инҳоро “ҳамбастагии гурӯҳи хабар меноманд [135, с. 117], ки дар ташаккули чумла нақши асосиро мебозанд.

Мубтадо ва хабар асоси чумлаи содаро ташкил медиҳанд: мубтадо сараъзои асосии чумла буда, хабар тобеи он аст. Вале ҳарчанд, ки хабар ба мубтадо тобеъ бошад ҳам, чумла бе иштироки хабар комил буда наметавонад.

Яке аз қисматҳои асосии дигари чумла, аъзои чумла ба шумор мераванд, ки ҳангоми таҳлили нахвӣ чумла ба онҳо тақсим мешавад. Онҳо метавонанд аз калима ва ибораҳои ягона иборат бошанд.

Ҳамзамон, дар баробари сараъзо дар чумла мавқеи аъзои пайрав низ беназир аст, ки дар доираи ду забон ифодаи якхела муайянкунанда, пуркунанда ва ҳол доранд.

Дар чумлаҳои ҳар ду забон ҳам, асосан, ба вазифаи хабар феъл истифода мешавад, чунки феъл ягона ҳиссаи нутқест, ки амалу ҳолат ва ҳаракату вазъияти мубтадорро мефаҳмонад. Ба вазифаи хабар, инчунин, исм, сифат, ҷонишин, шумора, масдар, сифати феълӣ ва калимаҳои дигари исм шуда низ омада метавонанд, вале барои ифода намудани категорияи дастурии шахсу

шумора, замону сиға ва ахбор ба онҳо феълҳои ёридиҳанда ва бандакҳои хабарӣ илова карда мешаванд.

Дар илми забоншиносӣ ду намуди ҷумла: сода ва мураккаб доранд, ки мо яктои онро мавриди паҷуҳиш қарор медиҳем.

Аслан, ҷумлаи сода воҳиди алоҳидаи нахвӣ буда, аломатҳои хоси грамматикӣ дорад, ки онро аз дигар категорияҳои нахвӣ фарқ мекунонад. “Аломати асосии ҷумла хусусияти муоширатии он ба шумор меравад” [43, с. 205].

Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҷумлаҳои сода аз ҷиҳати маъно ва оҳанги гуфтор ба ҷумлаҳои ҳикоягӣ (declarative sentences), саволӣ (interrogative sentences), амрӣ (imperative sentences) ва хитобӣ (exclamatory sentences) ҷудо мешаванд:

1. Ҷумлаҳои ҳикоягӣ (хабарӣ) дар ҳар ду забони мавриди назар барои нақл кардани ҳодисаю воқеа, баён кардани фикр, муҳокимаронӣ, андеша изҳор намудан, хулосабарорӣ ва чун ҷавоб ба савол ифода шуда, ба таври мавзун ва бо оҳанги на баланду на паст талаффуз меёбанд:

**Мисол:**

“They picked up the gear from the boat” [168, p. 14].

**Тарҷума:**

Онҳо ҳама васоилро аз заврақ бардоштанд [168, с. 15].

Ҷумлаҳои забонҳои мавриди назар аз ҷиҳати сохтор ё ба таври дигар гӯем, шаклан муодил мебошанд, яъне ҳар ду ҷумла аз ҷиҳати оҳанги гуфтор ҷумлаи содаи хабариянд.

**Мисоли дигар:**

“The old man drank his coffee slowly” [168, p. 14].

**Тарҷума:**

Пирамард оромона қаҳваашро нӯшид [168, с. 15].

Аз таҳлили мисолҳои ғавқ маълум гардид, ки мубтадо ва хабари ҷумлаҳои ҳикоягӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ шакли якхелаи ифода дошта, танҳо аз ҷиҳати тартиби калима дар ҷумла байни онҳо айният дида

намешавад. Хабарӣ ҷумлаҳои ҳикоягӣ дар забони тоҷикӣ, одатан, дар охири ҷумла ва дар забони англисӣ дар аввали ҷумла, бештар пас аз мубтадо оварда мешавад.

2. Ҷумлаи саволӣ гуфта, ҷумлаеро меноманд, ки бо оҳанги пурсиш оғоз ёфта, гӯянда тавассути он ягон фикреро бориз кардан мехоҳад, аммо на дар ҳама ҳолат пурсиш барои бориз кардани ягон чизи номаълум равона карда мешавад. “Мақсади ҳама гуна пурсиш донишдони чизи номаълум ва ё бориз кардани ягон нуқтае нест. Гӯянда баъзан фикри ба худаш маълум ва боризро ҳам бо оҳанги савол ифода мекунад” [65, с. 52-53].

**Мисол:**

“-Do you want coffee?” [168, p. 30].

**Тарҷума:**

Қаҳва менӯшӣ? [168, с. 31].

Дар забони англисӣ барои ифодаи замони ҳозираи номуайян дар ҷумлаи саволи фавқ феъли ёридиҳандаи “do” истифода шудааст. Одатан, он ба забони тоҷикӣ дар саволи умумӣ тавассути ҳиссачаи “оё” интиқол дода мешавад, аммо дар ҷумлаи мазкур он интиқол наёфтааст. Бояд тазакур дод, ки дар забони англисӣ қорбасти феълҳои ёрирасон дар ифодаи савол ҳатмӣ арзёбӣ мегардад, аммо дар забони тоҷикӣ савол тавассути оҳанг бидуни ҳиссачаҳо низ сохта мешавад.

**Мисол:**

“-Can that be the time of day? Or is it some sign of weather that I do not know?” [168, p. 48].

**Тарҷума:**

Оё ин соати рӯз чунин аст? Ё ягон чизи вобаста ба обу ҳавост, ки ман намедонам [168, с. 49].

Дар ҷумлаҳои мазкури матни асл ва матни тарҷумавӣ хусусияти сохтори ҷумлаҳо нигоҳ дошта шудаанд. Сохти онҳо тағйир наёфтааст ва ҳар ду ҷумла ба гурӯҳи ҷумлаҳои умумӣ дохил шуда, ҷавоби пурра талаб намекунанд.

Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ саволҳои хусусӣ тавассути калимаҳои саволӣ сохта мешаванд. Сарфи назар аз он, ки тартиби калимаҳои забони тоҷикӣ ва англисӣ аз ҳам фарқ мекунанд, мутобиқати калимаҳои саволиро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мушоҳида намудан мумкин аст:

“Where are you going?” the boy asked.

“Far out to come in when the wind shifts. I want to be out before it is light” [168, p. 12].

“-Ба кучо меравӣ? –пурсид писарак.

- Ба дуриҳо меравам ва замони гардиши бод ман ҳам бармегардам. Меҳоҳам, ки пеш аз бомдод бароям” [168, с. 13].

Чӣ тавре ки дар ин мисол дида мешавад, дар забони англисӣ ва тоҷикӣ калимаи саволии “where?” – “ба кучо?” дар аввали ҷумла мавқеъ гирифтаанд. Тафовут дар таркиби онҳо ба назар мерасад. Дар забони тоҷикӣ калимаи саволӣ бо пешоянди “бо” якҷоя ифода ёфта, аз рӯйи сохт таркибӣ мебошад, аммо дар забони англисӣ он аз рӯйи сохт сода мебошад.

Ҳамчунин, дар забони англисӣ корбасти феълҳои ёридиҳанда барои ифодаи амон хос мебошад, ки ба фарқ кардани таркиби ҷумлаҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ мусоидат менамояд. Масалан, дар ҷумлаи дар боло баёнёфта дар забони англисӣ барои ифода намудани замони ҳозираи давомор феъли “to be” дар шакли “are” корбаст шудааст, ки ҳолати мазкур дар забони тоҷикӣ ба назар намерасад.

Дар забони тоҷикӣ бошад, иҷрокунандаи амал, одатан, бо бандакҳои хабарӣ ифода карда мешавад ва мубтадо дар ҷумла дарҷ намегардад. Аз ин рӯ, дар таркиби ҷумлаи забони тоҷикӣ мубтадо мушоҳида намешавад.

3. Ҷумлаҳои амрӣ (Imperative sentences). Фармону супориш ва хоҳиш дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тавассути ҷумлаҳои амрӣ ифода меёбанд. Оҳанги ҷумлаҳои амрӣ дар забонҳои муқоисашаванда каме баландтар ё мавзунтар садо медиҳад, яъне оҳанги гуфтор ба ғайр аз феълҳои сифаи амрӣ шакли ифодаи хабари ҷумла яке аз воситаҳои асосии ифодакунандаи мақсаду

мундариҷаи ҷумлаҳои амрӣ ба шумор меравад. Ҷумлаи амрӣ дар ҳар ду забон оҳанг ва маънову мақсади якхела дорад.

**Мисол:**

“Keep the blanket around you,” the boy said. “You`ll not fish without eating while I`m alive” [168, p. 20].

**Тарҷума:**

Кампалро ба китфонат гир, -гуфт писарак. –То даме ки ман зиндаам, ғизо хӯрда моҳигирӣ меравӣ [168, с. 21].

Дар тартиби калима дар ҷумлаҳои амрӣ миёни забони англисӣ ва тоҷикӣ фарқият ба назар мерасад. Дар забони англисӣ хабар дар аввали ҷумла мавқеъ мегирад, ки ин ҳолат ба забони тоҷикӣ хос намебошад. Дар забони тоҷикӣ хабар дар охири ҷумла мавқеъ гирифта, пеш аз он аъзои дигари ҷумла меоянд.

- 4. Ҷумлаҳои хитобӣ (Exclamatory sentences) бо ҳаяҷон ва оҳанги баланд талаффуз мешаванд. Аз ин рӯ, вақте ки ҷумлаҳои ҳикоягӣ, саволӣ ва амрӣ ҳангоми бо эҳсоси ҳаяҷон ва баланд талаффуз мешаванд, ба ҷумлаҳои хитобӣ табдил меёбанд. Дар охири ҷумлаҳои хитобӣ аломати хитоб гузошта мешавад. Хабарии ин гуна ҷумлаҳо нисбат ба мубтадояшон пасттар талаффуз карда мешаванд [65, с. 52-53].

**Мисол:**

“What a fish,” he said” [168, p. 52].

**Тарҷума:**

-Ин чӣ моҳиест! –гуфт пирамард [168, с. 53].

Дар ҳақиқат, омӯхтани хусусияти ҷумла ва мавқеи он дар таҷаккули забон ба мақсад мувофиқ аст, зеро ҳуб донишмандони хусусияти шакли маъноии ҷумла ба дарку истифодаи дуруст ва сифати тарҷумаи онҳо мусоидат мекунад.

Дар истифодаи ҷумлаҳои сода дар забони англисӣ ва тоҷикӣ як қатор умумиятҳо ба назар мерасад. Ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ ҷумлаҳо аз рӯи мақсади гуфтор ба чор навъ ҷудо шудаанд. Роҳи

воситаи ифодаи онҳо дар забонҳои муқоисашаванда ба ҳам хеле наздик мебошанд.

Дар баробари умумиятҳо, миёни ҷумлаҳои забони тоҷикӣ ва англисӣ фарқият низ ба назар мерасад. Тартиби калима дар забони тоҷикӣ ва англисӣ ба ҳам мувофиқ нест. Дар забони тоҷикӣ он назар ба забони англисӣ озодтар мебошад.

### 3.2. Ҷумлаи сода ва хусусиятҳои он дар матни бадеии тарҷумавӣ

Ҷумлаи сода категорияи алоҳидаи наҳвӣ маҳсуб меёбад. Он дорои аломатҳои хоси дастурӣ буда, тафовути онро аз дигар категорияҳои наҳвӣ нишон медиҳанд.

Ҷумлаҳои сода фикри томо ифода мекунанд, вале ҳамаи ҷумлаҳои сода аз ҷиҳати мустақилияти ифодаи фикр як хел нестанд. Масалан: ҷумлаҳои сода таркиби ҷумлаҳои мураккаб бо ҷумлаҳои содаи алоҳида дар як қатор намеистанд. Онҳо аз ҷумлаҳои содаи мубтадо бо он фарқ мекунанд, ки оҳанги махсус доранд, аксарияти онҳо мустақил нестанд, мавҷудияти онҳо бо алоқамандии дутарафа ё чандтарафа вобаста мебошанд.

Ҳамаи ҷумлаҳои содаро хусусияти умумӣ ва асосии ҷумла – категорияи хабарият, муттаҳид менамояд.

Ҷумлаи сода аз ду ҷиҳат: аз ҷиҳати таркиб ва мақсаду оҳанг ба хелҳо тақсим карда мешаванд. Ҳангоми таснифи таркиби аъзои ҷумла, вале дар вақти тасниф аз ҷиҳати мақсаду матлаб тарзи ифода ва оҳанги ҷумла ба ҳисоб гирифта мешавад. Ҷумлаҳои сода вобаста ба иштироки сараъзои ҷумла **дutarкиба** ва **яктаркиба** мешаванд.

1. Ҷумлаҳои содае, ки дар ташкили онҳо ҳар ду сараъзои ҷумла – мубтадо ва хабар иштирок менамоянд, **дutarкиба** ном доранд [106, с.205].

**Мисол:**

“The Yankees cannot lose” [168, p. 16].

**Тарҷума:**

– Янкиҳо набояд бой диҳанд [168, с. 17].

Чӣ тавре ки дида мешавад ҷумлаи англисӣ аз рӯйи сохт, ҷумлаи содаи дутаркиба мебошад ва ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ сохти он ҳифз гардидааст. Дар тарҷумаи ҷумлаи ғавқуззикр ягон таҳаввулоти дастурӣ мушоҳида намешавад.

2. Ҷумлаҳои содае, ки дар таркибашон танҳо яке аз сараъзои ҷумла мавҷуд аст, **яктаркиба** ном доранд.

**Мисол :**

“**One sheet.** That’s two dollars and a half” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

– Як билетааш дуним доллар [168, p. 19].

Дар мисоли пешниҳодшуда дида мешавад, ки ҷумлаи забони англисии “**One sheet**” аз ҷиҳати мавҷудияти сараъзои ҷумла яктаркиба аст, ки ба забони тоҷикӣ он тавассути муттаҳидсозии ду ҷумлаи сода интиқол ёфтааст. Бо вучуди пайвасти ду ҷумлаи сода, дар ҷумлаи забони тоҷикӣ низ танҳо мубтадо дида мешавад, дар он хабар илова нагардидааст.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки ҷумлаҳои яктаркиба дар забони англисӣ бештар ҳангоми ҷавоб додан ба савол ва ё дар ҷумлаҳои амрӣ истифода мешаванд. Дар тарҷума дар бештари мавридҳо сохти онҳо дар забони тарҷума нигоҳ дошта шудааст.

**Мисол:**

“What have you got?” he asked.

“**Supper,**” said the boy. “We’re going to have supper.

“I’m not very hungry.”

“**Come on and eat.** You can’t fish and not eat” [168, p. 20].

**Тарҷума:**

– Чӣ дорӣ дар даст? – пурсид ӯ.

– **Хӯроки шом**, – гуфт писарак. Мо хӯрок меҳӯрем [168, с. 21].

– Ман он қадар гурусна нестам.

– **Биёву бихӯр**. Нахӯрда моҳигирӣ карда наметавонӣ [168, с. 21].

Дар тарҷума ҷумлаҳои дутаркибаи англисӣ ба забони тоҷикӣ тавассути ҷумлаи яктаркиба интиқол меёбад.

**Мисол:**

“I can order one” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

– Супориш медиҳам [168, с. 19].

Дар мисоли ғавқуззикр коҳиш ёфтани мубтадои ҷумла “I” дида мешавад, ки дар натиҷаи он ҷумлаи дутаркиба ба яктаркиба табдил ёфтааст.

Агар ҷумлаи содаи яктаркиба бо мубтадо ифода шуда бошад, ҷумлаи **яктаркибаи номӣ (nominal)** мебошад.

**Мисол :**

“Who gave this to you?”

“Martin. The owner” [168, p. 20].

**Тарҷума :**

– Кӣ инҳоро ба ту дод?

– **Мартин, соҳиби қаҳвахона** [168, p. 21].

Чӣ тавре ки мушоҳида кардан мумкин аст, дар мисоли ғавқуззикр ҷумлаи яктаркибаи номии англисӣ ба тоҷикӣ бо ҷумлаи яктаркибаи номӣ интиқол ёфтааст. Дар интиқоли ҷумлаи яктаркибаи номӣ муттаҳидсозии ҷумлаҳо ва иловаи вожаи “қаҳвахона” ба амал омадааст.

Интиқолёбии ҷумлаи яктаркибаи номии англисӣ тавассути ҷумлаи яктаркиба ба забони тоҷикӣ дар мисоли зер дида мешавад:

“Dolphin,” the old man said aloud. Big dolphin” [168, p. 38].

**Тарҷума:**

Делфин, – гуфт пирамард, – делфини калон [168, с. 39].

Агар ҷумлаи содаи яктаркиба бо масдар, шакли тасрифнашавандаи феъл ё сифати феълӣ ифода шуда бошад, ҷумлаи **яктаркибаи хабарӣ (infinitive)** меноманд.

**Мисол:**

“**Come on,**” the old man said aloud. **Make another turn. Just smell them.** Aren’t they lovely? **Eat them good now** and then there is the tuna. Hard and cold and lovely. Don’t be shy, fish. **Eat them**” [168, p. 52].

**Тарчума:**

– **Баргард!** – ба забон овард пирамард. – **Як бори дигар чарх зан. Фақат бибӯяшон.** Магар сардинаҳо лазиз нестанд? **Нағзакак онҳоро хӯр,** баъд мебинӣ, ки самак мебарояд, сахту сарду дилкаш. Шарм накун, моҳичон! **Бихӯр, бихӯр** [168, с. 53].

Дар порчаи мазкур дида мешавад, ки ҷумлаи яктаркибаи хабарӣ дар як қатор ҷумлаҳо дида мешавад. Онҳо бештар оҳанги фармоишӣ доранд. Дар ҷумлаи “**Just smell them**”, ки ба забони тоҷикӣ ҳамчун “**Фақат бибӯяшон**” тарҷума шудааст, интиқолёбии пурқунандаи “**them**” тавассути бандаки хабари “**-яшон**” мушоҳида мешавад. Инчунин, дар тарҷумаи “**Eat them**” – “**Бихӯр, бихӯр**” пурқунандаи “**them**” коҳиш ёфта, феъли “**бихӯр**” илова гардидааст, ки ҷунин сохти ҷумла хоси забони тоҷикӣ мебошад.

Дар тарҷума ҷумлаҳои яктаркибаи хабари забони англисӣ ба забони тоҷикӣ таҳвилоти гуногуни тарҷумавӣ ба амал меояд.

**Мисол:**

“**Eat it a little more,**” he said. **Eat it well**” [168, p. 52].

**Тарҷума:**

– **Камтари дигар бихӯр,** – гуфт ӯ. – **Бихӯр, шарм накун** [168, с. 53].

Дар ҷумлаҳои ғавқҳангоми тарҷумаи ҷумлаҳои яктаркибаи хабари якум тағйирёбии тартиби калима ба назар мерасад. Дар мавриди дуҷумлаи “шарм накун”, илова гардидааст. Азбаски дар порчаи болозикр феъли англисии “**to shy**” – шарм кардан интиқол наёфтааст, мутарҷим онро дар ин қисмати матн илова намудааст.

Ҳолати интиқолёбии ҷумлаи яктаркибаи хабарӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ дар мавриди зер низ дида мешавад.

**Мисол:**

“**To help me and to see this**” [168, p. 54].

**Тарчума:**

Ҳам ёрӣ мекард ва ҳам ин ҳамаро медид [168, с. 55].

Дар раванди тарчума интиқол ёфтани ҷумлаи дутаркиба тавассути ҷумлаи яктаркибаи хабарӣ мушоҳида мешавад.

**Мисол:**

“**He’s** taken it,” he said. Now I’ll let him eat it well” [168, p. 52].

– Даҳон зад, – гуфт ӯ. – Бигзор нағзакак фурӯ барад [168, с. 53].

Чӣ тавре ки дар мисоли мазкур дида мешавад, ҷумлаи забони англисӣ дутаркиба буда, ҳангоми тарчума ба забони тоҷикӣ бо коҳиш ёфтани мубтадои “**he**” – “**ӯ**” ба ҷумлаи яктаркибаи хабарӣ табдил ёфтааст.

Ҷумлаҳои содаи муайяншахс, номуайяншахс, умумишахс, бешахс, унвонӣ ва ҷумлаҳои яккалимагӣ ба ҳамин гурӯҳ дохил мешаванд. Ин ҷумлаҳо, махсусан, ҳамоно вақт бориз намоён мешаванд, ки берун аз таркиби ҷумлаҳои мураккаб ба таври мустақил кор фармуда шаванд [106, с. 178].

**Ҷумлаи муайяншахс.** Бандаки феълӣ ба шахс далолат мекунад ва он, дар ҳақиқат, соҳиби амалу ҳолат мебошад.

Ҷумлаи муайяншахс дар забони англисӣ дорои мубтадое мебошад, ки шахс, ашё ва мафҳумро ифода ё тахмин мекунад.

**Мисол:**

“The old man had taught the boy to fish and the boy loved him” [168, p. 8].

**Тарчума:**

Пирамард ба писарак моҳигириро ёд дода буд ва писарак дӯсташ медошт [168, с. 9].

**Ҷумлаҳои номуайяншахс.** Хабар шаклан ба шахс далолат мекунад, аммо аз мазмуни ҷумла маълум мешавад, ки он шахс, дарвоқеъ, номуайян аст, ба зикри он эҳтиёҷе нест.

**Мисол:**

“If there is a hurricane **you** always see the signs of it in the sky for days ahead, if you are at sea” [168, p. 74].

**Тарчума:**

Агар тундбод дар бахр фаро мерасад, аломатҳои онро чанд рӯз пеш дар осмон мушоҳида метавон кард [168, с. 75].

Чӣ тавре ки дида мешавад, ҷумлаи номуайяншахси забони англисӣ тавассути ҷонишини шахсии **“you”** сохта шудааст, ки дар забони тоҷикӣ чун қоида он интиқол наёфтааст. Ҷумлаи номуайяншахс дар забони англисӣ дорои мубтадое мебошад, ки шахсияташ маълум нест.

**Ҷумлаи бешахс.** Хабар, умуман, ба шахс далолат намекунад, аз мазмуни ҷумла ҳам соҳиби амалу ҳолат ва аломатро маълум кардан мумкин нест.

**Мисол:**

“Can **it** be as painful as the spur of a fighting cock in one’s heel?” [168, p. 86].

**Тарҷума:**

Худо накарда, монанди зарбаи пихи хурӯси ҷангӣ бар кафи пойи одам алампнок бошад? [168, с. 87].

Дар забони англисӣ ҷумлаи бешахс тавассути ҷонишини шахсии **“it”** сохта шудааст, ки ҳангоми тарҷума он ба забони тоҷикӣ интиқол наёфтааст.

**Ҷумлаи бешахс дар забони англисӣ.** Ҷумлаҳои содаи яктаркибаи бешахс дар забони англисӣ соҳиби амалу ҳолат надорад. Дар ҷумлаҳои бешахс ҷонишини **it** чун мубтадои расмӣ истифода мешавад. Ҷонишини мазкур дар ҷумла вазифаи ба низом даровардани тартиби калимаҳоро иҷро мекунад. Тарҷумаи ҷонишини **it** назар ба дигар ҷонишинҳои забони англисӣ душвортар аст. “Аз ҷонишинҳои шахсӣ тарҷумаи мушкилтаринаш ҷонишини **“I”** мебошад, ки вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад” [70, с. 54].

Ҷумлаи бешахс бо ҷонишини **it** сохта шуда, дар ҳолатҳои зайл истифода мешавад:

- омили табиат;
- маълумот доир ба вазъи обу ҳаво;
- баҳодиҳии ҳаракатҳои гуногун;
- ҳолати қисмию руҳии одам;
- дар ҳолати муайяннамоии вақт ва масофа;

Чумлаи бешахс дар забони англисӣ аз рӯйи қоидаҳои зерин сохта мешавад:

**-Баҳодидиҳии ҳаракатҳои гуногун:**

**“It is strange,”** the old man said. He never went turtle-ing. That is what kills the eyes” [168, p. 12].

**Тарҷума:**

– **Ачиб**, – гуфт пирамард. – Вай ҳечгоҳ шикори сангпушт набаромадааст. Ана вай ачали чашм аст [168, с. 13].

Дар чумлаи англисии мазкур чумлаи бешахс барои баҳо дадан ба ҳаракатҳои моҳӣ истифода гардида, ба забони тоҷикӣ ҳамчун **“Ачиб”** тарҷума шудааст.

**-Ҳолати ҳисмию руҳии одам:**

**“It made the boy sad** to see the old man come in each day with his skiff empty and he always went down to help him carry either the coiled lines or the gaff and harpoon and the sail that was furled around the mast” [168, p. 6].

**Тарҷума:**

Писарак ҳар рӯз бо дасти ҳолӣ омадани пирамардро дида, **ғамгин мешуд** ва ба соҳил мефуромад, ки ўро барои овардани чанбари респон ё найзаю чангак ва бодбони печонида дар гирди амуд ёрӣ кунад [168, с. 7].

Дар мисоли мазкур чумлаи бешахси **“It made the boy sad”** барои нишон додани ҳолати руҳии писараке, ки бо дидани дасти ҳолии пирамард ғамгин мешуд, истифода шудааст, ки ба забони тоҷикӣ тавассути феъли **“ғамгин шудан”** интиқол ёфтааст.

Чумлаҳои сода мувофиқи иштироки аъзои пайрав ба ду гурӯҳ: **хуллас** ва **тафсилӣ** чудо мешаванд:

Чумлаҳои содае, ки танҳо аз сараъзоҳои чумла иборат аст, **хуллас (unextended)** ном дорад.

**Мисол :**

**“A pot of yellow rice with fish”** [168, p. 16].

**Тарҷума:**

Як дегча биринчи зарду моҳӣ [168, с. 17].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар асари “Пирамард ва баҳр” ҷумлаҳои хуллас низ дида мешаванд, ки ба забони тоҷикӣ дар бештари мавридҳо бо нигоҳ доштани сохту таркиби онҳо интиқол меёбанд. Дар тарҷумаи мазкур артикли номуайянии “а” бо шумораи миқдории “як” тарҷума шудааст.

Ҷумлаҳои содае, ки дар таркиби он ғайр аз сараъзо аъзои пайрав низ мавҷуданд, **тафсилӣ (extended)** ном дорад.

**Мисол:**

“He sent two beers” [168, p. 20].

**Тарҷума:**

Ду обичав низ дод [168, с. 21].

Дар мисоли мазкур коҳиш ёфтани мубтадои “**he**” – “**y**” дар ҷумлаи забони англисӣ ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ ба амал омадааст. Инчунин, дар он пайвандаки “низ” дар ҷумлаи тоҷикӣ илова карда шудааст.

Ҷумлаҳои тафсилии англисӣ ба забони тоҷикӣ бо нигоҳ доштани сохт ва таркиби ҷумла интиқол меёбад.

**Мисол:**

“I like the beer in cans best” [168, p. 22].

**Тарҷума:**

Ман оби ҷави қуттигиро бештар дӯст медорам [168, с. 23].

**Ҷумлаи сода дар забони англисӣ ( The simple sentence)**

Ҷумлаҳои сода як асоси грамматикӣ доранд ва гӯянда дар хусуси ягон ҳодисае хабар медиҳад. Дар таркиби ҷумлаҳои сода ғайр аз сараъзо, инчунин, аъзои пайрав: муайянкунанда, пуркунанда ва ҳол вучуд дошта метавонанд.

**Мисол:**

“**The village water supply** was two streets down **the road**” [168, p. 22].

**Тарҷума:**

Оби деҳа ду кӯча поинтар буд [168, с. 23].

Ҷумла на танҳо воситаи муошират, балки воситаи нишондиҳии муносибати гӯянда ба чизе мебошад.

Чумлаҳои сода дар забони англисӣ низ аз 2 ҷиҳат: **таркиб** ва **мақсаду оҳанг** ба хелҳо ҷудо карда мешавад. Вобаста аз ҷиҳати мақсаду интонатсия чумлаҳои сода 4 хел: ҳикоягӣ, саволӣ, амрӣ, ва хитобӣ мешавад:

### **1. Чумлаҳои ҳикоягӣ (хабарӣ) (Declarative Sentences)**

Чумлаҳои ҳикоягӣ дар бораи ягон ҷизи олами ҳастӣ маълумот медиҳанд, гӯянда ба воситаи онҳо ягон ҳодисаю вақеаро нақл мекунад, муҳокима, хулоса ва андешаҳои худро пешниҳод мекунад, фикреро тасдиқ ва инкор менамояд [120, с. 205].

#### **Мисол:**

“The boy went out” [168, p. 26].

#### **Тарҷума:**

Писарак ба берун баромад [168, с. 27].

Дар ин чумла “The boy мубтадо ва “went” хабар мебошад.

#### **Мисол:**

“The old man had seen many great fish” [168, p. 80].

#### **Тарҷума:**

Пирамард моҳиҳои бузургро бисёр дида буд [168, с. 81].

#### **Мисол:**

“He is almost blind” [168, p. 12].

#### **Тарҷума:**

Вай қариб кӯр аст [168, с. 13].

Аз рӯйи хусусияти оҳангии сохтори гуногуни чумлаҳои ҳикоягӣ аз ҳам, асосан, фарқ надоранд, зеро онҳо бо оҳанг талаффуз карда мешаванд.

#### **Мисол:**

“He does not like to work too far out” [168, p. 12].

#### **Тарҷума:**

Ӯ дур намеравад [168, с. 13].

#### **Мисол:**

“Thank you. You make me happy. I hope no fish will come along so great that he will prove us wrong” [168, p. 26].

**Тарчума:**

“Ташаккур. Маро хурсанд кардӣ. Умедворам моҳии он қадар бузурге наояд, ки шарманда шавам” [168, с. 27].

“Хотима ёфтани ҷумлаи ҳикоягӣ ба воситаи оҳанг ифода меёбад. Ҷумлаҳои ҳикоягӣ бо оҳанги махсус хотима меёбанд” [106, с. 56]:

**Мисол:**

“In the first forty days a boy had been with him” [168, p. 6].

**Тарчума:**

Чиҳил рӯзи аввал писараке ҳамроҳаш буд [168, с. 7].

**Мисол:**

“The old man had taught the boy to fish and the boy loved him” [168, p. 8].

**Тарчума:**

“Пирамард ба писарак моҳигириро ёд дода буд ва писарак дӯсташ медошт” [168, с. 9].

**Мисол:**

“They picked up the gear from the boat” [168, p. 14].

**Тарчума:**

Онҳо ҳама васоилро аз заврақ бардоштанд [168, с. 15].

Дар забони англисӣ низ ҷумлаҳои ҳикоягӣ мавҷуд буда, онҳо ба монанди ҷумлаҳои ҳикоягии забони тоҷикӣ аз мубтадо ва хабар иборатанд.

**Мисол:**

“I know. You told me” [168, p. 24].

**Тарчума:**

Медонам, нақл карда будӣ [168, с. 25].

**2. Ҷумлаҳои саволӣ (Interrogative sentence).**

Гӯяда фикр ва мақсади худро ба тариқи пурсиш тавассути ҷумлаҳои саволӣ ифода менамояд. Фарқи ҷумлаҳои саволӣ аз дигар хели ҷумлаҳои сода дар он аст, ки ин нави саволҳо шунавандаро водор месозад, то маълумоти муфассалро дар бораи он чизи дар савол ифодаёфта пешниҳод

намояд. “Дар ин гуна ҷумлаҳо гӯянда аз ҳамсухбати худ ягон чизро фаҳмидан меҳаҳад” [120, с. 211].

Ҷумлаҳои саволӣ, асосан, бо ду роҳ ифода меёбанд:

1) “Ба воситаи оҳанг. Дар ин гуна ҷумлаҳои саволӣ оҳанг нақши асосиро мебозад, яъне қисми ҷумла, ки сухан дар бораи вай меравад, нисбат ба қисми дигари ҷумла шиддатноктар талаффуз меёбад. Дар ин ҳолат зади мантиқӣ бо оҳанги саволӣ ифода меёбад ва ин калимаи саволӣ вобаста ба моҳияти сухан дар аввал, мобайн ва охири ҷумла омада метавонад.

2) Ба воситаи калимаҳо ва ёридиҳандаҳои саволӣ – ба воситаи зарф ва ҷонишинҳои саволӣ: кӣ?, чӣ?, кадом?, чӣ хел?, чанд?, чӣ қадар?, чандум?, чаро?, канӣ? ва ғайра” [106, с. 57].

**Мисол:**

“How many did you ever kill, old fish?” [168, p.152].

**Тарҷума:**

Ту, умуман, чандто наҳанг куштаӣ, моҳии пир? [168, с.153].

Агар ҷумлаи саволии забони тоҷикӣ бо ҷонишини шахсии «ту», оғоз шавад, пас, дар забони англисӣ бо ҷонишинҳои саволии «now», «manu» сар шудааст.

Ҷумлаҳо аз рӯйи сохтор аз ҳам фарқ меkunанд. Агар дар забони англисӣ фикр бо ду ҷумлаи сода баён ёфта бошад, пас дар забони тоҷикӣ он тавассути як ҷумлаи мураккаб ифода ёфтааст, ки бо оҳанг пайваст гардидаанд.

### **3. Ҷумлаи амрӣ (Imperative sentence).**

Фармон ва супориш тавассути ҷумлаҳои амрӣ ифода меёбанд. Инчунин, Дар ҷумлаҳои амрӣ маънои даъват, хоҳиш, илтимос ва маслиҳат инъикос ёфтаанд. Маънои ҷумлаҳои амрӣро вазъияти нутқ ва матн муайян менамояд. Хабарҳои ҷумлаи амрӣ бо феъли фармоиш ифода мешавад, ки он бо сифаи амр баробар аст.

Масалан,

“Go and play baseball” [168, p. 10].

**Тарҷума:**

Бирав, бейсбол бозӣ кун [168, с. 11].

Дар ҷумлаи амрии забони англисӣ ба ҷойи пайвандаки “and” – (ва) дар забони тоҷикӣ аломати вергул гузошта шудааст.

Дар ин навъи ҷумлаҳо мусоҳиб ба иҷрои амале водор ё даъват карда мешавад.

**Мисол:**

“Come on!” the old man said aloud” [168, p. 50].

**Тарҷума:**

Баргард! – ба забон омад пирамард [168, с. 51].

**Мисол:**

“Cramp then if you want!” [168, p. 72].

**Тарҷума:**

Шах шав, карахт шав, агар хоҳӣ! [168, с. 73].

**Мисол:**

“It will do you no good!” [168, p. 72].

**Тарҷума:**

Аз ду сар нафъе бароят нахоҳад дошт! [168, с. 73].

Чӣ тавре ки қайд намудем, аз рӯйи мундариҷаи худ ҷумлаи амрӣ метавонад гуногун бошад, масалан: фармонӣ, яъне ин бо оҳанги баландшавӣ ифода ёфта, дар охир аломати хитобро мегирад.

Шаклҳои дигари ҷумлаҳои амрӣ, ки тобишҳои илтимос ё хоҳиш доранд, вожаи “Please” дар охир ё аввали ҷумла бо илова меояд ва калимаҳои “will you?” ва “won’t you?” дар охири ҷумла омада, тобишҳои гуногуни маъноӣ мегиранд.

“Аз ин рӯйи оҳанг ҷумлаҳои амрӣ гуногун мешаванд. Дар ин навъ ҷумлаҳо субъект ифода намешавад, бо вучуди он ҳозир будани субъект низ мумкин аст. Дар ин ҳолат гуфтор хусусияти таъкиди ро касб мекунад” [120, с. 145].

Ба ҷумлаҳои амрӣ “Let us go there!”, “Let me do it!” ва ғайраҳо низ дохил карда мешаванд, ки онҳо мубоҳисавӣ мебошанд, зеро let воситаи аналитикӣ нест. Ҷумлаҳои амриро ба қатори ҷумлаҳои яктаркибаҳо дохил мекунанд, зеро

дар онҳо субъекти амал, бо вучуди дар назар дошта шуданаш, амалан истифода намешавад.

#### **4. Ҷумлаҳои хитобӣ (exclamatory sentence)**

Ҷумлаҳое, ки дар онҳо фикр бо ҳиссиёту ҳаяҷон, фармон ва хоҳишу илтимос ифода меёбад, ҷумлаи хитобӣ номида мешаванд. Ҷумлаҳои хитобӣ катъи назар аз таркибашон бо оҳанги махсуси хитоб ва нидо ифода меёбанд.

“Ҷумлаҳои хитобӣ ба воситаи шаклҳои гуногуни феъли фармоиш (сиғаи амрӣ) ташкил меёбанд. Дар ҳамаи ин ҳолатҳо оҳанг асосӣ мебошад” [120, с. 127].

#### **Мисол:**

He no longer dreamed of storms, nor of women, nor of great occurrences, nor of great fish, nor of fight, nor contests of strength, nor of his wife [168, p. 28].

#### **Тарҷума:**

Ӯ дигар на туфонҳо, на занҳо, на ҳодисаҳои аҷиб, на моҳиҳои азимчусса, на ҷангу парҳош, на мусобиқаи зӯрозмоӣ ва на ҳамсарашро ҳама медид [168, с. 29].

#### **Мисол:**

“Come on Galanos!” [168, p. 142].

#### **Тарҷума:**

Ку биед, галаносҳо! [168, с. 143].

#### **Мисол:**

“What a lovely day it is!”

#### **Тарҷума:**

Чӣ хел рӯзи фараҳбахш!

Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҷумлаҳои новобаста аз шакл ва оҳанги гуфтор метавонанд дар шакли хитобӣ ифода ёбанд.

#### **Мисол:**

“Now!” he said aloud and struck hard with both hands...” [168, p. 54].

#### **Тарҷума:**

“Вақташ расид! - фарёд кард пирамард ва бо ҳар ду даст ресмонро як ярд аз об берун кашид...” [168, p. 55].

**Мисол:**

“God let him jump,” the old man said!” [168, c. 66].

**Тарҷума:**

Худоё, чунон кун, ки боло чаҳад! - гуфт пирамард [168, c. 67].

**Мисол:**

“Hail Mary full of Grace the Lord is with thee!” [168, p. 68].

**Тарҷума:**

Дуруд бар ту, эй Маряи пурфайз! Худованд бо туст [168, c. 83].

Аз рӯйи сохт ин навъи чумлаҳо аз чумлаҳои саволӣ ва амрӣ фарқ мекунам. Ба онҳо тартиби муқаррарии калима хос аст, яъне дар аввал мубтадо, пас, хабар ва баъди хабар пуркунамда ва ҳол меоянд.

**Мисол:**

“Cramp then if you want. Make yourself into a claw. It will do you no good.” [168, p. 72].

**Тарҷума:**

Шах шав, карахт шав агар хоҳӣ! Ба панҷаи мурғ бадал шав! Аз ду сар нафъе бароят нахоҳад дошт! [168, c. 73].

**Мисол:**

“Eat them, fish. Eat them. Please eat them” [168, p. 50].

**Тарҷума:**

Бихӯр онҳоро, моҳӣ! Бихӯр онҳоро! Илтимос бихӯр! [168, c. 51].

**Мисол:**

“Now!” he said aloud and struck hard with both hands, gained a yard of line and then struck again and again, swinging with each arm alternately on the cord with all the strength of his arms and pivoted weight of his body” [168, p. 54].

**Тарҷума:**

Вақташ расид! - фарёд кард пирамард ва бо ҳар ду даст ресмонро як ярд аз об берун кашид. Баъд кашидан гирифт, гоҳ бо ин дасту гоҳ бо дасти дигар ва ҳар бор тамоми нерӯи дасту баданаширо истифода мекард [168, с. 55].

Агар ҷумлаи хитобӣ дар таркиби ҷумлаи мураккаб корбаст шуда бошад пас миёни забони англисӣ ва тоҷикӣ тафовути хос дар гузоштаи аломатҳои китобат дида мешавад, ки чӣ забонамӯз ва чӣ мутарҷим бояд аз онҳо бархурдор бошад:

**Мисол:**

“What a fish,” he said” [168, p. 52].

**Тарҷума:**

Ин чӣ моҳиест! - гуфт пирамард [168, с. 53].

Тавре ки дар ин мисол дида мешавад, дар ҷумлаи забони англисӣ ҷумлаи хитобӣ аз қисмати дуюми ҷумла бо вергул ҷудо шудааст ва дар забони тоҷикӣ бошад, барои ҷудо намудани онҳо аломати дефис истифода шудааст.

Хулоса, ҷумлаҳои содаи забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ вобаста ба иштироки аъзои ҷумла яктаркиба ва дутаркиба мешаванд. Ҷумлаҳои дутаркиба ба хуллас ва тафсилӣ ҷудо мешаванд. Аз рӯи мақсади гуфтор ҷумлаҳо дар забонҳои муқоисашаванда ба хабарӣ, амрӣ, саволӣ ва хитобӣ тасниф мешаванд. Ин падидаҳо ҳангоми тарҷумаи асар дар бештари ҳолатҳо ғайр гардидаанд.

### **3.3. Таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои мураккаб дар матни бадеии тарҷумавӣ**

Воқеан ҷумлаҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ду навъ: **сода ва мураккаб** ҷудо мешаванд.

Дар нутқ барои обуранги бадеӣ ҳар ду навъи ҷумлаҳои мураккабро истифода мебаранд. Тавассути ҷумлаҳои фикрҳои нисбатан бо ҳам вобаста ва мукамал истифода бурда мешаванд.

Ҷумлаи воҳиди асосии предикативӣ ва муоширатии нутқ аст ва дар шакли қолабҳои гуногун ифода мешавад. Асоси онҳоро ҷумлаҳои сода ташкил

медиханд. Аммо эҳтиёҷоти тафаккури инсон дар забон қолибҳои нави нутқро ба вуҷуд меоварад, ки аз маҷмуи ҷумлаҳои сода иборат буда, дар байни онҳо алоқаҳои муайяни маъноӣ дастурӣ низ мавҷуданд.

Ҷумлае, ки аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои сода таркиб ёфта, аз ҷиҳати маъно ва оҳанг ягона аст, ҷумлаҳои мураккаб номида мешавад [64, 101].

#### Мисол:

“He kept **them** straighter **than anyone did**, so that at each level in the darkness of the stream there would be bait waiting **exactly where he wished it to** be for any fish that **swam** there” [168, p. 38].

#### Тарҷума:

Ӯ **шастҳояшро ҳамеша** рост нигоҳ медошт, чунонки дар ҳар як қабати торики маҷро як хӯра мунтазири моҳие буд, ки аз он ҷо **мегузашт** [168, с. 39].

Ҷӣ тавре ки дида мешавад, дар тарҷумаи ҷумлаҳои мураккаб назар ба ҷумлаҳои сода таҳвилоти тарҷумавии гуногун сурат мегирад. Дар он бадали ҷонишини шахсии “**them**” бо исми “шастҳояш” мушоҳида мешавад, ки он дар заминаи матн муайян гардидааст. Як қисми ҷумла, “**than anyone did**” ва “**exactly where he wished it to**” дар матни тарҷумавӣ коҳиш ёфтаанд.

Ҷумлаи мураккаб нисбат ба ҷумлаи сода воҳиди ба дараҷаи олӣ ташаккулёфтаи наҳв аст, ки аз ду ва зиёда ҷумлаҳои сода ташкил ёфта, дорони ягонагии маъно, сохт ва савту оҳанг аст. Ҷумлаҳои мураккаб дар асоси ду навъи алоқаи дастурӣ – пайваст ва тобеъ, ташкил меёбанд. Дар алоқаи пайваст қисмҳои таркибии ҷумлаи мураккаб ба андозае мустақилияти маъноӣ ва шаклии худро нигоҳ дошта, нисбатан озод ва баробарҳуқуқ мебошанд. Дар алоқаи тобеъ ифодаи як ҳиссаи ҷумлаи мураккаб ба воқеияти ҳиссаи дигари он вобаста аст. Онҳо ба ҳамдигар саҳт пайванд ва вобаста буда, яке барои шарҳу эзоҳи дигаре хидмат мекунанд [64, с. 105].

#### Мисол:

“He heard the stick break and **the line begin to rush out over the gunwale of the skiff**” [168, p. 62].

### Тарҷума:

**Пирамард овози** шикастани чӯбакро шунид ва **ресмон аз болои лабаи заврақ лағжида рафт** [168, с. 63].

Дар тарҷумаи ҷумлаи мазкур низ таҳвилоти тарҷумавӣ, аз қабилӣ бадали ҷонишини шахсии **“he”** бо исми **“пирамард”**, илова намудани вожаи **“овоз”** ва бадали амал бо натиҷа дар ҷумлаи **“the line begin to rush out over the gunwale of the skiff”** мушоҳида мешавад.

Ҷумлаи мураккаб аз ҷумлаи сода фарқ дорад. Қисмҳои таркибии ҷумлаи мураккаб бо хабарҳо ва субъектҳои гуногун ифода меёбанд, бинобар ин, ҳар як ҷумлаи мураккаб дорои якчанд мубтадо ва хабар буда, дар ҷумлаи сода аксар вақт як мубтадо ва як хабар қор фармуда мешаванд. Ҷумлаҳои мураккаб низ монанди ҷумлаҳои сода воситаи ахбор буда, барои ташкил додан, ифода намудан ва фаҳмонидани фикр хидмат мекунанд ва ба ҳастии воқея чӣ гуна муносибат доштани гӯяндаро нишон медиҳанд. Аммо ҷумлаҳои мураккаб ифодакунандаи идроки мураккабтари ҳастӣ, тасаввуроти робитаҳои мураккабтари байни ҳодисаҳои он мебошанд ва табиист, ки мустақмал гардидани онҳо ба давраҳои нисбатан инкишофёфтаи забон ва шуури инсон вобаста аст. Ҷумлаи мураккаб воҳиди бисёрхабарии нутқ ба шумор меравад, яъне он аз ду ва ё зиёда қисмҳои хабарӣ иборат аст.

Ҷумлаҳои мураккаб аз рӯйи муносибати маъноӣ ва алоқии дастурии байни ҷумлаҳои содаи таркиби худ ба: **мураккаби пайваст, мураккаби тобеъ ва мураккаби омехта** чудо мешаванд [54, с. 165].

Ҷумлаи мураккаб ду хел мешавад:

1. Ҷумлаҳои мураккаби **пайвандакдор**, ки ба воситаи оҳанг ва пайвандакҳои пайвасту тобеъ таркиб меёбанд.

### Мисол:

**At least** he carried lists of horses at all times in his pocket **and** frequently spoke the names of horses on the telephone [168, p. 24].

### Тарҷума:

Ҳамеша варакаи пойга дар киса дошт **ва** мудом бо телефон номи аспҳоро ба забон меовард [168, с. 25].

Ҷумлаҳои фавқуззикр бо пайвандаки пайвасткунандаи “**and**” – “ва” пайваст шудааст. Ҳангоми тарҷума ибораи “**at least**” – аққалан, лоақал, дар ҳар ҳол, ба ҳар ҳол [159, 478] ихтисор шудааст.

Дар забони англисӣ дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ миёни сарҷумла ва ҷумлаи пайрав аломати вергул (,) гузошта намешавад.

**Мисол:**

“You ought to go to bed now so that you will be fresh in the morning” [168, p. 26].

**Тарҷума:**

Ту акнун хоб бикун, ки сахар аз хоб бардам бархезӣ [168, с. 27].

Дар тарҷумаи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ Қоидаҳои гузоштани аломатҳои китобати забони тоҷикӣ бояд риоя карда шаванд. Дар тарҷумаи ҷумлаи фавқуззикр низ мутарҷим дар асоси Қоидаҳои аломатҳои китобати забони тоҷикӣ аломати вергулро пас аз сарҷумла гузоштааст.

2. Ҷумлаҳои мураккаби **бепайвандак**, ки фақат ба воситаи оҳанг ифода меёбад.

**Мисол:**

“There two sharks closed together and as he saw the one nearest him open his jaws and sink them into the silver side of the fish, he raised the club high and brought it down heavy and slamming onto the top of the shark’s broad head” [168, p. 150].

**Тарҷума:**

Ҳар ду наҳанг баробар наздик меомаданд ва ҳангоме ӯ дид, ки наҳанги наздиктар даҳонашро кушода, дандонҳояшро ба паҳлӯи нукрафом фурӯ бурд, ҷӯбдастаро баланд бардошта, саҳт ба фарқи сари паҳни наҳанг кӯфт. Ӯ истехкоми чарммонанди сари наҳангро ҳис кард [168, с. 151].

Дар мисоли фавқ ҷумлаҳои мураккаби забони англисӣ, ки ҳар ду баробархуққ мебошанд, бидуни пайвандак тавассути аломати вергул ба ҳам

алоқаманд шудаанд ва дар тарҷума низ алоқаи пайвасти матни аслии хифз шудааст.

Ҷумлаҳои мураккаби пайваст аз ҷумлаҳои содаи маъноӣ баробархукук дошта таркиб меёбанд, ки ба воситаи пайвандакҳои пайвасткунанда сохта шудаанд.

Ҷумлаҳои мураккаби пайваст вобаста ба пайвандакҳояшон аз ҷиҳати тобиши маъно ба се гурӯҳ ҷудо мешаванд: Ҷумлаи мураккаби пайвасти пайиҳам ба воситаи пайвандакҳои ва, -у (-ю) сохта шуда, барои ифодаи муносибатҳои зерин хидмат мекунад:

а) Ҷумлаҳои мураккаби пайваст, ки дар онҳо ҳодисаю воқеаҳо дар як вақт ба амал омадаанд.

**Мисол:**

“He rolled himself in the blanket and slept on the other old newspapers that covered the springs of the bed” [168, p. 26].

**Тарҷума:**

Худаширо ба кампал печонд ва рӯйи рӯзномаҳои дигаре, ки фанарҳо катро мепӯшонд, хоб кард [168, с. 27].

Дар мисоли боло ҷумлаи англисӣ мураккаби омехта буда, он аз ҷумлаи мураккаби пайваст ва ҷумлаи тобеъсохта шудааст. Ҷумлаи пайрави муайянкунанда вазифаи худро танҳо дар алоқа ба сарҷумла иҷро мекунад, ки дар ҷумлаи боло ин иртибот дар эзоҳи мубтадои дар ҷумла (рӯзномаҳо) ифода ёфтааст. Дар тарҷумаи ҷумлаи мазкур як қатор таҳвилоти тарҷумавӣ ба амал омадааст, аммо дар он бадали алоқаи пайваст мушоҳида намешавад.

Ҷумлаи пайрави муайянкунанда ба монанди ҷумлаҳои мураккаби тобеи дигар яке аз воҳидҳои ташаккули оидоштаи наҳв аст, ки аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои сода сохта шуда, ягонагии маъноӣ, сохт ва интонатсияро дорост.

б) Ҷумлаи мураккаби пайваст, ки дар онҳо ҳодисаю воқеаҳо пайиҳам воқеъ шудаанд:

**Мисол:**

Usually when he smelled the land breeze he woke up and dressed to go and wake the boy [168, p. 28].

**Тарчума:**

Одатан, вақте ки роиҳаи насими саҳарӣ ба машомаш мерасид, ӯ аз хоб меҳест ва либосҳояшро пӯшида, ба бедор кардани писарак мерафт [168, с. 29].

Ҷумлаи пайрав яке аз узв, ё ки тамоми сарҷумларо эзоҳ медиҳад. Ҷумлаи пайрав бо сарҷумла ба воситаи пайвандакҳои тобеъкунанда (ки, то ки, азбаски, ба шарте ки, модоме ки...) алоқаманд мегарданд. Пайвандакҳо ҳамеша дар таркиби ҷумлаи пайрав меоянд.

**Мисол:**

It was the all he would have all day and **he knew that he should take it** [168, p. 30].

**Тарчума:**

Ин ягона чизе буд чизе буд, ки ӯ дар давоми рӯз тановул мекард ва **медонист, ки онро бояд бинӯшад** [168, с. 31].

Дар забони англисӣ низ ҷумлаи мураккаб мавҷуданд.

Ҷумлаҳои содае, ки ҷумлаҳои мураккабро ташкил мекунанд дар забони англисӣ “clauses” меноманд. Ба мисли забони тоҷикӣ дар забони англисӣ ҷумлаҳои мураккаб аз ду ва зиёда ҷумлаҳои сода сохта мешаванд. “Дар забони тоҷикӣ ҷумлаҳои сода бо ду роҳ ба ҷумлаҳои мураккаб табдил меёбанд” [64, с. 228].

а) Бе пайвандак, танҳо бо ёрии оҳанг:

б) Бо ёрии пайвандакҳо:

**Мисол:**

- No one would steal from the old man **but** it was better to take the sail and the heavy lines home **as the dew was bad for them** and, though he was quite sure no local people would steal from him, the old man thought that a gaff and a harpoon were needless temptations to leave in a boat [168, p. 14].

**Тарчума:**

Ҳеҷ кас чизҳои пирамардро намедузид, **аммо** ба хона бурдани бодбону ресмонҳои вазнин беҳтар буд. Барои ҳамин, агарчи пирамард бовар дошт, ки касе аз аҳли бандар чизҳои ӯро намедуздад, ба ҳар ҳол шохаву найзаашро эҳтиёт мекард (тағйироти тарҷумавӣ) [168, с. 15].

Дар тарҷумаи ҷумлаи англисӣ таҳвилоти грамматикӣ ба амал омадааст. Ҷумлаи забони англисӣ ба ду ҷумла табдил ёфтааст, зеро он мураккаб буда, дар як ҷумлаи мураккаб тарҷума кардани он ба забони тоҷикӣ ғайриимкон аст. Инчунин, хангоми тарҷума ҷумлаи пайрави ҳоли сабаб, “**as the dew was bad for them**” (таҳтул. зеро шабнам барояшон бад буд) ихтисор шудааст. Бо вучуди муҳим будани маълумоти мазкур, мутарҷим онро коҳиш додааст. Дар интиқоли ҷумлаи дуҷумлаи таркиби ҷумлаи мураккаб, ки аз сарҷумла ва ҷумлаи пайрав таркиб ёфтааст, ҷойивазкунии сарҷумла ва ҷумлаи пайрав мушоҳида карда мешавад.

Дар забони англисӣ низ ҷумлаҳои мураккаб аз ҷиҳати сохт ду навъ мешаванд:

1. Ҷумлаҳои мураккаби пайваст (**The Compound Sentence**).

2. Ҷумлаҳои мураккаби тобеъ (**The Complex Sentence**).

1. **Ҷумлаи мураккаби пайваст (The Compound Sentence).**

Ҷумлаи мураккаби пайваст аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои содаи баробархуқуқ дар асоси алоқои пайваст ташкил меёбанд. Хусусиятҳои алоқои пайваст дар он зоҳир мегарданд, ки ҳар як ҷумлаи содаи таркиби ҷумлаи мураккаб имконияти мустақилона баён кардани фикрро дар худ инъикос меkunанд ва барои ифодаи фикри ҷудогонаи баробархуқуқ ва нисбатан озод шароити вазъияти мусоид фароҳам меорад [64, с. 230-233].

**Мисол:**

-He made a quick drop, slanting down on his back- swept wings, and then circled again [168, p. 38].

**Тарҷума:**

Вай болҳояшро ба қафо ҳам карда, якбора ба поён фурумад ва боз дубора боло баромада, чарх задан гирифт [168, с. 39].

Муносибат ва алокаи маъноию грамматикии байни ҳиссаҳои ҷумлаи мураккаби пайваст бо ёрии пайвандакҳои пайвасткунанда, оҳанг, мутобиқати шаклҳои ифодакунандаи замон ва воситаҳои гуногуни луғавӣ ба амал меоянд. Пайвандакҳо воситаи асосии ташаккули ҷумлаҳои мураккаби пайваст ва нишондиҳандаи муносибатҳои нахвӣи ҷумлаҳои содаи таркиби он ба шумор мераванд [64, с. 158].

Ҷумлаҳои содае, ки ҷумлаҳои мураккаби пайваст аз онҳо таркиб ёфтаанд, бо ду роҳ алоқаманд мешаванд:

а) Бо ёрии пайвандакҳои **and, but, for, or, yet, either... or, neither... nor, as well as, not only... but also** сохта мешаванд. Дар байни ҷумлаҳои сода аломати вергул гузошта мешавад. Дар забони англисӣ пеш аз пайвандакҳои “and” ва “or” ҳеҷ гуна аломати китобат намегузоранд.

**Мисол:**

The old man went out the door **and** the boy came after him [168, p. 28].

**Тарҷума:**

Пирамард берун рафт ва писарак аз паси ӯ омад [168, с. 29].

Ҷумлаи забони англисӣ аз рӯйи сохт, ҷумлаи мураккаби пайваст буда, бо ёрии пайвандаки пайиҳами “**and**” пайваст гардидааст, ки ин воситаи алоқа дар забони тоҷикӣ низ дида мешавад.

Баррасиҳо нишон доданд, ки ҳангоми тарҷумаи ҷумлаҳои мураккаб, мутарҷим дар бештари ҳолатҳо алокаи пайвастро иваз намекунад.

**Мисол:**

Once there had been a tinted photograph of his wife on the wall **but** he had take it down because it made him too lonely to see it and it was on the shelf in the corner under his clean shirt [168, p. 14].

**Тарҷума:**

Пештар расми орододаи завҷааш низ рӯйи девор буд, **аммо** ӯ онро гирифта, болои тоқчаи кунҷи хона, зери як куртаи тозаи худаш гузошта буд, зеро аз дидани он пирамард дилтанг мешуд ва эҳсоси танҳой мекард [168, с. 15].

Дар тарҷумаи ҷумлаи мазкур пайвандаки хилофии “**but**” иваз нашудааст, аммо таҳвилоти тарҷумавӣ дар дигар қисмҳои ҷумла ба вуҷуд омадаанд. Аз ҷумла, *it was on the shelf in the corner under his clean shirt*, ки дар забони англисӣ ҳамчун ҷумлаи мустақил мебошад, бо ҷумлаи **but** *he had take it down* муттаҳид шудааст.

б) Бо роҳи **бепайвандак, бо ёрии оҳанг** ва аломатҳои китобатӣ. Ҷумлаҳое, ки аз ҳамдигар бо аломати вергул ҷудо карда мешаванд:

**Мисол:**

*That makes no difference, he thought* [168, p. 56].

**Тарҷума:**

Ҳеҷ гап нест, - фикр кард ӯ [168, с. 57].

**Мисол :**

*This is the second day now that I do not know the result of the juegos, he thought* [168, p. 86].

**Тарҷума:**

Ду рӯз мешавад, ки ман аз натиҷаи бозиҳо беҳабарам, – фикр кард ӯ... [168, с. 87].

## 2) Ҷумлаҳои мураккаби тобеъ (The Complex Sentence)

Ҷумлаҳои мураккаби тобеъ робитаҳои мураккабтари байни ҳодисаҳо ифода меkunанд. Аз ин сабаб ҷумлаҳои содаи таркиби онҳо низ дар асоси алоқаҳои мураккабтари мантиқии байни ашё ва ҳодисаҳо ба ҳам алоқаманд мегарданд, қисмҳои таркибии ҷумлаҳои мураккаби тобеъ байни худ муносибати тобей доранд.

Воситаҳои алоқаи грамматикӣ ҷумлаҳои мураккаб дар забони адабии ҳозираи тоҷик пайвандакҳо, оҳанг, тартиби ҷойгиршавии қисмҳои ҷумлаи мураккаб, мутобиқати шаклҳои феълӣ – хабарҳо, калимаҳои ҳамнисбат ва як миқдор воситаҳои луғавӣ - дастурӣ мебошанд.

Дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ як ҷумлаи сода ба ҷумлаи содаи дигар тобеъ гашта, бо ёрии пайвандакҳои тобеъкунанда алоқаманд шудааст [54, с. 346].

**Мисол:**

“I wish I could see him only once to know **what** I have against me” [168, p. 56].

**Тарҷума:**

“Меҳоҳам аққалан як назар бинамаш, медонистам бо чӣ сару кор дорам” [168, с. 57].

“He jumped almost as though to show me **how** big he was” [168, p. 80].

**Тарҷума:**

“Эҳтимол фақат барои ба ман намоиш додани азаматаш баромада бошад” [168, с. 81].

**Ҷумлаи мураккаби омехта**

Дар грамматика ҷумлаи мураккаби омехта низ вучуд дорад, ки ҷумлаҳои содаи таркибии он бо ду роҳ: пайвасту тобеъ алоқаманд шудаанд. Аммо онҳо аз ҷумлаҳои мураккаби тобеъ, ки ҷумлаҳои пайрави тобеъ доранду дар ин ҷо ҳам тарзи алоқа дида мешавад, фарқ доранд. Дар ҷумлаҳои мураккаби омехта алоқа на дар байни ҷумлаҳои пайрав, балки дар байни ҷумлаҳои содаи мустақил мушоҳида мешаванд. Ҷумлаҳои содаи баробархуқуқ, ки ҷумлаи мураккаби пайвастро ташкил мекунанд, дар айни замон ҷумлаҳои пайравро ба худ тобеъ менамоянд, ки ҷумлаи мураккаби омехта ба амал меояд:

**Мисол:**

“He tried to increase the tension, but the line had been taut up to the very edge of the breaking point since he had hooked the fish and he felt the harshness as he leaned back to pull and knew he could put no more strain on it” [168, p. 66].

**Тарҷума:**

“Ӯ кӯшиш кард, ки ресмонро сахттар бикашад, аммо он, аз бозе ки моҳиро ба шаст гирифт, он қадар таранг буд, ки қариб қанда мешуд ва, вақте ки пирамард барои кашидан ба қафо ҳам шуд, бурриши онро дар тахтапушташ ҳис кард ва фаҳмид, ки дигар кӯшиш беҳуда аст” [168, с. 67].

Аломати китобат дар ҷумлаҳои мураккаби омехта мувофиқи қоидаи ҷумлаҳои мураккаби пайваст ва тобеъ гузошта мешаванд. Аммо дар як

таркиби наҳвӣ омадани якчанд хели ҷумлаҳои мураккаби омехта мумкин аст. Дар ин гуна мавридҳо ҷумлаҳо ба гурӯҳҳои наҳвӣ тақсим ва аз ҳамдигар бо нуқта ва вергул ҷудо карда мешаванд [54, с. 348]

**Мисол:**

“The clouds were building up now for the trade wind and he looked ahead and saw a flight of wild ducks etching themselves against the sky over the water, then blurring, then etching again and he knew no man was ever alone on the sea” [168, p. 76].

**Тарҷума:**

“Тӯдаи абрҳо дар гӯшае аз осмон ҷамъ омада, аз вазиши боди хушк хабар медоданд ва пирамард дар пеш парвози мурғобҳои ваҳширо дид, ки дар зери осмон падида омаданд, баъд парешон шуданду ғайб заданд ва пас аз чанд лаҳзае боз падида шуданд. Ва пирамард фаҳмид, ки одам ҳаргиз дар баҳр танҳои танҳо нест” [168, с. 77].

Ҷумлаҳои мураккаби пайвасти пайвандакдор тавассути пайвандакҳои пайвасткунандаи пайиҳам, ҳилофӣ ва ҷудой сохта мешаванд. Таснифи алоқаҳои дастурии ҷумлаҳои мураккаби пайваст низ дар асоси ҳамин пайвандакҳо ба амал омадааст. Ҷумлаҳои мураккаби пайвасти пайвандакдор ба се гурӯҳи маъноӣ ҷудо мешаванд:

- а) ҷумлаҳои мураккаби пайвасти пайиҳам;
- б) ҷумлаҳои мураккаби пайвасти ҳилофӣ;
- в) ҷумлаҳои мураккаби пайвасти ҷудой.

А) Ҷумлаҳои мураккаби пайвасти пайиҳам дар асоси алоқаи пайвасти пайиҳам сохта мешаванд, ки мувофиқи ин фикрҳое, ки ба воситаи ҳиссаҳои таркибии ҷумлаи мураккаби пайваст ифода меёбанд, пайиҳам дарҷ мешаванд, дар байни ҷумлаҳои содаи аксарияти ҷумлаҳои мураккаби пайваст муносибати якхелаи шумури ҷида ва муносибатҳои замонӣ мушоҳида мешаванд.

**Мисол:**

Ў бисёр чизҳоеро дида буд, ки аз ҳазор фунт бештар вазн доштанд ва худ низ замоне дуто ҳамин хел моҳиро сайд карда буд, аммо он вақтҳо танҳо набуд [168, с. 81].

**Тарҷума:**

“He had seen many that weighed more than a thousand pounds and he had caught two of that size in his life, but never alone” [168, p. 80].

Дар қисмҳои таркибии ҷумлаҳои мураккаби пайвасти пайиҳам, ки дар асоси муносибатҳои шумуру тасвири ташкил меёбанд, манзараҳои гуногуни табиат, ҳодисаҳои воқеаҳои гуногун, ҳолати вазъият ва расми одамон тасвир меёбанд:

**Мисол:**

“The sun and his steady movement of his fingers had uncramped his left hand now completely and he began to shift more of the strain to it and he shrugged the muscles of his back to shift the hurt of the cord a little” [168, p. 86].

**Тарҷума:**

“Офтоб ва тамринҳои пайвасти дасти чапашро пурра кушода буданд ва пирамард ба оҳистагӣ вазни асосиро ба он интиқол дода, бофтаҳои тахтапушташро меҷунбонд, то дарди фишори ресмонро, андаке бошад ҳам, камтар кунад” [168, с. 87].

Муносибати маъноии пайиҳам дар байни қисмҳои ҷумлаи мураккаби пайваст, асосан, ба воситаи пайвандакҳо ва шаклҳои хабари ҷумлаҳои сода ифода мешавад. Дар ташаккули ҷумлаҳои мураккаби пайваст дар забони тоҷикӣ ва ифодаи муносибатҳои гуногуни наҳвӣ пайвандакҳои пайвасткунандаи пайиҳам **ва, -у (-ю)** ва калимаҳои такрори **ҳам...ҳам, чи...чи, хоҳ...хоҳ** хидмат мекунанд.

**Ҷумлаҳои мураккаби пайваст бо пайвандаки ва.**

Пайвандаки **ва** хусусияти универсиалии дошта, барои алоқаманд шудани ҷумлаҳои содае, ки дар байни онҳо муносибатҳои гуногун мавҷуд аст, хизмат мекунад [53, с. 201].

1) муносибатҳои шумур ва номбаркунии ходисаҳо, воқеаҳо, ки хусусияти тасвири ва чида доранд

**Мисол:**

“The match had started on a Sunday morning and ended on a Monday morning” [168, p. 90].

**Тарҷума:**

Мусобиқа саҳарии рӯзи якшанбе оғоз шуда ва бомдоди душанбе ба охир расид [168, с. 91].

2) муносибати сабабу натиҷа:

**Мисол:**

“They were fresh and hard and he laid them side by side and dropped the guts and the gills over the stern” [168, p. 102].

**Тарҷума:**

Онҳо саҳту тоза буданд ва пирамард моҳихоро паҳлуи ҳамдигар гузошта, ишкамба ва ғалсамаро аз болои думи заврақ ба баҳр партофт [168, с. 103].

3) муносибатҳои эзоҳӣ:

**Мисол:**

“The old man nodded and the boy took his trousers from the chair by the bed and, sitting on the bed, pulled them on” [168, p. 28].

**Тарҷума:**

Пирамард бо сар денотатт кард ва писарак шалворашро аз болои курсие, ки дар паҳлуи раҳти хоб меистод, гирифта, рӯйи кат нишасту онро пӯшид [168, с. 29].

4) муносибати ҳамроҳӣ:

**Мисол:**

“In the dark the old man could feel the morning coming and as he rowed he heard the trembling sound as flying fish left the water and the hissing that their stiff set wings made as they soared away in the darkness” [168, p. 32].

**Тарҷума:**

Дар торикӣ пирамард дамидани субҳро ҳис мекард ва, вақте ки бел мезад, овози ларзаи аз об берун частани моҳиҳои парон ва ҳам садои фаш-фаши болҳои саҳти онҳоро вақте ки боло мепариданд, мешунид [168, с. 33].

5) муносибати қиёсӣ:

**Мисол:**

“The bird went higher in the air and circled again, his wings motionless” [168, p. 40].

**Тарҷума:**

Парранда дар ҳаво баландтар баромад ва болҳояш бе ҳаракат боз давр зад [168, с. 41].

Дар ҷумлаҳои мураккаби ҳилофӣ, одатан, амал, ҳолат ва аломати шахс ва ё предметҳо бо якдигар ба таври ҳилоф, қиёс ва муқобил гузошта мешаванд, яъне дар байни қисмҳои он муносибати қиёсӣ, ҳилофӣ ва муқобилгузорӣ мавҷуд аст. Ин гуна ҷумлаҳои мураккаб, одатан, аз ду қисм иборат буда, ин қисмҳо, асосан, ба воситаи пайвандакҳои **аммо, лекин, вале, балки** ба ҳам пайваст мешаванд.

Пайвандакҳои аммо, лекин, вале муродиф, синоним буда, аз онҳо **аммо** ва **лекин** дар нутқи гуфтугӯӣ ва китобатӣ баробар кор фармуда мешаванд. Пайвандаки **вале** бештар дар нутқи хаттӣ ба кор бурда мешавад.

“Ҷумлаҳои мураккаби пайваст бо пайвандакҳои ҳилофӣ аз ҷиҳати сохт аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои сода иборатанд” [53, с. 195].

**Мисол:**

“At the moment he felt him stop moving but the weight was still there” [168, p. 52].

**Тарҷума:**

Лаҳзае ҳаракат қатъ шуд, аммо ӯ ҳамоно вазнро эҳсос мекард [168, с. 53].

**Мисол:**

“I could make the line fast. But then he could break it” [168, p. 54].

**Тарҷума :**

Метавонам ресмонро ба заврақ бибандам, аммо моҳӣ онро канданаш мумкин [168, с. 55].

Дар чумлаи мураккаби пайваст бо пайвандаки **аммо, лекин, вале** ифодаи муносибати муқобилгузорӣ ба воситаи дар яке аз хабарҳо омадани маънои инкор пурқувват мегардад:

**Мисол:**

“The other baits were still in the water but there was nothing to be done” [168, p. 55].

**Тарҷума:**

Хӯраҳои дигар ханӯз даруни об буданд, аммо пирамард коре карда наметавонист [168, с. 56].

Пайвандакҳои **агар, агарчи** аз пайвандакҳои **аммо, лекин, вале** бо хусусиятҳои ҷудогонаи худ фарқ мекунанд. Дар чумлаҳои мураккаби пайвасте, ки ба воситаи ин пайвандак ташкил меёбанд, аз ду ҳолату вазъияти хилофи якдигар яке ифода шуда, имконияти воқеъшавии яке аз онҳо таъкид карда мешавад.

**Мисол:**

“He knew that each of the jerking bumps of the shark had been meat torn away and that the fish now made a trail for sharks as wide as a highway through” the sea [168, p. 146].

**Тарҷума:**

Ӯ медонист, ки ҳар як такони наҳанг ин як тикка гӯшти моҳӣ буд, ки канда шуда мерафт ва ҳоло бошад, моҳӣ дар сатҳи баҳр пайи васе, ба андозаи як шоҳроҳ барои наҳангҳои дигар аз худ гузошта меравад [168, с. 147].

**Мисол:**

“I’ll rest now while he goes out on the circle and then stand up and work on him when he comes in, he decided” [168, p. 116].

**Тарҷума:**

Ҳоло ки моҳӣ чарх мезанад, ман бояд дам гирам ва баъд, вақте наздик омад, меҳезам ва корамро идома медиҳам, қарор кард [168, с. 117].

Хусусияти асосии ҷумлаҳои мураккаби пайвасти пайвандакдори ҷудой дар он аст, ки аз далелу ҳодисаҳо ва воқеаҳои ифодаёфта ба амал омадани яке имконпазир аст, яъне аз фикрҳои ҷудогонае, ки бо ҷумлаҳои содаи таркиби онҳо ифода меёбанд, фақат яке ифода шуда, дигаре воқеъ намегардад, ё ки онҳо паси ҳам воқеъ гардида, ҳамдигарро иваз мекунанд.

Ҷумлаҳои мураккаби пайвасти ҷудой бо ёрии пайвандакҳо, ҳамчунин, бо воситаҳои луғавӣ (масалан гоҳ, баъзан) ташкил меёбанд. Пайвандакҳои ҷудой унсури зарурии сохти ҷумлаҳои мураккаби пайвасти ҷудой мебошанд [64, с. 160]:

**Мисол:**

“He is tiring or he is resting the old man said” [168, p. 102].

**Тарҷума:**

Вай ё монда шудааст, ё дам мегирад, - гуфт пирамард [168, с. 103].

Ба гурӯҳи воситаҳои луғавӣ калимаҳои **гоҳ (гаҳ, гаҳе), баъзан, як вақт, дам (даме, як дам), яке** дохил мешаванд. Ин калимаҳо дар сурати ба таври ҷуфт, такрор омадан ҳамчун воситаи луғавию дастурии таркиби ҷумлаҳои мураккаби пайвасти ҷудой маҳсуб меёбанд.

Дар сохтани ҷумлаҳои мураккаби пайвасти ҷудой нақши пайвандакҳои ҷудой бориз арзёбӣ мегардад. Ин авъи пайвандакҳо дар таркиби ҷумлаҳои мураккаб дар шакли танҳо ва такрор меоянд. Ҳангоми такрор шуда омадани пайвандакҳои ҷудой (**ё, ё ки, ё ин ки**) фақат ҷузъи аввалии онҳо (**ё**) такрор шуда меояд [64, с. 166].

**Мисол:**

“He could see the fish and he had only to look at his hands and feel his back against the stern to know that had truly happened and was not a dream” [168, p. 128-130].

**Тарҷума:**

Ў моҳиро тамошо мекард ва ба дастонаш нигариста, ё дарди пахтапушиашро дар тақияи кафои заврақ ҳис карда, бовар мекард, ки ҳамаи ин дар ҳақиқат рух медиҳад ва хоб нест [168, с. 131].

Чумлаҳои мураккаби пайвасти бепайвандак тавассути оҳанг ва дигар воситаҳои луғавию дастурӣ сохта мешаванд.

Дар чумлаҳои мураккаби пайвасти бепайвандак нақши оҳанг хеле калон аст. Оҳанг ба нутқи шифоҳӣ хос аст ва аз ин ҷо, чумлаҳои мураккаби пайвасти бепайвандак бештар ба нутқи гуфтугӯӣ мансуб мебошанд. Дар китоби «Пирамад ва баҳр»-и Э. Ҳемингвей қариб, ки чумлаҳои мураккаби бепайвандак дида намешавад, чумлаҳои мураккаби пайвасти бепайвандак дар муколама ва жанрҳои фолклорӣ бештар истифода мешаванд.

### **3.4. Тағйироти наҳви чумла дар матни бадеии тарҷумавӣ (дар мисоли тарҷумани асари Э. Ҳемингвей “Пирамад ва баҳр” аз англисӣ ба тоҷикӣ)**

Таҳвили наҳвӣ яке аз масъалаҳои муҳимми илми тарҷумашиносӣ буда, роҷеъ ба он як қатор муҳаққиқони забоншинос андешаҳои ҷолиб баён намудаанд.

Ба ақидаи А.И. Клишин, таҳаввулоти наҳвӣ дар ҷараёни ҳар як тарҷума истифода бурда намешавад, зеро ин усули тарҷумаро танҳо дар ҳолатҳои зарурӣ бояд мавриди истифода қарор дод. Азбаски сохтори бисёре аз чумлаҳои англисӣ ва тоҷикӣ якхелаанд, тарҷумаро метавон тавассути иваз кардани мукотибаи тоҷикӣ ба мавқеъҳои муайяни чумлаи англисӣ анҷом дод.

#### **Мисол:**

“The moon had been up for a long time but he slept on and the fish pulled on steadily and the boat moved into the tunnel of clouds” [168, p. 106].

#### **Тарҷума:**

Моҳ кайҳо тулуъ карда буд, аммо пирамард ҳанӯз меҳобиду меҳобид ва моҳӣ якмаром заврақро андаруни дараи абрӣ мекашид [168, с. 107].

Бар хилофи андешаҳои фавқ, дар баъзе мавридҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҷумлаҳои мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар забони англисӣ сохторашон ба забони тоҷикӣ муодил надоранд ва маҳз ҳамин ҳолат дар мавриди истифодаи таҳвили наҳвӣ ҳатмист. А.И. Клишин ду навъи таҳаввулоти наҳвиرو муайян мекунад.

Навъи якум тағйир додани тартиби калимаҳо дар тарҷума, тағйир додани муносибатҳои наҳвии байни аъзои ҷумлаи англисӣ, аз ҷумла ихтисор намудани субъект ё предикатро дар бар мегирад, ки дар матн ба таври возеҳ меояд. Бо вуҷуди ин, навъи англисӣ бетағйир боқӣ мемонад.

**Тағйир додани тартиби калима дар тарҷумаи тоҷикӣ.**

**Мисол:**

“No. Go and **play** baseball. I **can** still **row** and Rogelio will **throw** the net” [168, p. 10].

**Тарҷума:**

“Не. Бирав, бейсбол **бозӣ кун**. Ман ҳанӯз **бел зада метавонам**, Рочелио **тӯр мепартояд**” [168, с. 11].

Дар ҷумлаи мазкур тағйирёбии мавқеи хабар дар се маврид мушоҳида мегардад. Дар забони англисӣ феъли модалӣ пеш аз феъли маънодор ва дар забони тоҷикӣ он аксар пас аз феъли маънодор ва дар баъзе ҳолат пеш аз он меояд. Аз ин рӯ, дар тарҷумаи хабарҳои мураккаби феълии англисӣ ҷойивазкунии феъли модалӣ ва феъли маънодор дар забони тоҷикӣ мушоҳида мешаванд.

Бадали тартиби калима на танҳо дар тарҷумаи ҷумлаҳо, балки дар интиқоли ибораҳои англисӣ ба забони тоҷикӣ низ мушоҳида мешавад.

**Мисол:**

“In the **first forty days** a boy had been with him” [168, p. 6].

**Тарҷума:**

**Чӣхил рӯзи аввал** писараке ҳамроҳаш буд [168, с. 7].

Дар мисоли мазкур бадали тартиби калима дар таркиби ибораи англисии **the first forty days** (тахтул. аввал чиҳил рӯзҳо – чиҳил рӯзи аввал) ва хабари ҷумла дида мешавад.

Тағйир додани тартиби калимаҳо, ки бо гузоштани хабар аз рӯйи матн пур карда мешавад.

**Мисол:**

“But remember how you went eighty-seven days without fish and then we caught big ones every day for three weeks” [168, p. 8].

**Тарҷума:**

Ба хотир дорӣ, ҳаштоду ҳафт рӯз **ба баҳр** рафтему моҳие **нагирифтем**, баъд се ҳафта ҳар рӯз паси ҳам моҳиҳои калон доштан гирифтем [168, с. 9].

Дар мисоли болозикр дар баробари тағйир додани тартиби калима хабари “**нагирифтем**” илова гардидааст.

Ҳангоми тарҷумаи матнҳои бадеӣ дар интиқоли як воҳиди луғавӣ ва ё сохтори дастурӣ якчанд роҳҳои интиқол дар забони тарҷума мавҷуд мебошанд, ки дар баъзе мавридҳо интиҳоби яке аз онҳо ба услуб ва жанри мант вобаста мебошад. Раванди тарҷума аз интиҳоби пайваستاи имкониятҳои дастурӣ иборат аст. Роҳҳои гуногуне, ки барои интиқоли як воҳиди луғавӣ ё дастурӣ мавҷуд мебошанд, аз ҷиҳати услубӣ нобаробаранд, яъне на ҳамеша ва на дар ҳама матн онҳо бар ивази якдигар қорбаст мешаванд. Интиҳоби варианти мувофиқ ба контекст ва интиҳоби хуби мутарҷим вобастагӣ дорад/

**Мисол:**

“I can **remember** it,” the old man said. I will wake you in the morning.” [168, 26].

**Тарҷума:**

“Ман инро **ба инобат мегирам**, – гуфт пирамард. – Туро дар вақташ бедор мекунам” [168, 27].

Дар мисол, тавре ки дида мешавад, вожаи “**remember**” дар фарҳангҳои дузабонии англисӣ-тоҷикӣ дорои чунин тарҷума, аз қабили “1) ба хотир овардан, ба ёд овардан, ёдоварӣ кардан, дар хотир доштан; 2) салом расондан

аз, дуруд фиристондан ба; 3) ба хотир супурдан, фаромӯш накардан; 4) ёд кардан (аз касе ё чизе); 5) тӯҳфа кардан; 6) васият кардан” [159, 677] мебошад, ки дар ин маврид тарҷумон онро ҳамчун **“ба инобат гирифтани”** тарҷума намудааст. Дар интиқоли хабари мураккаби феъли тарҷумон аз тахвили тарҷумавӣ истифода намуда, онро тавассути хабари оддӣ интиқол дода, феъли модалӣ **“can”**-ро ихтисор намудааст.

Ҳамчунин, дар мисоли мазкур, дар ҷумлаи дуум мубтадои ҷумла ихтисор шудааст, ки бо ҷонишини шахсии **“I”** ифода ёфтааст. Мубтадои ҷумла ба забони тоҷикӣ тавассути бандаки хабарии **“-ам”** интиқол ёфтааст.

Аз ин баррасиҳо бар меояд, ки тарҷума бидуни таҳвилоти тарҷумавӣ имконнопазир аст. Ҳар як тарҷумонро зарур аст, ки роҷеъ ба онҳо маълумоти назариявӣ амалӣ дошта бошанд. Аз ин рӯ, мо дар ин зербоб тасмим гирифтем, ки роҷеъ ба таҳвилоти наҳвӣ дар тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ маълумот дода, онҳоро дар ҷумлаҳо шарҳ диҳем.

Дар мисоли болозикр бадали зарфи замони **“in the morning”**-ро бо зарфи **“дар вақташ”** низ мушоҳида намудан мумкин аст.

Ҳамин тавр, дар тарҷумаи як ҷумла як қатор таҳвилоти луғавӣ дастурӣ ба амал меоянд, ки барои назария ва амалияи тарҷума ин падидаи маъмулӣ мебошад. Ҳангоми дучор омадан бо ин вазъият тарҷумон набояд ҳаросад ва ҳама навъи таҳвилоти тарҷумавиро тибқи меёру қоидаҳои назарияи тарҷума корбаст намояд.

Дар назария ва амалия тарҷума як қатор меёру қоидаҳо барои ба роҳ мондани тарҷумаи дуруст ва мукамал пешбинӣ шудаанд. Аз ҷумла, Т.А. Казакова барои тарҷума қоидаҳои зерро барои табдил додани мисолҳо тавсия медиҳад:

1. Тарҷумаи сифрӣ, ки дар шароити наҳвӣ ё номувофиқ будани луғавӣ-маъноии аз нав сохтани шакли асл дар воҳидҳои забони мавриди назар корбурд мешавад. Ҳамин тавр, дар тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ танҳо истилоҳ метавонад комилан аз байн равад.

2.Ивазкунии функционалӣ дар сурати қисман номувофиқати хусусиятҳо сохторӣ-маъноии ин ё он воҳиди наҳвӣ дар забонҳои асл ва забони тарҷума истифода мешавад. Ивазкунии функционалӣ бештар ҳангоми тарҷумаи хабар истифода мешавад.

3. Ҷойгиркунии ҷузъҳои ҷумла дар мавриди мухталифии анъанаҳои тақсимои ҳақиқии ҷумлаи асли ва тарҷума, масалан, дар тарзи ифодаи инкор истифода мешавад.

4.Таблиғ, вақте истифода мешавад, ки дараҷаи мураккабии ҷумлаи матни асл аз имконияти матни тарҷумавӣ пасттар аст. Ин қоида метавонад аз мулоҳизаи дастурӣ (масалан, дар сурати фарқи қобили қабул будани маҷмӯи ибораи наҳвӣ) ва прагматикӣ (масалан, агар ҷумла як силсилаи тағйиротро аз сар гузаронад, ки боиси аз ҷиҳати муоширатӣ зиёдатӣ ё аз ҷиҳати услубӣ нокифояи ибораҳои тобеъ ё дигар зарурати наҳвӣ мегардад) вобаста бошад.

5. Кашиш дар сурате ба кор бурда мешавад, ки: дараҷаи мураккабии ҷумлаи матни асл (баръакси қоидаи таблиғ М.М.) аз имкониятҳои матни тарҷумавӣ баландтар аст. Дар ин маврид, муттаҳидии якчанд ҷумлаи сода ба як ҷумлаи мураккаб ба амал меояд, ки бо анъанаҳои наҳвӣ ё услубӣ фарқ мекунад.

6. Тарҷумаи антонимӣ дар ҳолати номувофиқати мантиқӣ истифода мешавад ва хусусиятҳои предикати асл ва шартии зуҳури маъноро дар забони тарҷума дорад. Шартҳои татбиқи чунин табдилдиҳӣ аз таркиби луғавӣ-маъноии предикат вобастаанд.

7. Илова, дар сурати мавҷуд будани зерматн ё дар назар истифода шудани ҷузъҳои маъно дар матни асл, агар забони тарҷумонӣ чун анъана шарҳи онҳоро талаб накунад.

8. Ихтисоршавӣ, вақте истифода мешавад, ки дар матни асл унсурҳои зиёд мувофиқи талаботи матни тарҷумавӣ ё анъанаи гуфтор истифода мешаванд.

Ин тақсимои, асосан, тахминӣ ва шартӣ аст. Аввалан, дар як қатор мавридҳо ин ё он дигаргунсозиро бо муваффақияти баробар ҳамчун ин ё он

намуди табдили одӣ маънидод кардан мумкин аст. Масалан, ивази хоси пайванди ҷумлаҳо бо ҷумлаҳоро дар тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ҳам ҳамчун иваз (як намуди пайванди наҳвӣ бо дигараш иваз карда мешавад) ва ғайриқонунӣ ба таври баробар асоснок тавсиф кардан мумкин аст, зеро ин хоҳиши пайвандаки матни забони хориҷиро дар бар мегирад.

Ин чор навъи табдили одии тарҷума дар амал дар «шакли холис» хеле кам вомерӯанд. Одатан бо ҳам омехта шуда, ҳислати табдили сохтори «мураккаб»-ро гирифтаанд [11, с. 190].

Бо вучуди ин, мо якчанд гунаҳои тарҷумаи ҷумлаҳоро бо усули таҳвили наҳвӣ дар асари “Пирамард ва баҳр”- и Э. Ҳемингвей омӯхта, таснифоти табдили наҳвиро пешниҳод мекунем, ки барои ноил шудан ба мувофиқати маъноӣ ва услубии тарҷумаи асарҳои бадеӣ равона шудааст. Л.С. Бархударов ба он як навъи дигари табдил - таҳвили сифриро илова мекунад.

1. Таҳвили сифрӣ навъи таҳвилест, ки дар он унсурҳои забонӣ пурра ҳифз гардида, дар ҷараёни тарҷумаи ҷумлаи аслий дар забони тарҷума ба тартиб қорбаст мешаванд. Он дар мавриде истифода мешавад, ки дар заминаи асари бадеии тамомшуда қомилан мувофиқати хусусиятҳои маъноӣ ва услубии ҷумлаҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ мавҷуд бошад. Муқаммالي асар нақши асосиро мебозад, зеро маъноӣ дар ҷумла мавҷудбуда на танҳо ба сохтори луғавӣ – дастурии ҳуди ҷумла вобаста аст, балки пеш аз он дар матн ошкор мешавад.

Дар тарҷумашиносӣ мафҳумҳои “тарҷумаи аслий” ва “тарҷумаи бадеӣ” аллакай вучуд доранд.

2. **Тағйир додани тартиби ҷузъҳои таркибии ҷумла** дар тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ. Он дар аксар мавридҳо истифода мешавад, ки хусусиятҳои маъноии ҷумлаҳои англисӣ ва тоҷикӣ мувофиқат мекунанд. Дар ин маврид аҳаммияти матни қори тайёро низ таъкид кардан лозим аст, зеро дар тарҷума қалимаро аз як ҷумла ба ҷумлаи дигар иваз кардан мумкин аст.

3. **Ивазнамоии гуногуни таҳвили тарҷума.** Моҳияти он ивазшавии унсурҳои луғавӣ – дастурии ҷумла ва алоқаҳои наҳвӣ дар ҷараёни қисман ё

пурра номувофик будани байни сохторӣ-маъноӣ ва хосиятҳои услубии унсурҳои забонии матни асл ва тарҷума, инчунин, алоқаҳои наҳвӣ дар тарҷума мебошад.

**4. Таркиб баръакси изофа аст.** Моҳияти он аз тарки тарҷумаи унсурҳои забон иборат аст, ки аз ҷиҳати маъно зиёданд. Он, вақте истифода мешавад, ки ҷумлаи матни асл дорои маълумотест, ки бояд дар тарҷума барои ноил шудан ба мувофиқати маъноӣ ва услубӣ дар назар дошта шавад.

Пӯшида нест, ки ҳангоми таълими забони хориҷӣ маҳз наҳв ҳамчун монетаи ногузир амал карда, хонандагонро ба таҷдиди наҳви забони асл дар наҳвии забони тарҷума водор месозад, ки дар навбати худ боиси як қатор хатоҳои муқаррарӣ мегардад. Масалан, дар забони англисӣ сохти инкорӣ як маротиба ва дар ҷумлаҳои тоҷикӣ ду маротиба истифода мегарданд.

Наҳви забони англисӣ ба феъл ва шаклҳои аз он сохташуда асос ёфтааст, дар ҳоле ки “маҳак”-и наҳви забони тоҷикӣ исм аст. Ҳамин тариқ, табдил додани исмҳои забони тоҷикӣ ба шаклҳои мувофиқи феълии забони англисӣ ва баръакс, дар доираи қолабҳои муайяни наҳвӣ ё табдилдиҳӣ ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки дар онҳо малақаҳои тарҷумаи салоҳияти техникӣ инкишоф дода шавад.

Роҳҳои маъмули таҳвили наҳвӣ ҳангоми тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ муайян гардидаанд.

Дар тарҷума аз як забон ба забони дигар табдили мавқеи аъзои ҷумла табиист, зеро ҳар як забон беназир буда, тартиби хоси калимаҳоро дар ҷумла дорост. Хусусан, тартиби калима дар ҷумлаҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз ҳам фарқ меунанд, бинобар ин, тарҷума бидуни ҷойивазкунӣ дар ин маврид ғайриимкон аст. Тибқи андешаи В.Н. Комиссаров, ҷойивазкунӣ ин “тағйирёбии тартиби воҳидҳои забонӣ дар матни тарҷума нисбат ба матни асли” [80, с. 305] мебошад. Тарҷумашиноси рус Л.С. Бархударов чунин мешуморад, ки ҷойивазкунӣ ҳамчун як наъми таҳвили тарҷумавӣ “тағйир додани тартиби унсурҳои забонӣ дар матни тарҷума нисбат ба матни асл аст”

[11, с. 100]. Ба қатори чунин унсурҳо калимаҳо, ибораҳо, ҷумлаҳои асосӣ ва тобеъ ва ҷумлаҳои бутун дохил мешаванд.

**Мисол:**

“**They had eaten with no light** on the table and the old man took off his trousers and went to bed in the dark” [168, p. 26].

**Тарҷума:**

“**Онҳо бидуни он ки ҷароғ бориз кунанд, хӯрокашонро хӯрда буданд,** пирамард дар ҳамон торикӣ шалвораширо кашида, ба хоб рафт” [168, с. 27].

Дар тарҷумаи ҷумлаҳои боло ба забони тоҷикӣ ҷойивазкунии аъзои ҷумла ба ҷашм мерасад.

Дар тартиби калима дар таркиби ибора дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тафовути назаррас вучуд дорад. Ин аст, ки ҳангоми интиқоли ибораҳои исмӣ, ки аз сифату исм таркиб ёфтаанд, тартиби калимаҳо иваз мешавад. Агар дар забони англисӣ дар ибораҳои исмӣ аввал муайякунанда баъд муайяншаванда ояд, пас, дар забони тоҷикӣ ин ҳолат он баръакс аст.

**Мисол:**

“He had no feeling of **his left hand** but he braked all he could with his right and the line rushed out” [168, p. 106].

**Тарҷума:**

Ӯ дасти чапашро ҳис намекард, бинобар ин, бо тамоми қувва кӯшиш кард, ки бо дасти рост ресмонро нигоҳ дорад, аммо ресмон ҳамоно беист лағжида, рафтан мегирифт [168, с. 107].

Чӣ тавре ки дида мешавад дар забони англисӣ иборайи **his left hand** аз се ҷузъ, ҷонишини соҳибӣ + сифат + исм иборат аст. Азбаски дар ибораҳои исмии забони тоҷикӣ аввал исм бо бандаки изофӣ (–и) ва дигар ҳиссаҳои нутқ меоянд, тартиби калимаҳо дар иборайи аслии ҳангоми тарҷума таҳвил ёфтаанд. Инчунин, барои забони тоҷикӣ бандакҷонишинҳо хос аст ва дар бештари ҳолатҳо ҷонишинҳои соҳибии забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тавассути бандакҷонишинҳо интиқол меёбанд. Ҳолати мазкурро дар интиқоли иборайи **his left hand** – **дасти чапаш** низ метавон мушоҳида намуд.

Тартиби аъзои ҷумлаи англисӣ бо қоидаҳои наҳв муайян карда мешавад: мубтадо + хабр + пурқунанда + ҳол. Дар забони тоҷикӣ хабар дар охири ҷумла, баъд аз ҳамаи аъзои ҷумла меояд.

**Мисол:**

“I remember everything from when we first went together” [168, p. 10].

**Тарҷума:**

“Ман аз он рӯзе, ки мо аввалин бор ҳамроҳ ба баҳр рафтем, ҳама чизро ёд дорам” [168, с. 11].

Дар мисоли мазкур сарҷумла, ки дар матни асл дар аввали ҷумла омадааст, мавқеи худро иваз намуда, дар охири ҷумла мавқеъи гирифтааст.

Бинобар мухталифии тартиби калима дар ҷумлаҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ тарҷума аз як забон ба забони дигар бидуни ҷойивазкунии унсурҳои ҷумла ғайримикон аст. Аз ин рӯ, дар тарҷума ҷойивазкунии аъзои ҷумла ҳодисаи муқаррарии забонист. Мисоли зер дадели ин гуфтаҳост.

**Мисол:**

“Santiago,” **the boy said** to him as **they climbed** the bank from where the skiff was hauled up” [168, p. 10].

**Тарҷума:**

“– Сантяго, – гуфт писарак, вақте ки аз соҳил, аз ҷое ки завракро баста буданд, боло мебароманд” [168, с. 11].

Дар забони тоҷикӣ танҳо дар баъзе ҳолатҳо мавқеи хабар иваз мешавад. Дар умум, ҷойи муқаррарии он дар охири ҷумла аст ва дар англисӣ мавқеи хабар пас аз мубтадост. Ин аст, ки дар тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ ва ё баръакс, ҷойивазкунии хабар ба амал меояд. Дар мисоли ҷавуззир низ мавқеи хабар дар таркиби ҷумлаи пайрави замон иваз шудааст. Аммо дар сарҷумла хабар пеш аз мубтадо ҷой гирифтааст.

Дар тарҷума на танҳо ҷойивазкунии аъзои ҷумла, балки ҷузъҳои ҷумлаи мураккаб, яъне сарҷумла бо ҷумлаи пайрав низ ба назар мерасад.

**Мисол:**

“How old was I when you first took me in a boat?” [168, p. 10].

**Тарчума:**

“– Вақте ки ту бори аввал маро ба завақ нишондӣ, чандсола будам?” [168, с. 11].

Чӣ тавре ки дар мисоли болозикр дида мешавад, дар интиқоли ҷумлаи мураккаби тобеъ ҷойивазкунии ҷузъҳои он сурат гирифтааст. Агар дар забони англисӣ ҷумлаи пайрави замон баъд аз сарҷумла мавқеъ гирифта бошад, дар ин маврида дар ҷумлаи забони тоҷикӣ ҷумлаи пайрави замон пеш аз сарҷума омадааст.

Ҳолати мазкурро дар интиқоли ҷумлаҳои мураккаби ҳикоягӣ низ метавон мушоҳида намуд.

**Мисол:**

“There is no such fish if you are still strong as you say” [168, p. 26].

**Тарчума:**

“– Агар тавре ки мегӯӣ, қувват дошта бошӣ, чунин моҳӣ вучуд надорад” [168, с. 27].

Дар ин мисол ҷойивазкунии ҷумлаи пайрави шарт бо сарҷумла дар забони тоҷикӣ сурат гирифтааст. Азбаски имлои забони тоҷикӣ гузоштаи аломати вергулро миёни сарҷумла ва ҷумлаи пайрав тақозо менамояд, сарфи назар аз мавҷуд набудани ин аломат дар ҷумлаи аслӣ, мутарҷим барои мутобиқ сохтани ҷумла ба Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ аломати вергулро мавриди истифода қарор додааст.

Баррасии асари “Пирамард ва баҳр” нишон дод, ки дар он як қатор ҷумлаҳои мураккаб аз якҷанд ҷумлаҳои сода таркиб ёфтаанд, чунин сохти мураккаб тарҷумаи ин навъи ҷумлаҳоро ба забони тарҷума душвор мегардонад. Дар чунин мавридҳо тарҷумонро зарур аст, ки аз тақсимкунии ҷумла истифода намояд. Аммо дар тарҷумаи интиқоли онҳо сайъи шуда, то сохти ҷумла тағйир наёбад. Бо вучуди ин, ҳангоми мутобиқ сохтани ҷумлаҳо ба услуби забони тоҷикӣ як қатор таҳвилоти наҳвӣ дар таркиби онҳо ба амал омадаанд.

**Мисол:**

“Five and you **nearly** were killed when I brought the fish in too green and he **nearly** tore the boat to pieces” [168, p. 10].

#### Тарчума:

– Панҷсола будӣ ва, вақте ки ман моҳии зиндаро ба даруни заваҷ кашадам ва **андаке монада буд**, ки заваҷро пора-пора кунад, **қариб буд**, ки ҳалок мешудӣ [168, с. 11].

Дар тарҷумаи мазкур ҷумлаи **you nearly were killed** дар охири мавҷеъ гирифтааст. Инчунин, ҷойи ҳоли микдору дараҷаи **nearly** дар ду маврид иваз шудааст.

Ноил шудан ба мукаммалии тарҷума ва рафъи номутобикати матн дар матнҳои бадеии тарҷумавӣ бидуни истифодаи усули ҷойивазкунӣ ғайриимкон аст. Барои тарҷумаи мукамал кардани матнҳои бадеӣ, тарҷумон бояд услуби бадеии забони тарҷумаро риоя намуда, усулҳои тарҷумаро барои воҳидҳои алоҳидаи луғавӣ дуруст муайян карда, истифода барад. Дар раванди тарҷума ҳолатҳои мушоҳида мешаванд, ки дар онҳо ҷойивазкунии ҷумлаҳои таркиби ҷумлаи мураккаб ҳатмӣ мебошад.

#### Мисол:

“The great Sisler’s father was never poor and he, the father, was playing in the Big Leagues **when** he was my age” [168, p. 24].

#### Тарҷума:

“– Падари Сайзлери номӣ ҳеҷ гоҳ камбағал набудаст, **вақте ки** ӯ ҳамсинни ман будаст, падараш дар тимҳои калон бозӣ мекардааст” [168, с. 25].

Чӣ тавре ки дида мешавад, ҷумлаи англисӣ аз ҷиҳати сохт ҷумлаи мураккаби омехта буда, он аз ду ҷумлаи содаи мустақил ва як ҷумлаи пайрави замон таркиб ёфтааст. Ҷумлаи пайрав тавассути пайвандаки тобеъкунандаи **when** – **вақте ки** ба яке аз ҷумлаҳои мустақил тобеъ шуда, дар охири ҷумла мавҷеъ гирифтааст. Ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ мавҷеи он тағйир ёфта, миёни ду ҷумлаи мустақил ҷой гирифтааст, ки дар ин ҳолат иваз намудани мавҷеи ҷумлаи пайрав ҳатмӣ мебошад, зеро дар сурати

ҳифз намудани тартиби ҷумлаҳо дар забони тоҷикӣ вожаи “падар” тақрор меояд ва, инчунин, услуби матн низ коста мегардад.

Ҳолати мазкурро дар мисоли зер низ метавон мушоҳида намуд.

**Мисол:**

“I have not wished to open the container until you were ready” [168, p. 22].

**Тарҷума:**

То омода шудани ту қуттиҳоро накушодам [168, с. 23].

Аз ҷумлаи ғавқуззикр маълум мешавад, ки тарҷумаи ҷумлаи забони англисӣ ба забони тоҷикӣ бидуни иваз намудани мавқеи сарҷумла ва ҷумлаи пайрав ғайриимкон аст.

Бадали аъзои ҷумла боиси тағйир ёфтани сохтори наҳвии он мегардад. Ҳангоми иваз кардани аъзои ҷумла, калимаҳо ва гурӯҳҳои калимаҳо дар матни тарҷума назар ба мувофиқати онҳо дар матни асл дар вазифаҳои гуногуни наҳвӣ истифода мешаванд. Ба ибораи дигар, таҷдиди сохтори (“азнавсозӣ”) наҳвӣ сохтани ҷумла ба амал меояд [11, с. 198]. Ин гуна таҷдиди сохтор низ дар як қатор мавридҳо ҳангоми иваз кардани ҳиссаҳои нутқ ба амал меояд. Таҷдиди назарраси сохтори наҳвӣ бо иваз кардани аъзои асосии ҷумла, баҳусус, мубтадо вобаста аст. Истифодаи ин гуна бадал, асосан, аз он иборат аст, ки мубтадо дар забони англисӣ нисбат ба забони тоҷикӣ бештар вазифаҳоро иҷро мекунад.

**Мисол:**

“The blotches ran well down the sides of his face and **his hands** had the deep-creased scars from handling heavy fish on the cords” [168, p. 6].

**Тарҷума:**

“Доғҳо аз рухсора то ба гардан мерасиданд, **дар кафи дастони пирамард** пайи амиқи буриши ресмон менамуданд, ки бар асари кашидани моҳиҳои бузург пайдо шуда буданд” [168, с. 7].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар ҷумлаи англисӣ ибораи **his hands** – дастони ӯ, ба вазифаи мубтадо омадааст, аммо ҳангоми тарҷума вазифаи наҳвии он дигар шудааст. Дар тарҷумаи тоҷикӣ ба ибораи **his hands**

пешоянди **дар** илова гардидааст, ки дар натиҷа дар **ҷумла** он ба вазифаи ҳол меояд. Дар интиқоли вожаи **hands** таҳвили мушаххассозӣ ба амал омада, он ҳамчун “**кафи дастон**” тарҷума шудааст.

Мавҷудияти бандакҳои хабарӣ дар забони тоҷикӣ ба бадали аъзои ҷумла мусоидат менамояд.

**Мисол:**

“I know. But this is **in bottles**, Hatuey beer, and I take back the bottles.” [168, p. 22].

**Тарҷума:**

“Медонам. Аммо инҳо **шишагианд**, оби ҷави Ҳатвӣ, шишаҳояшро баъд бармегардонам” [168, с. 23].

Дар ҷумлаи англисӣ дида мешавад, ки вожаи **bottles** бо пешоянди **in** ба вазифаи ҳол омадааст, аммо ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ он дар натиҷаи ба исм илова гардидани бандаки хабарӣ ба хабари ҷумла табдил ёфтааст. Барои забони тоҷикӣ илова гардидани бандакҳои хабарӣ ба ҳиссаҳои номии нутқ хос аст.

Истифодаи таҳвилоти луғавӣ яке аз омилҳои ба вучуд омадани таҳвилоти наҳвӣ мегардад.

**Мисол:**

“**His straw hat** was far on the back of his head and he sank down into the bow with the pull of the line as he felt the fish turn” [168, p. 116].

**Тарҷума:**

**Кӯлоҳи хасиашро** пушти сар пахш карда буд, ва вақте ки моҳӣ баргашт ва боз ресмонро кашид, вай хастаҳол назди қавсаи заврақ афтод [168, с. 117].

Дар тарҷумаи ҷумлаи боло истифодаи усули инкишофи маъноӣ истифода гардидааст, ки дар натиҷа ҳолат ба амал таҳвил ёфтааст. Усули инкишофи маъноӣ ба бадали аъзои ҷумла дар тарҷума мусоидат намудааст. Агар дар ҷумлаи англисӣ ибораи **His straw hat** вазифаи мубтадоро иҷро намояд, пас дар забони тоҷикӣ вазифаи наҳвии он иваз шуда, ба ҳайси пуркунанда (**кӯлоҳи хасиашро**) омадааст.

Дар тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ тарҷумонро зарур аст, ки нисбат ба тартиби калимаҳо бодикқат бошад Бадали аъзои ҷумла ва тарзи мафъул ба фоилро дар раванди тарҷума мавриди истифода қарор диҳад, ба ҳифзи тартиби калимаи ҷумлаҳои аслий сайъ накунад, зеро он дар бештари ҳолатҳои боиси номукаммалии тарҷума мегардад.

**Интиқол додани инверсия тавассути тартиби муқаррари калимаҳо дар ҷумла.** Бешубҳа, дар ҳар забон воситаҳои муайяни луғавӣ ва дастурӣ вучуд доранд, ки барои обуранги бадеӣ ва ифодаи баён ҳам дар нутқи шифоҳӣ ва ҳам хаттӣ хизмат мекунанд. Яке аз ин воситаҳо дар забони англисӣ инверсия мебошад. Вайрон шудани тартиби муқаррари аъзои ҷумла, ки дар натиҷаи он ягон унсури ҷумла махсус қайд карда мешавад ва тобиши махсуси эҳсосӣ ё ифоданокӣ пайдо менамояд, инверсия номида мешавад [52, с. 105]. Инверсия аз рӯи мавқеи аъзои ҷумлаи аз ҷиҳати нахвӣ вобаста нисбат ба ҳамдигар муайян карда мешавад. Дар ҷойи аввал гузоштани ягон узви дигари ҷумла, ба истиснои мубтадо, метавонад тобиши маъноӣ услубии ҷумларо дигар кунад. Дар тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ ҷумлаҳои дорои тартиби баръакси калимаҳо барои тарҷумон душвории муайян ба вучуд меоранд. Дар ҷунин мавридҳо тарҷумон аксар вақт инверсияро тавассути тартиби муқаррари калимаҳо интиқол медиҳад.

**Мисол:**

**“Slowly and conscientiously he ate all of the wedge-shaped strips of fish”**  
[168, p. 74].

**Тарҷума:**

**“Пирамард ҳама буридаҳои фонашакли гӯшти моҳиро оҳиставу ботамкин хӯрд”** [168, с. 75].

Чӣ тавре ки дар мисоли боло дида мешавад, муаллифи асар барои ҷалби диққати хонанда ба тарзи моҳӣ хӯрдани пирамард, ҳоли тарзи амалро дар аввали ҷумла ҷой додааст, ки дар натиҷа инверсия ба амал омадааст. Ногуфта намонад, ки дар забони англисӣ ҳар як узви ҷумла ҷойи муқаррарӣ дорад, ки бо усули ифодаи нахвиаш, робита бо калимаҳои дигар ва навъи ҷумла муайян

карда мешавад. Тартиби муқаррарии калима дар як ҷумлаи тасдиқии англисӣ чунин аст: “мубтадо - хабар – пурқунанда – ҳол” [68, с. 316]. Дар ин ҷумла бо иваз намудани мавқеи ҳол вайроншавии тартиби калимаҳо дар ҷумлаи англисӣ ба амал омадааст, аммо тарҷумон онро тавассути тартиби муқаррай ба забони тоҷикӣ интиқол дода, ҳоли тарзи амалро пеш аз хабар, дар ҷойи муқаррариаш истифода намудааст.

Баррасиҳо нишон доданд, ки мутарҷими асари “Пирамард ва баҳр” дар бештари мавридҳо аз тарҷумаи инверсиявӣ – ба инобат гирифтани тартиби баръакси калимаҳо дар ҷумла, канора гирифтааст.

**Мисол:**

“**Never have I** had such a strong fish nor one who acted so strangely” [168, p. 60].

**Тарҷума:**

“**Ман ҳеҷ гоҳ** чунин моҳии қавиро шикор накарда будам, ҳеҷ моҳие чунин рафтори аҷиб накарда буд” [168, с. 61].

Дар мисоли фавқуззикр низ дида мешавад, ки муаллиф бо мақсади услубӣ ва суҳанпардозӣ тартиби калимаи забони англисиро бо ҷой додани зарфи **never** – **ҳеҷ гоҳ** ва феъли ёридиҳандаи **have** – ифодакунандаи замони the present perfect tense иваз намудааст. Тарҷумон, ин хусусияти ҳоси ҷумлаи англисиро ба забони тоҷикӣ тарҷума накарда, тартиби калимаро дар шакли муқаррарӣ истифода намудааст.

Ҳолатҳое низ мушоҳида гардидаанд, ки мутарҷим услуби муаллиф ва инверсияро дар забони тарҷума ҳифз намудааст.

**Мисол:**

“**Never** have I seen a greater, or more beautiful, or a calmer or more noble thing than you, brother” [168, p. 120].

**Тарҷума:**

“**Ҳеҷ гоҳ** аз ту бузургтару зеботар ва оромтару наҷибтар чизро надидаам, бародар” [168, с. 121].

Дар матни англисӣ зарфи **never** – **ҳеч гоҳ** дар аввали ҷумла мавқеъ гирифтааст. Дар тарҷума ба тоҷикӣ мутарҷим ҷойи онро иваз накардааст, аммо дар мубтадо дар шакли бандаки феълӣ тарҷума шудааст.

Дар забони англисӣ инверсияро ба ду навъ: дастурӣ ва усулбӣ ҷудо менамоянд. Ба инверсияи грамматикӣ, ки дар асоси ҷумлаҳои хабарӣ асос ёфтааст, одатан, сохти наҳвӣ *there is / there are*-ро дохил мекунанд [125, с. 71]. Бештари забоншиносон бар он ақидаанд, ки инверсияи дастурӣ ягон мазмуни услубӣ надорад. Гарчанде ки баъзе муҳаққиқон вазифаи таъҷилии инверсияи дастуриро эътироф мекунанд, соҳибзабонон онро аксари вақт вайронкунии меъёри дастурӣ мешуморанд [164]. Ҷумлаҳои дорои сохти наҳвӣ *there is / there are* ба забони тоҷикӣ бо тартиби муқаррарӣ интиқол дода мешаванд.

**Мисол:**

“There were two flying fish inside” [168, p. 102].

**Тарҷума:**

“Даруни он ду моҳии парон буд” [168, с. 103].

Дар интиқоли ҷумлаҳои забони англисӣ бо сохти наҳви *there is / there are* дар забони тоҷикӣ дар аввали ҷумла ҳоли замон бештар ҷой мегирад.

**Мисол:**

“There were other boats **from the other beaches** going out to sea and the old man heard the dip and push of their oars even though he could not see them now the moon was below the hills” [168, p. 33].

**Тарҷума:**

“**Аз ҷойҳои дигари соҳил** заврақҳои дигар низ ба баҳр мебароманд ва пирамард садои лаппишу такони белҳои онҳоро мешунид, аммо онҳоро дида наметавонист, зеро моҳ дар паси теппаҳо панаҳ шуда буд” [168, с. 32].

Чӣ тавре ки дида мешавад, дар забони англисӣ сохти наҳви *there is / there are* дар замони гузашта истифода шудааст, ки ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ он коҳиш ёфта, ҳоли макон дар аввали ҷумла ҷой гирифтааст. Дар забони тоҷикӣ тартиби муқаррарии ҷумла истифода гардидааст.

Аксар вақт, ҳангоми тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ, тарҷумон мачбур мешавад, ки аз **табдили сохтори мафъули ҷумлаҳои англисӣ ба сохтори фоили ҷумлаҳои тоҷикӣ** истифода намояд.

**Мисол:**

“I’m being towed by a fish and I’m the towing bitt” [168, p. 54].

**Тарҷума:**

“Моҳие маро мекашад ва ман ҳам аз пасаш кашола шуда меравам” [168, с. 55].

Чӣ тавре ки дида мешавад, ҳангоми таҳвили тарзи мафъул ба фоил дар тарҷума бадали аъзои ҷумла ба вучуд меояд, яъне дар ҷумлаи аслий, агар ҷониши **I** –**ман** ба вазифаи мубтадо омада бошад, пас, дар забони тоҷикӣ он вазифаи пуркунандаро иҷро менамояд. Дар забони тоҷикӣ исми **моҳӣ** ба вазифаи мубтадо омадааст.

Дар забони англисӣ вақте ки воқеа ё ашёи амал нисбат ба худ иҷрокунандаи амал муҳимтар ба шумор меравад, ё иҷрокунандаи амал номаълум аст, ё бо ягон сабаб зикри ӯро муаллиф нолозим мешуморад, тарзи мафъули феъл истифода мегардад.

**Мисол:**

“Each sardine was hooked through both eyes so that they made a half-garland on the projecting steel” [168, p. 36].

**Тарҷума:**

“Чангак аз ҳар ду чашми сардин мегузашт, чуноне ки дар гирди он занҷира месохтанд” [168, с. 37].

Дар ҷумлаи боло дида мешавад, ки муаллиф иҷрокунандаи амалро дар ҷумла нишон намода, тарзи мафъули феълро истифода намудааст, зеро ҳангоми рӯ овардан ба матни васеъ иҷрокунандаи амалро метавон муайян намуд ва дар ин ҷумла ибрази ӯ ҳатмӣ нест. Мутарҷим низ ин ҳолатро ба назар гирифта, иҷрокунандаи амалро дар забони тоҷикӣ нишон намодааст ва ба ӯ ягон денотат низ накардааст.

Дар забони англисӣ конверсия яке аз усулҳои маъмули калимасозист. Ба андешаи А.И. Смирнитский, конверсия як намуди усули пурмахсул ва самараноки калимасозӣ мебошад, ки дар он калимаи нав аз як ҳиссаи нутқи дигар ба дигар ҳиссаи нутқ бе ягон дигаргунӣ аз рӯи шакл мегузарад: love – ишқ; love – дӯст доштан [125, с. 71]. Калимаи **hook** дар забони англисӣ ба сифати исм ва феъл истифода шуда, ба забони тоҷикӣ он чангак; чангак андохтан, маҳкам кардан [159, с. 409] тарҷума шудааст. Дар сурати истифодаи муодилҳои мавҷуда ифода намудани иҷрокунандаи амал дар забони тоҷикӣ ҳатмист. Аз ин рӯ, мутарҷим барои худдорӣ намудан аз нишон додани иҷрокунандаи амал аз усули инкишофи маъноӣ истифода намуда, амалро бо натиҷаи он тарҷума кардааст. Усули инкишофи маъноӣ аз иваз кардани муодили калимаи матни аслии бо калимаи дигаре иборат мебошад, ки ҳам аз ҷиҳати луғавӣ ва ҳам аз ҷиҳати маъноӣ дар забони тарҷума бо он алоқаманд аст [55, с. 55]. Бо вучуди истифода гардидани таҳвили луғавӣ сохти наҳвии ҷумлаи матни асл тағйир ёфтааст.

Ҳангоми таҳвили тарзи мафъули феъли забони англисӣ тавассути тарзи фоил дар забони тоҷикӣ ивазшавии пайвандакҳо дар таркиби ҷумла мушоҳида мегардад.

#### Мисол:

“**When** his face **was cleaned** he washed his right hand in the water over the side and then let it stay in the salt water while he watched the first light come before the sunrise” [168, p. 110].

#### Тарҷума:

“**Пас** аз он ки рӯяшро **тоза кард**, дасти росташро аз паҳлӯи заваҷқ поён карду онро даруни оби шӯр ниғаҳ дошта, намоён шудани аввалин панҷаҳои нурро пеш аз тулуи Офтоб тамошо кард” [168, с. 111].

Дар ҷумлаи мазкур дида мешавад, ки мутарҷим тарзи мафъулро бо фоил тарҷума кардааст. Дар натиҷа, тағйирёбии пайвандаки тобеъкунандаи **when** бо **пас аз** ба амал омадааст. Инчунин, дар ҷумлаи болозикр бадали мубтадо бо пуркунанда дида мешавад.

**Тақсими чумла.** Тафовутҳое, ки бо таъсири забон алоқаманданд, дар дараҷаи номуттасилӣ ҳангоми тавсифи вазъияти шайъӣ таҷассум мешаванд. Ҳолате ки бо як аломат дар як забон навишта мешавад, дар забони дигар бо ду ё зиёда аломат дарҷ мешавад. Ба забони англисӣ кӯтоҳбаёнӣ хос мебошад, ки дар тарҷума ба тоҷикӣ зарурати он шарҳи ба миён меояд. Дар натиҷаи баёнӣ нутқи мухтассар матни тарҷумашуда ҳаҷман васеъ мешавад, ки ин ҳолат дар баъзе мавридҳо боиси тақсим намудани як чумла ба ду ва ё зиёда чумлаҳо мегардад. Л.С. Барҳударов бар он ақидааст, ки тақсимои чумла яке аз навъҳои хоси тарҷума буда, мутарҷим бояд онро танҳо дар тарҷумаи чумлаҳои хеле дароз истифода барад. “Намуди махсуси ин таҳвилот тақсимои чумла, яъне тақсимои як чумлаи мураккаб (баъзан чумлаи сода) ба ду ё зиёда чумлаи сода мебошад” [10, с. 128].

Ҳамин тариқ, тақсими чумла дар тарҷума як навъи усули хосест, ки дар он сохтори наҳвӣи чумлаи аслий дар тарҷума ба ду ва ё зиёда сохтори предикативӣ тақсим мешавад. Ин тағйирот ба тафовути сохторӣ ва типологии байни чумлаҳои забонҳои мабдаъ ва мақсад вобаста аст.

**Мисол:**

“Yes,” the boy said. “Can I offer you a beer on the Terrace and then we’ll take the stuff home.”

“Why not?” the old man said. Between fishermen” [168, p. 8].

**Тарҷума:**

“– Албатта. Меҳоҳӣ, ки дар қаҳвахона бароят оби ҷав бигирам? Баъд чизҳоро ба хона мебарем.

– Ҷаро не?! – гуфт пирамард. – Моҳигир моҳигирро даъват карда метавонад” [168, с. 9].

Дар мисоли мазкур чумлаи мураккаби пайваст ба ду чумла, яке мураккаби тобеъ ва дигаре сода тақсим шудааст. Дар баробари тағйироти наҳвӣи тарҷума, дар чумлаҳои ғавқуззикр тағйироти луғавию сахвӣ ба ҷашм мерасад. Аз чумла, феъли модалиии **can** – тавоништан коҳиш ёфтааст, вожаи **Terrace** – қаҳвахона умумӣ гардонида шудааст.

**Муттаҳидсозии ҷумлаҳо.** В. Комиссаров ин навъи тарҷумаро ҳамчун “табдили сохтори наҳвии ҷумла бо роҳи пайвастанӣ ду ҷумлаи сода ба як ҷумлаи мураккаб” гуфтааст [80, с.180]. Л.С. Бархударов онро табдили ҷумлаҳои сода ба як ҷумлаи мураккаб дониста, гуфтааст, ки “муттаҳидсозии ду ҷумлаи сода ба як ҷумлаи мураккаб – муттаҳидсозии ҷумла мебошад” [10, с. 127]. Ҳамин тавр, муттаҳидсозии ҷумлаҳо баръакси усули тақсими ҷумла дар тарҷума буда, дар он ду ва ё зиёда ҷумлаҳои содаи матни аслии ба як ҷумлаи мураккаби матни тарҷумавӣ табдил меёбад.

**Мисол:**

“The old man was thin and gaunt with deep wrinkles in the back of his neck. The brown blotches of the benevolent skin cancer the sun brings from its reflection on sea were on his cheeks” [168, p. 6].

**Тарҷума:**

“Пирамард харобу лоғар буд ва дар паси гарданаш ожангҳои амиқ дошт, рухсораашро доғҳои қаҳваранги саратони хушҳими пӯст, ки аз тобиши анвори офтоб дар сатҳи ҳамвори баҳри гармсер the tropic пайдо мешаванд, пӯшонда буданд” [168, с. 10].

Дар ин ҷумлаҳо муттаҳидсозии ду ҷумлаи сода ба як ҷумлаи мураккаби пайваст ба назар мерасад, ки бо вергул алоқаманд шудаанд.

Дар як қатор мавридҳо муттаҳидсозии ҷумлаҳо барои канора ҷӯстан аз такрор ва номуттасилии дар нутқ истифода мешаванд.

**Мисол:**

“There are many good fishermen and some great ones. But there is only you” [168, p. 24].

**Тарҷума:**

“Дар ҷаҳон моҳигирони хуб бисёранд, бузург ҳам ҳастанд, аммо ту дигарӣ” [168, с. 25].

Дар мисоли мазкур низ мутарҷим барои аз байн бурдани номуттасилии дар нутқ ҷумлаи содаи “But there is only you – аммо ту дигарӣ”-ро бо ҷумлаи

каблӣ пайваст намудааст. Инчунин, дар тарҷума ҷумлаҳои болозикр ҳоли макон (дар ҷаҳон) илова гардидааст.

Баррасии асари “Пирамард ва баҳр” нишон дод, ки тарҷумон муттаҳидсозии ҷумлаҳоро дар тарҷумаи ҷумлаҳои содаи хуллас ва ё тафсилие истифода намудааст, ки аз ду ва ё се аъзо иборатанд.

**Мисол:**

“I know. You told me” [168, p. 24].

**Тарҷума:**

“– Медонам, нақл карда будӣ” [168, с. 25].

Дар ин мисол дида мешавад, ки ҷумлаи якум хуллас буда, он аз мубтадо ва хабар иборат аст, ҷумлаи дуюм аз се аъзо, мубтадо, хабар ва пуркунанда сохта шудааст. Дар тарҷума онҳо тавассути як ҷумлаи мураккаб ифода ёфтаанд.

Ҳолати мазкурро дар мисоли зер низ метавон мушоҳида намуд.

**Мисол:**

“I know. It was a great mistake” [168, p. 24].

**Тарҷума:**

“– Медонам, саҳт хато кардам” [168, с. 25].

**Бадали навъи пайванди наҳвӣ.** Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҷумлаҳо тавассути пайвандакҳои пайвасткунанда ва тобеъкунанда пайваст карда мешаванд. Бо вучуди мавҷудияти пайвандакҳои пайвасткунанда ва тобеъкунанда дар забонҳои мавриди назар ҳолатҳоро метавон мушоҳида намуд, ки навъи пайванди наҳвӣ дар тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ бадал меёбад, ки он ба меъёрҳои сарфию наҳвии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ вобаста мебошад.

**Мисол:**

“They sat on the Terrace and many of the fishermen made fun of the old man and he was not angry” [168, p. 8].

**Тарҷума:**

“Онҳо ба қаҳвахонаи “Террас” рафтанд. Бисёре аз моҳигирон пирамардро масхара мекарданд, **аммо** ӯ озурда намешуд” [168, с. 9].

Дар ҷумлаҳои болозикр тағйироти нахвӣ, аз қабилӣ тақсими ҷумла ва бадали пайванди нахвӣ дида мешавад. Агар дар забони англисӣ ҷумлаҳо тавассути пайвандаки пайвасткунандаи *and* пайваст шуда бошанд, пас, дар забони тоҷикӣ яке аз ҷумлаҳо аз таркиби ҷумлаи мураккаб ҷудо шуда, ба ҷумлаи содаи алоҳида табдил ёфтааст. Дар ҳолати дуюм, пайвандаки пайвасткунандаи пайиҳам бо пайвандаки пайвасткунандаи ҳилофии **аммо** бадал ёфтааст.

Дар раванди тарҷума аз абони англисӣ ба забони тоҷикӣ бадали алоқои бепайвандак бо пайвандакдор падидаест, ки зиёд мушоҳида мешавад.

**Мисол:**

“I told the boy I was strange old man,” he said” [168, p. 84].

**Тарҷума:**

“Ба писарак гуфта будам, **ки** ман пирамарди ғайриоддӣ ҳастам, – гуфт ӯ” [168, с. 85].

Тавре ки дар ин мисол дида мешавад, дар тақриби ҷумлаи мураккаби англисии “I told the boy I was strange old man” пайвандаки тобеъкунандаи “**that**” истифода нашудааст, ки маъмулан дар ин навъи ҷумлаҳо қорбаст мешавад, аммо ҳангоми тарҷумаи ин навъи ҷумла ба забони тоҷикӣ мутарҷим пайвандаки “**ки**”-ро илова намудааст. Дар натиҷаи изофа намудани пайвандак бадали алоқои бепайвандак бо пайвандакдор ба амал омадааст, ки дар назария ва амалия тарҷума ҳамчун навъҳои бадали нахвӣ маҳсуб меёбад.

Таҳқиқот нишон дод, ки дар тарҷумаи матни бадеӣ ҳолатҳои метавон низ мушоҳида намуд, ки ҷумлаҳои мураккаби пайвандакдор тавассути ҷумлаҳои мураккаби бепайвандак интиқол ёфтаанд.

**Мисол:**

“Do you remember **when** he used to come to the Terrace?” [168, p. 22].

**Тарҷума:**

– Ба хотир дорӣ, вай **як вақтҳо** ба “Террас” меомад? [168, с. 23].

Дар мисоли мазкур дида мешавад, ки ҷумлаи забони англисӣ аз рӯйи сохт мураккаб буда, он аз сарҷумла ва ҷумлаи пайрави пуркунанда иборат мебошад ва ҷумлаи пайрав бо пайвандаки тобеъкунандаи **when** ба сарҷумла тобеъ шудааст. Тарҷумон ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ пайвандакро ҳамчун ҳоли замон (як вақтҳо) интиқол додааст, ки дар натиҷа ҷумлаи тарҷумашуда ба ҷумлаи мураккаби тобеи бепайвандак табдил ёфта, ҷумлаҳои таркиби он бо вергул чудо шудаанд.

Дар тарҷума бадали навъи ҷумлаҳо дар натиҷаи ба амал омадани як қатор таҳвилоти тарҷумавӣ низ ба назар мерасад.

**Мисол:**

“But then I think of Dick Sisler **and** those great drives in the old park” [168, p. 22].

**Тарҷума:**

“Дик Сайзлер чӣ зарбаҳо мезад, **вақте ки** дар Парки Кухан бозӣ мекард” [168, с. 23].

Баррасиҳо нишон доданд, ки бадали пайвандакҳо дар дораи ҷумлаи сода низ сурат мегирад.

**Мисол:**

“**And** the best fisherman is you” [168, p. 24].

**Тарҷума:**

“– **Аммо** беҳтарин моҳигир туй” [168, с. 25].

Яке аз сабабҳои асосии чунин дигаргуниҳо услуби фардии тарҷумон мебошад. Дар симоли мазкур интиҳоб намудани пайвандаки ҳилофии “аммо” барои интиқол додани пайвандаи пайваستкунандаи “ва” аз ҳуди тарҷумон вобастагӣ дорад. Дар сурати интиқол додани ҷумлаи мазкур бо пайвандаки “ва” на маъно ва на сохти ҷумла коста намегардид.

**Бадали ҷумлаҳо аз рӯйи сохт.** Дар раванди тарҷума, инчунин, ҳолатҳои метавон мушоҳида намуд, ки дар он ҷумлаи содаи аслии тарҷума аз рӯйи сохт бадал ёфта, ба ҷумлаи мураккаб табдил дода мешавад

ва ё баръакс, ҷумлаи мураккаб ба як ҷумлаи сода мубадал мегардад. Ин навъи таҳвилро як қатор тарҷумашиносон ба қатори тақсим ва муттаҳидсозии ҷумлаҳо ворид менамоянд. Аммо мо тасмим гирифтем, ки онро ҳамчун як навъи дигари усули тарҷума пешниҳод намоем, зеро дар ин маврид ба ҷумлаҳо тақсимшавӣ ва ё муттаҳидшавии ҷумлаҳо мушоҳида намешавад.

**Мисол:**

“Tomorrow is going to be a good day with this current,” he said” [168, p. 12].

**Тарҷума:**

“– Фардо рӯзи хубе мешавад, агар мачро тағйир накунад, – гуфт ӯ” [168, с. 13].

Дар ин мисол бадали ҷумлаи содаи тафсилӣ ба ҷумлаи мураккаби тобеъ мушоҳида мешавад. Дар забони тоҷикӣ ҷумла аз рӯйи сохт иваз шуда, он тавассути сарҷумла ва ҷумлаи пайрави шарт интиқол ёфтааст.

Муттаҳидсозии ҷумла дар забони тоҷикӣ одатан дар сурати мавҷудияти ҷумлаҳои мураккабе корбаст мешавад, ки дар забони англисӣ ҳамчун нутқи айнан нақлшуда буда, дар шакли ду ҷумлаи сода ифода ёфтаанд.

**Мисол:**

“I wil kill him though”, he said. “In all his greatness and his glory” [168, p. 84].

**Тарҷума:**

“Аммо, бо ин ҳама бузургию ҳашаматаш ҳам, ман ӯро мекушам, – гуфт пирамард” [168, с. 85].

Тавре ки дида мешавад, дар ҷумлаи англисӣ нутқи айнан нақлшуда тавассути ду ҷумлаи сода ифода ёфтааст, ки яке аз онҳо аз пурқунандаҳои ҷида таркиб ёфтааст. Тарҷумон ҳангоми интиқоли онҳо аз муттаҳидсозии ҷумла корбурд намуда, онҳоро дар шакли як ҷумла интиқол додааст. Ҳамчунин, дар ҷумлаи мазкур бадали ҷонишини “**he**” ба исми “**пирамард**” ба назар мерасад.

Дар раванди таҳлили асар ҳолатҳое низ мушоҳида шудаанд, ки дар онҳо як калима тавассути ҷумла интиқол ёфтааст.

**Мисол:**

“But he was rough and harsh-spoken **and difficult** when he was drinking” [168, p. 24].

**Тарҷума:**

“Аммо ӯ, вақте ки маст мешуд, дағалу бадмуомила буд, **бо касе унс намегирифт**” [168, с. 25].

Бояд тазаккур дод, ки бадали ҷумлаи мураккаб ба ҷумлаи сода дар раванди тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ низ ба вуқӯ мепазиранд. Ҳолати мазкур бештари вақт ҳангоми тарҷумаи ҷумлаҳое мушоҳида мешавад, ки дар он ҷонишини It ба ҳайси мубтадои расмӣ амал менамояд.

**Мисол:**

“It was on the third turn that he saw the fish first” [168, p. 18].

**Тарҷума:**

“Моҳиро ӯ ҳангоми даврзании сеюмаш дид” [168, с. 19].

Чӣ тавре ки дар ин мисол дида мешавад, ҷумлаи мураккаби тобеи англисӣ, ки аз ду ҷумлаи сода иборат буда, яке аз онҳо бо мубтадои расмии It сохта шудааст, ба забони тоҷикӣ тавассути ҷумлаи сода интиқол ёфтааст.

Баррасиҳо муайян карданд, ки ҳангоми тарҷума аз англисӣ ба тоҷикӣ на танҳо ҷумлаҳои сода ба мураккаб ва ё баръакс, табдил меёбанд, балки онҳо аз рӯйи таркиб низ иваз мешаванд.

**Мисол:**

I moved **him** [168, p. 120].

**Тарҷума:**

Афтондамаш [168, с. 121].

Дар ҷумлаи мазкур ҳангоми интиқоли ҷумлаи англисӣ ба забони тоҷикӣ аъзои ҷумла коҳиш ёфтааст. Дар натиҷаи коҳиши мубтадо ва пуркунанда, ҷумлаи ҳуласи забони англисӣ ба ҷумлаи яктаркиба мубаддал шудааст.

**Бадали чумлахо аз рӯи маъно.** Дар раванди тарҷума на танҳо бадали сохтори чумлаҳои англисӣ ба тоҷикӣ сурат мегирад, балки чумлаҳо аз рӯи маъно низ таҳвил меёбанд.

**Мисол:**

But he stays down forever. Then I will stay down with him forever [168, p. 76].

**Тарҷума:**

Аммо, агар зеро об бимонад чӣ? Пас ман ҳам бояд бо ӯ бимонам [168, с. 77].

Чӣ тавре ки метавон мушоҳида кард, дар мисоли ҷавуззир ҳангоми тарҷума ҷумлаи ҳикоягӣ ба ҷумлаи саволӣ бадал ёфтааст. Инчунин, дар он таҳвилоти луғавӣ ва сарфӣ дида мешавад. Чунин ҳолат дар раванди тарҷума кам ба назар мерасад.

Хулоса, вобаста ба вижагиҳои дастурӣ ва луғавии матни бадеии асли, тарҷумон бояд роҳҳои гуногуни тарҷумаи матн, аз қабili таҳвилоти гуногуни нахвири мавриди истифода қарор диҳад, то тарҷума мукамал гардад. Таҳвилоти тарҷумавӣ барои фаҳмо намудани матни тарҷума барои хонандагони асари тарҷумашуда ва барпо намудани алоқии мантиқии байни ҷумлаҳо хизмат мекунад. Дар ниҳоят, бидуни донишдони сохтори нахвӣ забони матни бадеии асли ва усулҳои тарҷумаи он, баёни дуруст андешаҳои муаллиф ғайриимкон аст. Мутарҷими матни бадеӣ байни муаллиф ва хонанда миёнарав буда, барои дуруст баён кардани фикри асосӣ бояд аз тамоми усулҳои тарҷума моҳирона истифода барад. Мутарҷим бояд аз таҳвилоти тарҷумавӣ дар раванди тарҷумавии баамаломада худдорӣ накунад, зеро тарҷума бидуни онҳо имконнопазир аст.

### **Хулосаи боби сеюм**

Моҳияти таҳвилҳои нахвири метавон чун анъана амалиёти байнизабонӣ арзёбӣ намуд, чунки дар раванди он муҳтавои як матн (матни

асл) ба матни дигар (матни тарҷума), яъне барои табдил додани муҳтавои матни як забон ба муодили матни забони дигар интиқол дода мешавад.

Дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ ба таҳвили наҳвӣ аҳаммияти бештар дода мешавад, чунки сабабҳои зарурати таҳвили тарҷума норасоии баъзе пасвандҳои калимаҳо дар забонҳои мавриди назар: истифодаи васеъкалимаҳои функционалӣ – пешояндҳо – ба забони англисӣ, нақши ҳалқунандаи тартиби калимаҳо дар ҷумла дар шинохти вазифаҳои наҳвӣ ва маъноӣ калимаҳо дар забони англисӣ, васеъ истифода бурдани ибораҳои дорои шаклҳои шахсии феълҳо. номувофиқӣ дар табиати услубии падидаҳои дастурии якхела дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, сохтори ибораҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ зарурати интиқоли «таксимои муоширатии» ҷумла, расман ифода нашудани ҷузъҳои маъноӣ ибора ва афзоиши маъноӣ мебошад.

Дар забони англисӣ қорбасти ҷумлаҳои мураккаби бепайвандак зиёд ба назар мерасад, ки ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ онҳо таҳвил меёбанд. Дар бештари мавридҳо чунин ҷумлаҳо ба забони тоҷикӣ тавассути ҷумлаҳои пайвандакдор интиқол меёбанд, яъне ҳангоми тарҷума тарҷумон вобаста ба матн пайвандаки мувофиқро илова менамояд.

Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавқеи муайянкунанда ва муайяншаванда аз ҳам фарқ мекунад. Дар забони англисӣ асосан муайяншаванда пас аз муайянкунанда мавқеъ мегирад. Дар забони тоҷикӣ бошад, ҷойи муайяншаванда дар бештари мавридҳо пеш аз муайянкунанда буда, онҳо бо бандаки изофии “и” бо ҳам алоқаманд мешаванд. Ин тафовут боиси бадали мавқеи аъзои ҷумла ҳангоми тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ мегардад, ки дар раванди таҳқиқ зиёд ба назар расид.

Дар забони англисӣ мавқеи пуркунанда устувор мебошад. Он бевосита пас аз хабар мавқеъ мегирад. Дар сурати мавҷуд будани ҳам пуркунандаи бевосита ва ҳам пуркунандаи бавосита нақши пешояндҳо дар муайян кардани ҷойи онҳо дар ҷумла муҳим арзёбӣ мегардад. Агар пуркунандаи бавосита дар забони англисӣ бо пешояндҳо ифода ёфта бошад, пас дар ҷумла он баъд аз

пуркунандаи бевосита меистад, аммо агар он бидуни пешояндҳо ифода ёфта бошад, дар ин ҳолат пешоянди бавоиста пас аз феъл, пеш аз пуркунандаи бевосита мавҷеъ мегирад. Дар забони тоҷикӣ бошад, ҷойи пуркунанда дар ҷумла озод мебошад ва бо мақсадҳои гуногун муаллиф метавонад, онро иваз намояд. Ин ҳолат дар раванди тарҷума боиси бадали аъзои пайрави ҷумлаи англисӣ дар забони тоҷикӣ мегардад.

Безътиной ба фарқҳои дар боло зикршуда дар сохтори забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ боиси тарҷумаи таҳтуллафз мегардад.

Тафовути дар сохти дастурии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар раванди тарҷума ба ду категорияи мушкилоти тарҷума: якум, мушкилоти тарҷума ҳангоми шабоҳати вижагиҳои дастурии влҳидҳои забонӣ ва дуюм, мушкилоти тарҷума ҳангоми мавҷудияти хусусиятҳои хоси дастурии воҳидҳои забонӣ дар забонҳои асл ва тарҷума тасниф мешавад. Илова бар ин, мушкилоти хоси тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ дар таҳвили як қатор воҳидҳои дастурӣ, аз қабيلي таҳвили сарфӣ дар асоси шаклҳои калима ва воҳидҳои дастурии таркибӣ, ба мисли таҳвили наҳвӣ дар асоси ибораҳо, ҷумлаҳо ва қисматҳои алоҳидаи матн алоқаманд мебошанд.

## ХУЛОСА

Тарҷумаи бадеӣ таҳвили эҷодии матни аслиро бо истифода аз тамоми имкониятҳои мавҷудаи забони тарҷума дар баёни муассиру таъсирбахш ва фасеҳу зебо ифода менамояд, ки дар натиҷаи он хусусиятҳои бадеии матни асли ба забони тарҷума бештар интиқол меёбад. Дар тарҷумаи бадеӣ аз тарҷумон, дар баробари донишҳои забониву назариявӣ ва амалӣ дар самти тарҷумашиносӣ ва малакаҳои тарҷумонӣ, маҳорати эҷодӣ низ талаб карда мешавад, ки раванди тарҷумаро боз ҳам мураккаб ва душвор мегардонад.

Азбаски дар матнҳои бадеӣ навҳои гуногуни ҷумла истифода гардида, бо мақсадҳои услубӣ муаллиф аз воситаҳои гуногуни забонӣ истифода менамояд, интиқол ва мутобиқсозии матни бадеии забони асл ба меъёрҳои забони тарҷума як қатор таҳвилоти тарҷумавиро тақозо менамояд.

Таҳвили тарҷумавӣ, вазифа ва навҳои он дар илми тарҷумашиносӣ яке аз масъалаҳои муҳим ва ҳалталаб ба шумор меравад. Таҳвилоти тарҷумавиро муҳаққиқони соҳаи тарҷума гуногун гурӯҳбандӣ намудаанд. Таҳвили дастурӣ аз ҷониби бештари забоншиносону тарҷумашиносон ҳамчун навӣ алоҳидаи таҳвилоти тарҷумавӣ муайян шудааст, ки дар навбати худ ба сарфӣ ва наҳвӣ ҷудо мешавад.

Ҳақиқатан, тарҷума омили асосии рушди ҷомеа маҳсуб ёфта, муоширати касбӣ ва робитаҳои адабию фарҳангии мардумони гуногуни оламро тақвият мебахшад.

Дар матнҳои бадеӣ воқеият ба тарзи образнок ва бо таҳайюлотӣ рангини нависанда омехта шуда, дар он ҳангоми офаридан арзишҳои бадеию зебошиносӣ ва ҷаззоб илова мегардад.

Тарҷумаи бадеӣ аз тарҷумон маҳорати эҷодкорӣ талаб менамояд. Мутарҷим бояд ба мисли нависанда истеъдоди дурахшон дошта бошад, то тасаввуроти бою рангини муаллифро дуруст тарҷума карда тавонад. Дар тарҷумаи бадеӣ таваҷҷуҳи хосса ба тарҷумаи санъатҳои бадеӣ равона мегардад, ки вазифаи асосии тарҷумон ҳифзи онҳо дар матни тарҷума маҳсуб

меёбад, зеро онҳо ифодагари эҳсосот, ҳаяҷон ва ҳолатии руҳии муаллиф мебошанд ва ҳифзи онҳо шартӣ асосии тарҷума ба ҳисоб меравад.

Ҷаъолияти тарҷумонӣ дар тарҷумаи бадеӣ аз рӯйи услуби матни аслии вобастагии комил дорад, чунки инъикоси эҳсосот, ҳаяҷон ва ҳолатии руҳии муаллиф ҳангоми тарҷума муҳим арзёбӣ мегардад. Агар тарҷума сахт, ошкор, беғалат ва мукамал ба амал оварда нашавад, ба ҳонандаи матни тарҷумавӣ таъсири зебошиносӣ ва эҳсосӣ расонида наметавонад.

Тарҷумаи бадеӣ дар он вақт мукамал арзёбӣ мегардад, ки ҳонандаи забон тарҷума матро ҳамчун асари миллии хеш бипазирад ва равои ҳонаду ба осонӣ дарк карда тавонад. Дар тарҷумаи бадеӣ таҳвилоти тарҷумавӣ ҳатмӣ арзёбӣ мегардад.

Матнҳои бадеӣ таҷассумгари воқеияти объективӣ буда, дар он санъатҳои бадеии бою нафис ва нозук ифода меёбад ва бо ин васила муносибати инфиродии адибро ба воқеият инъикос менамояд. Ҷанбаи асосии матни бадеӣ аз аёнӣ ҳисси ва фардияти образи бадеӣ ташкил ёфта, он дар тасвир ва инъикоси зӯхуроти воқеӣ таъсири мусбат мерасонанд.

Дар матнҳои бадеӣ калимаҳои маъмулӣ дар бештари мавридҳо ба худ тобишҳои маҷозӣ касб менамоянд, ки раванди тарҷумаи матнҳои бадеиро душвор мегардонанд. Матнҳои бадеӣ дорои хусусиятҳои хоси луғавӣ, дастурӣ ва услубӣ мебошанд, ки ҳангоми тарҷума мутарҷим ба онҳо бояд таваҷҷуҳи хоса диҳад.

Ҳамин тавр, таҳлили фикри ақидаи забоншиносону тарҷумашиносон ва асарҳои тарҷумашудаи тоҷикию англисӣ нишон дод, ки:

1. Ҳангоми тарҷумаи матнҳои бадеӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва ё баръакс воҳидҳои луғавӣ, дастурӣ ва услубӣ дар ҳар ду забон пурра мутобиқат намекунанд, аз ин рӯ, ҳангоми тарҷумаи матнҳои бадеӣ тарҷумон ба таҳвилоти гуногуни тарҷумавӣ даст мезанад [1 – М];

2. Дар сохтори забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ умумият ва тафовут ба назар мерасад. Теъдоди аъзои ҷумла дар забонҳои мавриди назар баробар: мубтадо (subject), ҳабар (predicate), муайянкунанда (attribute), пуркунанда (object) ва

хол (adverbial modifier) буда, мавқеи онҳо дар ҷумла гуногун мебошад [4 – М];

3. Тартиби калимаҳо дар ҷумла дар шинохти вазифаҳои нахвӣ ва маънои калима ва дар баробари ин, муайян сохтани мутобиқатҳои онҳо дар забони тарҷума нақши бориз ва ҳалқунандаро доро мебошад;

4. Тартиби калима дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ хос мебошад. Агар дар забони тоҷикӣ тартиби аъзои ҷумла озод бошад, пас дар забони англисӣ он устувор мебошад [7 – М];

5. Мавҷуд набудани пасванди “-ро” дар забони англисӣ, ки дар забони тоҷикӣ ба ҳиссаҳои нутқ ҳангоми ба вазифаи пурқунандаи бевосита қорбаст шудан илова карда мешавад, раванди ҷудо кардани пурқунандаи бевоситаро аз мубтадо душвор мегардонад [8 – М];

6. Дар забони тоҷикӣ соҳибият, пурқунандаи бевосита ва бавосита тавассути бандакҳои ҷонишинӣ ва феълӣ ифода меёбанд. Ҳамчунин, бо бандакҳои хабарӣ феълҳои нақлӣ, феъли замони ҳозираи муайян ва сифати феълӣ замони оянда тасриф мешаванд. Ҳолати мазкур дар забони англисӣ ба назар намерасад, аз ин рӯ, дар раванди тарҷума аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ ва ё баръакс таҳаввулот дар сатҳи сарфу нахв зухур меёбад [7 – М];

7. Зери таъсири як қатор омилҳои маъмули сарфӣ ва нахвӣ дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тарҷумон маҷбур мешавад, ки аз таҳвилоти дастурӣ истифода намояд. Таҳвилоти ҷӣ луғавӣ ва ҷӣ дастурӣ асоси аксари усулҳои тарҷума мебошанд [2 – М];

8. Таҳвилоти дастурӣ аз табдил додани сохтори ҷумла дар раванди тарҷума бо мақсади мутобиқ сохтани матн ба меъёрҳои забони тарума иборат мебошад. Таҳвилоти ҷумла пурра ё қисман буда метавонад, ки он аз ба пуррагӣ ё қисман тағйир ёфтани таркиби ҷумла вобаста мебошад [5 – М];

9. Таҳвилоти пурра ҳангоми иваз кардани сараъзои ҷумла ба вучуд омада, дар натиҷаи бадали танҳо аъзои пайрави ҷумла таҳвили қисмани ҷумла зухур меёбад;

10. Навъҳои гуногуни таҳвили сарфию наҳвӣ аз қабили ҷойивазкунӣ, бадал, илованамоӣ, коҳиш, мутаҳҳидсозии ҷумлаҳо, тақсимкунии ҷумла тарҷумаи антонимӣ, тағйирёбии кулии ҷумла ва амсоли инҳо дар назария ва амалияи тарҷума муайян шудаанд [8 – М];

11. Бадали дастурӣ дар навбати худ ба бадали шакли калима, бадали ҳиссаҳои нутқ, бадали аъзои ҷумла (азнавсозии таркиби ҷумла), ва бадали наҳвӣ дар ҷумлаи мураккаб ҷудо мешавад;

12. Мутаҳҳидсозии ҷумлаҳо ҳангоми интиқоли ҷумлаҳои сода бештар мушоҳида мешавад. Дар интиқоли ҷумлаҳои мураккаб бошад, акси ҳол ба назар мерасад;

13. Ҷумлаҳои яктаркибаи англисӣ, одатан, ҳангоми интиқол ёфтан бо ҷумлаҳои дутаркиба ва ё мураккаб мутаҳҳид мешаванд. Ҳангоми дар ҷавоб ба савол ва ё дар ҷумлаҳои амрӣ истифода шудани ҷумлаҳои яктаркиба ба забони тоҷикӣ низ ҳамчун ҷумлаи содаи яктаркиба интиқол меёбанд [3 – М];

14. Таҳвили ҷумлаҳои дутаркибаи англисиро ба забони тоҷикӣ ҳамчун ҷумлаи яктаркиба низ дар раванди тарҷума мушоҳида кардан мумкин аст [8 – М];

15. Дар забонҳои мавриди назар ҷумлаҳои мураккаб ба ду гурӯҳ: ҷумлаҳои мураккаби пайваст ва ҷумлаҳои мураккаби тобеъ тасниф мешаванд, ки ҳар яки он аз зергурӯҳҳо иборат мебошанд [6 – М];

16. Яке душвортарин усулҳои таҳвилоти тарҷумавӣ тағйироти кулӣ мебошад, ки ҳангоми мавҷуд набудани мувофиқати луғавӣ ё маъноӣ котекстуалии калимаҳои алоҳида дар таркиби ибора, гурӯҳи маъноӣ ё ҷумла истифода мешавад. Усули мазкур дар фаҳмидани маъноӣ маъноии кулли воҳиди тарҷума ва дубора ифода кардани он дар забони тарҷума аз ҷониби мутарҷим зоҳир меёбад [8 – М];

17. Азбаски низомии наҳвии забонҳо беназир аст, таҳвилоти наҳвӣ дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ падидаи маъмул аст ;

18. Дар раванди тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ҷойивазкунии аъзои ҷумла, хусусан, хабар зиёд мушоҳида мешавад;

19. Ҷойивазкуни дар раванди тарҷума на танҳо дар интиқоли ҷумлаҳо, балки дар доираи ибораҳо низ ба мушоҳида мераванд, яъне ҳангоми интиқоли ибораҳои англисӣ ба забони тоҷикӣ мавқеи калимаҳо дар таркиби ибора бадал меёбад;

20. Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар раванди тарҷума на танҳо мавқеи ҳиссаҳои нутқ дар таркиби ибора ва аъзои ҷумла дар таркиби ибораҳо, балки ҷойи ҷумлаҳои сода дар таркиби ҷумлаҳои мураккаб бадал меёбанд, ки дар диссертатсия ҳолатҳои бадали онҳо баррасӣ гардидааст [3 – М];

21. Дар баъзе мавридҳо истифодаи таҳвилоти луғавӣ ва сарфӣ зарурати истифодаи таҳвилоти нахвиرو ба миён меорад [2 – М];

22. Бо вучуди мавҷудияти инверсия дар забони тоҷикӣ ҳангоми интиқоли он аз забони англисӣ истифодаи тартиби муқаррарии калима ба назар мерасад [4 – М];

23. Сарфи назар аз мавҷудияти умумитяҳо дар низоми луғавӣ ва дастурии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар раванди тарҷума таҳвилоти тарҷумавӣ ба амал меояд, ки ба як қатор омилҳо вобаста мебошад;

24. Дар раванди таҳқиқ муайян гардид, ки ҷумлаҳои содаи дутаркиба ва ҷумлаҳои мураккаби забони англисӣ ҳангоми тарҷума шудан ба забони тоҷикӣ бидуни таҳвили тарҷумавӣ интиқол намеёбанд. Дар бештари мавридҳо ҷойивазкунии аъзои ҷумла ҳатман ба вучуд меояд, ки аз тартиби хоси калимаҳо дар забонҳои мавриди назар далолат менамояд;

25. Натиҷаи таҳқиқ нишон дод, ки қорбасти шумораи таҳвилоти тарҷумавӣ дар доираи як ҷумла аз сохт ва таркиби ҷумла вобастагӣ дорад. Дар сурати мураккаб будани сохт ва таркиби ҷумлаи англисӣ, он ба забони тоҷикӣ бо истифода аз як қатор таҳвилоти тарҷумавӣ интиқол меёбад;

26. Дуруст ба роҳ мондани таҳвилоти тарҷумавӣ ба мукаммалии тарҷума мусоидат менамояд. Дар сурати нодуруст қорбаст шудани таҳвилоти тарҷумавӣ на танҳо сохти дастурӣ, балки мазмуну муҳтавои матн таҳриф меёбад.

## **ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ**

Зимни омӯзиши мавзӯ, ки вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ дар матни бадеии тарҷумавӣ (дар мисоли тарҷумаи асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей) муайян карда шуд, тавсияҳои зерин барои амалишавии натиҷаҳои таҳқиқот пешниҳод мегарданд:

1. Маводди мазкур метавонад зимни омӯзиши вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ дар матни бадеӣ ва роҳҳои корбурди тарҷума дир ин гуна матнҳо мавриди истифода қарор гирад;

2. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ зимни тарҷумаи маводди забони англисӣ ва тоҷикӣ, аз ҷумла, матни бадеӣ замина гузошта метавонад;

3. Натиҷаҳои бадастомада метавонад зимни омӯзиши масъалаҳои мубрами тарҷумаи бадеӣ ва вижагиҳои он, инчунин, қонуниятҳои мутобиқати воҳидҳои забонӣ дар равиши тарҷумаи асарҳои бадеӣ мавриди амал қарор гирад;

4. Натиҷаҳои бадастомада метавонад ҷиҳати омӯзиши заминаҳои забоншиносии таҳвилҳои наҳвӣ дар тарҷумаи бадеӣ ҳамчун мавод истифода гардад;

5. Натиҷаҳои таҳқиқотро метавон зимни таҳияи маводди таълимӣ-методӣ ва фарҳангномаҳои соҳавӣ оид ба вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ дар матни бадеии тарҷумавӣ истифода кард;

6. Натиҷаҳои таҳқиқот ҳангоми тадриси фанҳои назария ва амалияи тарҷума, грамматикаи амалии забони англис, грамматикаи назариявии забони англисӣ, тарҷумаи бадеӣ метавонад ҳамчун мавод истифода шаванд.

7. Таҳқиқоти вижагиҳои таҳвилоти наҳвӣ дар матни бадеии тарҷумавӣ дар мисоли тарҷумаи асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Хемингвей нишон дод, ки дар таҳқиқи масоили назариявӣ ва амалии тарҷума аз як забон ба забони дигар ҷанбаҳои зиёде ҳанӯз таҳқиқ нагардидаанд, аз ин рӯ, минбаъд ҷанбаҳои дигари мавзӯи мазкурро таҳлил кардан мумкин аст.

## **РҶҶХАТИ АДАБИЁТ**

### **А) Адабиёти илмӣ:**

1. Адмони, В.Г. Основы теории грамматики [Текст] /В.Г. Адмони. – М.: Наука, 1964. – 106 с.
2. Алексеева, И.С. Введение в переводоведение [Текст] / И.С. Алексеева. – М.: Академия, 2004. – 346 с.
3. Алексеева, И.С. Профессиональное обучение переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей [Текст] / И.С. Алексеева. – СПб.: Издательство «Союз», 2001. – 288 с.
4. Алимов, В.В. Теория перевода: перевод в сфере профессиональной коммуникации / В.В. Алимов. – Изд. 3-е. испр. и доп. – М.: УРСС, 2005. – 158 с.
5. Аминов, А.С. Проблемы художественного стихотворного эквивалентного перевода [Текст] / А.С. Аминов. – Душанбе, 2013. – 234 с.
6. Андреева, Е.Д. Теория перевода. Технология перевода: учебное пособие / Е.Д. Андреева; Оренбургский гос. ун-т. – Оренбург: ОГУ, 2017. – 152 с.
7. Аракин, В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности 2103: Иностранные языки / В.Д. Аракин. - Л.: Просвещение, 1979. - 259 с.
8. Бабайцева, В.В. Односоставные предложения в современном русском языке / В.В. Бабайцева. – М.: Просвещение, 1968. – 160 с.
9. Бархударов, Л.С. Грамматика английского языка / Л.С. Бархударов, Д.А. Штейлинг. –М.: Русский язык, 1973. – 325 с.
10. Бархударов, Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. / Л.С. Бархударов. – М.: Высшая школа, 1996. –200 с.
11. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.

12. Бархударов, Л.С. Общелингвистическое значение теории перевода. Теория и критика перевода / Л.С. Бархударов. – Л. 1962. – 239 с.
13. Беляева, М.А. Грамматика английского языка / М.А. Беляева. – 6-е изд. – М.: Высш. шк., 1977. – 380 с.
14. Блох, М.Ю. – Курс теоретической грамматики / М.Ю. Блох. – М: Высш. Шк. 2000, – 178 с.
15. Блох, М.Я. Теоретическая грамматика английского языка М.Я. Блох. – 3-е изд., испр. – М.: Высш. школа, 2000. – 380 с.
16. Бобоалиева З.П. Творчество Чингиза Айтматова в контексте таджикско-кыргызских литературных связей (проблемы перевода): диссертация ... кандидата Филологических наук: 10.01.03 / З.П. Бобоалиева. – Душанбе, 2016.- 175 с.
17. Бобокулов, Д.А. Художественно-стилистические особенности перевода произведений Ивана Бунина на таджикский язык / Д.А. Бобокулов. – Душанбе, 2016 – 152 с.
18. Бойболаев, Б.Э. Использование приемов изменения, дополнения и замены как основных средств перевода таджикских художественных текстов // Актуальные исследования. – 2022. – №14 (93). – С. 13-15.
19. Болотнова, Н.С. Филологический анализ текста / Н.С. Болотнова. – М., 2009. – 520 с.
20. Бондарко, А.В. Об актуализационных признаках предложения / А.В. Бондарко / А.В. Бондарко // Теоретические проблемы синтаксиса индоевропейских языков. – Л., 1971. – С. 139-146.
21. Бреус, Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский: учебное пособие / Е.В. Бреус. – М.: УРАО, 2002. – 208 с.
22. Бреус, Е.В. Курс перевода с английского языка на русский: учебное пособие [Текст] / Е.В. Бреус. – М.: Р. Валент, 2007. – 320 с.
23. Васильева, А.А. Синтаксические трансформации при переводе с русского языка на якутский: на примере атрибутивных конструкций: дисс. . канд. филол. наук / А.А. Васильева. – Якутск, 2002. – 171 с.

24. Верещагин, Е.М. Язык и культура [Текст] / Е.В. Верещангин, Е.М. Костомаров. – Москва, Русский язык, 1983. – 269 с.
25. Виноградов, В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения: (на материале русского языка) /В.В. Виноградов // Вопросы грамматического строя. – М., 1955. – С. 231-253.
26. Виноградов, В.С. Русский язык. Грамматическое учение о слова / В.С. Виноградов. – М. 1972. – 616 с.
27. Виноградов, В.В. Русский язык / В. В. Виноградов. – М.: Высш. шк., 1986. – 640 с.
28. Виноградов, В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, – 224 с.
29. Влахов, С., Флорин, С. Непереводимое и перевод // Мастерство перевода / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М.: Сов. писатель, 1965. – С. 118 – 131.
30. Влахов, С.И. Непереводимое в переводе / С.И. Влахов, С.П. Флорин. – М.: Международные отношения, 2009. – 328 с
31. Гак, В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В.Г. Гак. – Л.: Просвещение. Ленингр. отд-ние, 1977. – 300 с.
32. Гальперин, И.Р. Перевод и стилистика / И.Р. Гальперин // Теория и методика учебного процесса. – Москва, 1960. – 236 с.
33. Гальперин, И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. – 253 с.
34. Гарбовский, Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
35. Гачечиладзе, Г. Художественный перевод и литературные взаимосвязи / Г. Гачечиладзе. – М.: Наука, 1980. – 2-е изд. – 255 с.
36. Гашина М.А. Практическая грамматика английского языка / М. Гашина, Н. Васильевская.. – 9-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., 1964. – 200 с.
37. Гашина, М. Английская грамматика / М. Гашина, Н. Васильевская. – М: 1951. – 383 с.

38. Гиляревский Р.С. Иностранные имена и названия в русском тексте: Справочник / Р.С. Гиляревский, Б.А. Старостин. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1985. – 303 с.
39. Годочкина, Т.А. Особенности функционирования английских заимствований (на материале немецкого языка) // Академия педагогических идей Новация / Т.А. Годочкина, О.А. Минеева. – 2017. – № 10. – С. 110 - 115.
40. Голикова, Ж.А. Learn to Translate by Translating from English into Russian. Перевод с английского на русский / Ж.А. Голикова. – 5-е изд., стер. – Минск : Новое знание, 2008. – 287 с.
41. Голуб, Л.Н. Предпереводческая обработка текста [Текст] / Л.Н. Голуб// Университетское переводоведение. Выпуск 6. Материалы IV Международной конференции по переводоведению "Федоровские чтения". – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. – С. 231-245.
42. Горохова, А.И. Сопоставительный анализ способов достижения эквивалентности в синхронном и письменном переводе: дисс. . канд. филол. наук / А.И. Горохова. – М., 2004. – 174 с.
43. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Қисми 2. Ш. Рустамов, Р. Фафоров – Душанбе, 1986. – 430 с.
44. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Қисми 2. Ибораҳо ва ҷумлаҳои сода [Матн] / Муҳ.масъул: Ш. Рустамов, Р. Фафоров. – Душанбе: Дониш, 1986. – 372 с.
45. Гурова, Ю.И. Основные направления типологии перевода в эпоху Ренессанса и в эпоху индустриального капитализма / Ю.И. Гурова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2012. – № 2 (16), Ч. 2. – С. 36-41.
46. Гурова, Ю.И. Перевод: воссоздание внутренней смысловой программы и единого смысла текста как основа колабирования процесса перевода: монография. / Ю.И. Гурова – СПб.: Реноме, 2010. – 239 с.

47. Давронов, А. Адабиёт ва воқеият [Матн] / А. Давронов. – Душанбе: Ҳумо, 2003. – 253 с.
48. Давронов, А.У. Таджикско-армянские литературные связи в новое время: автореф. дис... док. филол. наук: 10.01.03 / А.У. Давронов. – Душанбе, 2009. – 53 с.
49. Давронов, А.У. Тарҷумаи бадеӣ ва шуури миллӣ. Мушкилоти филологияи тоҷик [Матн] / А.У. Давронов. – Душанбе: Ҳумо. – 2003. – 256 с.
50. Дейкина, А.Д. Формирование языковой личности с ценностным взглядом на русский язык: методологические проблемы преподавания русского языка / А.Д. Дейкина. – М.: Оренбург, 2009. – 305 с
51. Демидчик, Л.Н. Реалистическое обновление таджикской прозаической традиции: автореф. дис.... док. филол. наук: 10.01.03 / Л.Н. Демидчик. – Душанбе: 1973. – 43 с.
52. Динькевич, А.В. Инверсия как средство выражения экспрессивности в английском языке / А.В. Динькевич, Н.В. Тарасова // Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в высшей школе Республики Беларусь – 2014. – С. 105-108.
53. Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷисми 1. – Душанбе, 1970. – 265 с.
54. Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Ҷисми 2. – Душанбе, 1973. – 392 с.
55. Зарипов, Қ.А. Мушкилоти луғавӣ дар тарҷумаи бадеӣ (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ): дис. ном. илм. филол.: 10.02.20 / Қ.А. Зарипов. – Душанбе, 2023. – 175 с.
56. Захарова, Л.Д. Прием опущения// Основные понятия переводоведения (отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / Л.Д. Захарова.. – М., 2010. – 261 с.
57. Зикриёев, Ф.Қ. Предикативноӣ - аломати асосии ҷумла/ Ф.Қ. Зикриёев, М. Каримова // Вопр. лингвистики. – Душанбе, 2004. – С. 32-39.
58. Иванов, Н.В. О связи перевода и риторики / Н.В. Иванов // Стратегия социального прорыва России в XXI век: Материалы выступлений 13

апреля 2000 г. (седьмые научные чтения МГСУ). – М.: Изд-во МГСУ "Союз", 2001. – С. 388-389.

59. Ильенко, С.Г. Персонализация как важнейшая сторона категории предикативности / С.Г. Ильенко // Теоретические проблемы синтаксиса индоевропейских языков. – Л., 1975. – 736 с.
60. Каде, О.К. Проблема перевода в свете теории коммуникации / О.К. Каде // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 69–90.
61. Казакова, Т.А. Практические основы перевода English ↔ Russian: Учебное пособие. – СПб, 2002. – 320 с
62. Каменский, А.И. Практическая грамматика английского языка: Справочное пособие для неязыковых вузов / А.И. Каменский, И.Б. Каменская. – Часть 1. – Харьков: ИНЭМ, 2002. – 278 с.
63. Каменский, А.И., Каменская И.Б. Практическая грамматика английского языка / А.И. Каменский, И.Б. Каменская. Часть 1 – Харьков: ИНЭМ, 2002. – 276 с.
64. Камолиддинов, Б. Забони тоҷикӣ синфи 11[Матн] /Б. Камолиддинов. – Душанбе, 2010. – 240 с.
65. Камолиддинов, Б. Наҳви забони тоҷикӣ [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе, 2010. – 280с.
66. Камолиддинов, Б. Наҳви забони тоҷикӣ: китоби дарси барои факултетҳои журналистика, филология ва забонҳои хориҷии мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Б. Камолиддинов. –Душанбе: Собириён, 2010. – 280 с.
67. Карабанова, О.О. Переводческие трансформации как понятие и явление: дисс. канд. филол. наук / О.О. Карабанова. – М., 2000. – 166 с.
68. Каушанская, В.Л. Грамматика английского языка / В.Л. Каушанская, Р.Л. Ковнер, О.Н. Кожевникова, Е.В. Прокофьева [и др.]. – 5-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2008. – 384 с.

69. Каушанская, В.Л. Грамматика английского языка: пособие для студентов педагогических институтов и университетов / В.Л. Каушанская, Р.Л. Ковнер, О.Н. Кожевникова, Е.В. Прокофьева [и др.]. – 7-е изд. – М.: Высшая школа, 2005. – 319 с.
70. Качалова, К.Н. Практическая грамматика английского языка / К.Н. Качалова, Е.Е. Израилевич. – М.: Юнвес Лист, 2000. – 717 с.
71. Качалова, К.Н. Практическая грамматика английского языка. В 2-х томах / К.Н. Качалова, Е.Е. Израилевич. – 8-е изд. – Киев: Методика, 2002. – 367 с.
72. Кесамирова, С.Р. Таҳлили муқоисавии дараҷаҳои муодилнокии байнизабонии воҳидҳои луғавӣ аз нигоҳи тарҷума (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ): дисс... ном. илм. филол.: 10.02.20. / С.Р. Кесамирова. – Душанбе, 2019. – 180 с.
73. Клишин, А.И. Практика перевода английских текстов. Пособие для всех. Учебное пособие / А.И. Клишин. – СПб.: Издательский дом «Андра», 2003. – 96 с.
74. Кобрина, Н.А. Грамматика английского языка: Морфология [Текст] / Н.А. Кобрина и др. – М., 1985. – 450 с.
75. Комиссаров, В.Н. Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров. -3 изд. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. –176 с.
76. Комиссаров, В.Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых / В.Н. Комиссаров. – М.: 1999. – 320 с.
77. Комиссаров, В.Н. Слово о переводе (очерк лингвистического учения о переводе) / В.Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1973. – 194 с.
78. Комиссаров, В.Н. Пособие по переводу с английского языка на русский / В.Н. Комиссаров, Я.И. Рецкер, В.И. Тархов. – Ч. II. – М., 1965. – 287 с.
79. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС., 2002. – 424 с.

80. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
81. Комиссаров, В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: Прогресс, 2010. – 253 с.
82. Крылова, И.П. Английская грамматика для всех / И.П. Крылова, Е.В. Крылова. – М.: Высшая школа, 1989. – 270 с.
83. Крюков, А.Н. Актуальные методологические проблемы науки о переводе / А.Н. Крюкова // Тетради переводчика. – 1984. – Вып. 21. – С. 3-13.
84. Кузнец, М.Д. Стилистика английского языка [Текст] / М.Д. Кузнец. – Ленинград: Учпедгиз., 1960. – 175с.
85. Кухаренко, В.А. Интерпретации – 192 с.я текста / В.А. Кухаренко. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1988. – 247 с.
86. Кухаренко, В.А. Лингвистическое исследование английской художественной речи / В.А. Кухаренко. – Одесса, 1973. – 60 с.
87. Латышев, Л.К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы ее достижения / Л.К. Латышев. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 247 с.
88. Латышев, Л.К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – М.: Академия, 2005. – 320 с.
89. Левицкая, Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода \ Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Международные отношения, 1976. — М.: Издание автора, 1927. — 263 с.
90. Миньяр-Белоручев, Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М.: Воениздат, 1980. – 237 с.
91. Миньяр-Белоручев, Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 208 с.
92. Миньяр-Белоручев, Р.К. Как стать переводчиком? / Ответственный редактор. М.Я. Блох. — М., 1999. – 176 с.
93. Муллоджанова, З.А. Стилль оригинала и перевод: (К проблеме изучения прозы С. Айни) / З.А. Муллоджанова. – Душанбе: Дониш, 1976. – 136 с.

94. Муллоджанова, З.А. Стилъ Садриддина Айни и проблемы перевода его произведений на русский язык: дис. канд. филол. наук / З.А.Муллоджанова. – Душанбе, 1972. – 183 с.
95. Муллоджанова, З.А. Стилъ оригинала и перевод: к проблеме изучения прозы С.Айни / З. А. Муллоджанова. – Душанбе: ТНУ, 2014. –136 с.
96. Муллоджанова, З.А. Стилъ оригинала и перевод / З.А. Муллоджанова. – Душанбе, 2014. – 192 с.
97. Мухтор, Ш. Время и переводчик [Текст] / Ш. Мухтор. – Душанбе: Адиб, 1989. – 206 с.
98. Наврузов, А.Х. Проблема адекватности перевода и сохранения авторского стиля в переводах художественного текста с русского языка на таджикский (на материале перевода романа М. Шолохова “Тихий Дон” на таджикский язык, выполненного Э. Муллокандовым): дисс... канд. филол.наук: 10.01.08 /А.Х. Наврузов. – Душанбе, 2021. – 163 с.
99. Нагзибекова, М.Б. Учебное пособие по теории перевода / М.Б. Нагзибекова. – Душанбе: Нодир, 2005.– 105 с.
100. Найда, Ю.А. Наука перевода / Ю.А. Найда // Вопросы языкознания. – № 4. – М., 1970. – С. 57 - 63.
101. Некрасов, Е. Популярная грамматика английского языка / Е. Некрасов. – М:1999. – 458 с.
102. Нелюбин, Л.Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект): Курс лекций. Английский язык / Л.Л. Нелюбин. – М: Изд-во МГОУ, 2005. – 153 с.
103. Нелюбин, Л.Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект). Учебник. Английский язык / Л.Л. Нелюбин. – Изд.2-е, испр. И дополн. –М.: Изд-во МГОУ, 2007. – 188 с.
104. Нелюбин, Л.Л. Лингвостилистика современного английского языка: учеб. Пособие / Л.Л. Нелюбин. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 128 с.

105. Нелюбин, Л.Л. Очерки по введению в языкознание / Л.Л. Нелюбин. – Изд. 2-е перераб. и дополнен. – М.: Изд-во Народный учитель, 2004. – 116 с.
106. Ниёзмухаммадов, Б. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис / Б. Ниёзмухаммадов, Ҳ. Каримов, Н. Маъсумӣ ва дигарон. – Душанбе, Ирфон. 1970. – 265 с.
107. Новикова, М.Г. Синтаксические преобразования на уровне предложения при переводе с английского языка на русский язык на примере коротких рассказов С. Моэма: дисс... канд. филол.наук: 10.02.20 / М.Г. Новикова. – М., 2009. – 168 с.
108. Олейник, А.Ю. Переводческие трансформации в текстовом дискурсе: на материале англо-русского и русско-английского публицистического перевода: дисс....кандидат филологических наук: 10.02.19 / А.Ю. Олейник. – М., 2009. – 175 с.
109. Поливанов, Е.Д. За марксистское языкознание / Е.Д. Поливанов. – Смоленск: СГПУ, 2003. – 236 с.
110. Попович, А. Проблемы художественного перевода / А. Попович. –М.: Высшая школа, 1980. – 199 с.
111. Потебня, А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Т. 1-2. – М.: Учпедгиз., 1958. – 536 с.
112. Перепечко, Н.Н. Лексические и грамматические аспекты перевода технических текстов. Учебное пособие / Н.Н. Перепечко, Т.Н. Конагорова. – Минск: БНТУ. 2013. – 99 с.
113. Прокопович, С.С. Адекватный перевод художественной прозы: Возможен ли он? / С.С. Прокопович // Тетради переводчика. – 1978. – Вып. 15. – С. 75 - 82.
114. Ревзин, И.И. Основы общего и машинного перевода / И.И. Ревзин, В.Ю. Розенцвейг. – М., 1967. – 64 с.

115. Реформатский, А.А. Введение в языковедение: учебник для вузов/А.А. Реформатский / под. ред. В.А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 536 с.
116. Рецкер, Я.И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык // Я.И. Рецкер // Вопросы методики учебного перевода. – М., 1950. – С. 156-178
117. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер. – М., 1974. – 216 с.
118. Роева, К.М. Трудности перевода и пути их преодоления (на материале научно-технического (нефтяного) дискурса): учеб.- метод. пособие / Роева КМ. – Ижевск: Издательство “Удмуртский университет”, 2013. – 104 с.
119. Романова, С.П. Пособие по переводу с английского на русский. / С.П. Романова, А. Л. Коралова. – 3-е изд. – М.: КДУ, 2007. –176 с.
120. Рустамов, Ш. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / Ш. Рустамов, Р. Ғаффоров. – Душанбе: Дониш, 1986. – 371 с.
121. Рустамов, Ш. Исм / Ш. Рустамов. - Душанбе: Дониш, 1981. – 220 с.
122. Самадов, А. Шигардҳои тарҷума / А. Самадов. – Душанбе: Сабрина-К, 2016. – 184 с.
123. Самарина, Н.В. О возможности экспликации семантической хусусиятистики неопределенного местоимения some в английских публицистических текстах / Н.В. Самарина // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина, 2014. – № 3. – С. 111-117.
124. Сдобников, В.В. Теория перевода: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 448 с.
125. Смирницкий, А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. – М., 1956, – 259 с.

126. Смирницкий, А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий. – Изд-е 2-е, испр. – М.: ЛКИ, 2007 – 286 с.
127. Смирницкий, И.И. Морфология английского языка / А.И. Смирницкий // Ред. В. В. Пассев. – М., 1959. – 440с.
128. Соҳибназарова, Ҳ.Т., Зарипов, Қ.А. Таҳлили дараҷаҳои мутобиқати воҳидҳои лексикӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (дар мисолҳои асарҳои С.Айнӣ) /Ҳ.Т. Соҳибназарова, Қ.А. Зарипов // Вестн. Тадж. гос. ин-та языков. – Душанбе, 2022. –№1 (45). – С. 20-28.
129. Стернин, И.А. Контрастивная лингвистика. Проблемы теории и методики исследования. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 288 с.
130. Тетерукова И.М. Грамматические трансформации текста при переводе (на материале итальянского и русского языков): автореф. диссер. канд. филол. Наук: 10.02.20 / И.М. Тетерукова. – Москва, 2009. – 21 с.
131. Тихонов, А.А. Английский язык: теория и практика перевода: учебное пособие / А.А. Тихонов. – Москва: Проспект, 2015. – 120 с.
132. Турсунов, Ф.М. Лексико-семантический анализ и особенности перевода пословиц и поговорок произведений Ф. Мухаммадиева (на материалах таджикского и русского языков): монография / Ф.М.Турсунов. – Душанбе, 2006. – 35 с.
133. Турсунов, Ф.М. Сопоставительное исследование безэквивалентной лексики в лингвокультурном и переводческом аспектах (на материале английского и таджикского языков): дисс... док. филол. наук: 10.02.20. / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 2016. – 358 с.
134. Тюленей, С.В. Теория перевода: учебное пособие / С.В. Тюленей. – М.: Гардарики, 2004. – 336 с.
135. Усмонов, К. Грамматикаи назари забони англиси: раҳнамои таълим / К. Усмонов. – Хучанд: Нури маърифат, 2006. – 131 с.
136. Федоров, А.В. Введение в теорию перевода: лингвистические проблемы. – М.: Лит. на ин.яз.- 2-е изд., перераб. 1958. – 374 с.

137. Федоров, А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А.В. Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
138. Федоров, А.И. Семантическая основа образных средств языка. Новосибирск: Наука, 1969. – 92 с.
139. Чуковский, К.И. Искусство перевода / К.И. Чуковский. – М.: Academia, 1936. – 222 с.
140. Цвиллинг, М.Я. и др. О критериях оценки перевода / М.Я. Цвиллинг // Тетради переводчика. – Вып. 15. – 1978. – С. 8 -14.
141. Цвиллинг, М.Я. Некоторые положения теории перевода и их место в преподавании иностранного языка научным работникам / М.Я. Цвиллинг // Методика и лингвистика. – М., 1981. – С. 15-21.
142. Цвиллинг, М.Я. Буквализм в переводе и его преодоление при помощи приема рекомбинации элементарных значений / М.Я. Цвиллинг // Лингвометодические основы преподавания иностранных языков. – М., 1979. – С. 32 - 39.
143. Шахматов, А.А. Введение в языкознание: хрестоматия: учеб. пособие для вузов / А. А.Шахматов / сост. А.В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат, Г.И. Рапова. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 342 с.
144. Шведова, Н.Ю. Очерки по синтаксису разговорной речи / Н.Ю. Шведова. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 377 с.
145. Швейцер, А.Д. Перевод и лингвистика / Швейцер А.Д. – М.: Воениздат, 1973. – 282 с.
146. Швейцер, А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 2009. – 212 с.
147. Шевнин, А.Б. Переводческая эрратология: новый взгляд на описание концептуальной и языковой картины мира / А.Б. Шевнин // Теория и практика перевода и профессиональной подготовки переводчиков: устный перевод. 2008. С.209 - 214.

148. Шевнин, А.Б. Теория и практика перевода: пособие для студентов филол. фак. ун-тов и фак. иностр. яз. пед. ин-тов / А.Б. Шевнин, В.С. Серов. – Элиста : КГУ, 1979. – 125 с.
149. Ширяев, А.Ф. Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А.Ф. Ширяев. – М.: Воениздат, 1979.– 183 с.
150. Шокир, М. Время и переводчик / М. Шокир. – Душанбе: Адиб, 1989. – 206 с.
151. Шукуров, М. Перевод – школа мастерства / М. Шукуров. – М.: Наука, 1985. – 387 с.
152. Шукуров, М. Хусусиятҳои ғоявию бадеии “Ёддоштҳо”-и устод С. Айнӣ / М.Шукуров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 245 с.
153. Эльжуркаева, М. Я. Проблемы перевода фразеологических единиц // Филологические науки в России и за рубежом: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2013 г.) / М. Я. Эльжуркаева. – Т. 0. – Санкт-Петербург: Реноме, 2013. – С. 106-109
154. Bloch, M.Y. A course in Theoretical English Grammar / M.Y. Bloch. М.: Pravda, 2000. – 265с.
155. Catford, J. The Linguistic. The art of Translation / J. Catford. – London: Oxford University Press, 1995. – 103 p.
156. Newmark, P. Approaches to Translation. – Oxford, 1981. – 418p.
157. Savory, Th.H. The Art of Translation / Th.H. Savory. – London, 1968 –191 p.

#### **Б) Фарҳанг ва луғатҳо:**

158. Ванников, Ю.В. Картинный словарь русского языка / Ю.В. Ванников. – Москва, 1969. – 440 с.
159. Мамадназаров, А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / А. Мамадназаров. – Душанбе: ЭР-граф, 2017. – 1016 с.
160. Мюллер, В.К. Англо-русский. Русско-английский словарь. 250000 слов /250000 слов/ В.К. Мюллер. –М.: АСТ, 2015. – 1184с.

161. Нелюбин, Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. — 320 с.
162. The Oxford English - Russian Dictionary. – Oxford-Moscow: Oxford University Press, 1999. – 734 p.

#### **В) Сарчашмаи электронӣ:**

163. Вожаҷӯ – Фарҳанги бархатти тафсирии форсии тоҷикӣ [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://vazhaju.com>
164. Комягина, О.В. Особенности употребления грамматической инверсии в современном английском языке / О.В. Комягина, А.В. Карпова // Филологический аспект : сетевое изд. – 2018. – № 6. – URL:<https://scipress.ru/philology/articles/osobennosti-upotrebleniya-grammaticheskoy-inversii-v-sovremennom-anglijskom-yazyke.html?ysclid=ltyhh87mgj464786043>
165. Эмомалӣ Раҳмон. Мулоқот бо зиёиён. 19. 03.2008 [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <http://prezident.tj>
166. Collins Onlone Dictionary. Definitions, Thesaurus and Translations [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://collinsdictionary.com>
167. Oxford English Dictionary [манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.oed.com>

#### **Г) Сарчашмаи мисолҳо**

168. Ҳемингвей, Э. Пирамард ва баҳр / Э. Ҳемингвей. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 167 с.

## **ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:**

**А). Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди**

**Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:**

- [1-М]. Мустафоева, М.Р. Муқоиса ва усули истифодаи он дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ (дар мисоли асари Э. Ҳемингвей “Пирамард ва баҳр”) / М.Р. Мустафоева // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – Душанбе, 2021. – №1 (41). – С. 50-56. ISSN 2226-9355
- [2-М]. Мустафоева, М.Р. Таҳлил ва муодилоҳои калимаҳо дар забони англисӣ ва тоҷикӣ дар мисоли асари “Пирамард ва баҳр”-и Э. Ҳемингвей) / М.Р. Мустафоева // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. – №2 (91). – С. 119-124. ISSN 2219-5408
- [3-М]. Мустафоева, М.Р. Таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои сода дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ (дар мисоли асари Э. Ҳемингвей “Пирамард ва баҳр”) / М.Р. Мустафоева, М.Р. // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – Душанбе, 2022. – №1(45). – С. 50-60. ISSN 2226-9355
- [4-М]. Соҳибназарова Ҳ.Т., Мустафоева М.Р. Ҷумла ва мавқеи он аз нигоҳи забоншиносон / Ҳ.Т. Соҳибназарова, М.Р. Мустафоева // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – №1(102). – С. 16-21. ISSN 2219-5408

**Б). Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаҳои дигар:**

- [5-М]. Мустафоева, М.Р. Безэквивалентные грамматические единицы в английском и таджикском языках и способы их передачи / М.Р. Мустафоева // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ ҳаёти профессорону омӯзгорони Муассисаҳои олии касбии Россия, Ўзбекистон ва Тоҷикистон “Масъалаҳои мубрами муоширати байнифарҳангӣ: бо ҳифзи гузашта ояндаро месозем”. – Самарқанд, 2021. – С. 220-224.
- [6-М]. Мустафоева, М.Р. Намудҳои ҷумлаи пайрави ҳол дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ (дар мисоли асари Э. Ҳемингвей “Пирамард ва баҳр”) / М.Р.

- Мустафоева // Маводди конференсияи илми-назариявӣ дар мавзуи “Масъалаҳои мубрами омӯзиши забонҳои хориҷӣ (русӣ, англисӣ ва хитой) дар шароити муосир”. – Кӯлоб, 2024. – С. 48-54
- [7-М]. Мустафоева, М.Р. Таснифоти категорияҳои грамматикӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / М.Р. Мустафоева // Маводди конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ бахшида ба амалигардонии “Рӯзи байналмилалӣ ҳуқуқи инсон” ва “Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030” – Душанбе, 2022. – С. 79-83.
- [8-М]. Мустафоева, М.Р. Масъалаҳои умдаи назарияи тарҷумаи бадеӣ / М.Р. Мустафоева // Маводди конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ “Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ: назария ва методҳои таҳқиқи “тарҷуманопазирӣ””. – Душанбе, 2024. – С. 283-289.